

Katoliški Obzornik.

Urejuje in izdaja

dr. Aleš Ušeničnik.

Letnik III. — Zvezek I.

V Ljubljani, 1899.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

Vsebina I. zvezka.

	Stran
Ali moderno svetovno naziranje zadovolji duha in srce? (<i>Dr. Aleš Ušeničnik.</i>)	1
Darvinizem in človek. (Sestavil <i>A. B.</i>)	17
Velika laž naše dobe (<i>Dr. Aleš Ušeničnik.</i>)	36
Marksizem razpada. (<i>Dr. J. E. Krek</i>)	47
Ali se drži „Slovenski Narod“ res tesno in brezpogojno načel katoliške vere? (<i>Dr. Aleš Ušeničnik.</i>)	63
Kaj bi bilo vzrok moderni novi struji pa P. L. Coloma in njegov realizem. (<i>F. S. Finžgar</i>)	72
Ljubljansko vseučilišče. (<i>V. Steska.</i>)	76
Tolstoj o umetnosti. (Priobčil <i>G. F.</i>)	80
Slovstvo. Knjige družbe sv. Mohorja za leto 1898. — Anton Hribar-Korinjski: Popevčice milemu narodu. — Vladimir Jelovšek: Simfonije. (<i>A. U.</i>)	83
Drobtinice. Odkod življenje. (<i>Eugen Lampe.</i>) — Ali so preloge prepovedanih knjig tudi prepovedane? (<i>A. U.</i>)	87

„Katoliški Obzornik“ izhaja štirikrat na leto.

Velja 2 gld. 50 kr.

Naročnina naj se pošilja pod naslovom: **dr. Aleš Ušeničnik**
v Ljubljani (stolno župnišče).

Ali moderno svetovno naziranje zadovolji duha in srce?

Ne dolgo, in človeštvo bo stopilo
pred alternativo: vera ali propast!
Jörgensen.

*„Žeja po božjem.“ — „Metafizični gon po nadnaravnem.“ — Dva
znaka pravega svetovnega naziranja.*

Dvojna želja neprestano utriplje v duši človeštva: želja po spoznanju in želja po sreči. „Človeštvo žeja po božjem“, pravi sam Zola, „in stoletja niso mogla utešiti te žeje. Silno hrepenenje po onem svetu muči trpeče človeštvo. Neugasna žeja po sreči žge človeka.“ A želja po sreči je le en utrip človeške duše. Drugi utrip je želja, rešiti svetovno uganko. Büchner¹⁾ imenuje to željo „večno neutešljivo hrepenenje človeškega duha, da bi razrešil svetovno uganko, neiztrebljiv nagon po mističnem in nadnaravnem.“

Tudi Schopenhauer je dobro poznal to dvojno hrepenenje, zato je napisal posebno poglavje o „metafizični potrebi človekovi.“²⁾ To hrepenenje se mu zdi vzrok, da je človeštvo vedno imelo neko religijo, recimo z Büchnerjem — „neko transcendentalno prepričanje.“³⁾

Ker je torej „žeja po božjem“ in „metafizični gon po nadnaravnem“ neutajno dejstvo, ni nam treba tega še le dokazovati, ampak vprašajmo kar: odkod to hrepenenje? Če o katerem nagonu, smemo sklepati o tem, da nam je vrozen, da je priroden. Zakaj žeja po božjem in metafizični gon po nadnaravnem je v vsem človeštvu, vedno in neiztrebljivo. A le eno je v človeštvu stalno, neizpremenljivo, občno, — narava in kar je vzniklo iz narave. Zopet je absurdno in proti vsej izkušnji, kakor pravi celo Fechner,⁴⁾ da bi narava

¹⁾ Büchner: Am Sterbelager des Jahrhunderts. Blicke eines freien Denkers aus der Zeit in die Zeit. Giessen. 1898. Verl. Emil Rath. pg. 112, 183.

²⁾ cf. Hist. pol. Bl. 122. B. pg. 168.

³⁾ o. c. pg. 74.

⁴⁾ S. Gutberlet: Lehrbuch der Apologetik II. Aufl. Münster 1895. Theissing'sche Buchhandlung. I. B. pg. 12.

vsadila v dušo teženje po nečem, česar ni. To dvojno teženje ima torej tudi svoj predmet. Odtod pa poteka dvojen postulat vsaki filozofiji, ki govori o svetovnem naziranju. Pravo svetovno naziranje je le tisto, ki ve odgovor dvojnemu postulatu. Pravo svetovno naziranje mora prvič: pokazati nekaj, kar umiri človeško dušo, vprašujočo odkod in kam; drugič: pokazati nekaj, kar je zmožno utešiti žejo človeške duše po sreči.

To sta dva kriterija vsakega svetovnega naziranja, dva znaka, ki po njih lahko ločimo pravo svetovno naziranje od krivega.

Poglejmo sedaj, je li moderno svetovno naziranje zmožno utešiti to neodoljivo hrepenenje človeške duše? Vsa moderna filozofija je, kakor trdi sam Nietzsche,¹⁾ prikrito ali odkrito „antikrščanska.“ Nekateri ji pojo zato hvalo, češ, to je odtod, ker ni v službi tendence, ampak le v službi objektivne resnice. Presodimo jo torej z rečenimi znaki, je li res filozofija, ki zadovolji človeški um in človeško srce, skratka človeško dušo!

Moderni panteizem. — Büchner o Kantu in nemških panteistih. — Bankrot nemške panteistične filozofije.

Prvo moderno svetovno naziranje je — panteizem. Le ena substanca je, pravi panteizem (monizem). Vse je bog. Bog in vsemir (svet) je eno ter isto. Svet je iztok (emanacija) božanstva ali pa božanstva razvoj (evolucija). Kartezij je zakrivil moderni panteizem, Spinoza ga je spočel. Iznova ga je pospešil Kant s svojim kriticizmom, razvili pa so ga Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer, Hartmann.

O modernem panteizmu nam ni treba mnogo govoriti. Človeštvo je že izreklo „smrtno sodbo“ o njem. „Čas“, pravi Büchner, „je molče izrekel smrtno obsodbo nad filozofi, kakoršni so Kant, Fichte, Schelling in Hegel, nad njihovimi sestavi in njih metodo, in vsa ta bliščeča filozofija je zapustila za seboj le vtis sofistike.“²⁾

Schopenhauer sam je imenoval filozofe Kantove dobe „filozofične šarlatane“, in Kantu očita, da je dal povod temu „filozofičnemu šarlatanstvu.“ „Kant“, pravi Büchner, „se vrti v vednem krogu in je vedno sam s seboj v protislovju. Njegove kategorije so bajna bitja, vojaki od kositra, katere deček razpostavi, kakor mu drago, ki pa ž njimi ne bo osvojil nobene dežele. Trditve Kantove o analitičnih in sintetičnih sodbah so časi naravnost strašne in smešno-neumne. Njegov transcendentni pojem je golo brezmiselje. Treba je zapustiti Kanta ali pa pustiti sploh filozofijo!“³⁾

Tako sodi Büchner o Kantu. Sklepa pa: „Spekulativna filozofija prve polovice našega stoletja je naredila strašan — fiasco.“ Z Büchnerjem se

¹⁾ F. Nietzsche: *Jenseits von Gut und Böse*. VI. Aufl. Leipzig. Verl. C. C. Naumann pag. 78.

²⁾ o. c. 62.

³⁾ o. c. 76, 78, 82, 85.

ujema poleg mnogih drugih tudi Nietzsche. „Nemški filozofi so sanjali“, pravi Nietzsche, „najprej in pred vsemi pa stari Kant!“¹⁾

O filozofiji od Hegla do Schopenhauerja je dejal Francoz Foucher de Careil: Vsa ta filozofija ni nič kakor votle oblike, neumne simetrije, učene trihotomije, dolgočasne tirade, krinke, pod katerimi ni ne življenja ne dihanja, trupla velikih fraz brez duha... To je facit te filozofije, pravi Büchner, filozofije, ki je nje početnik Hegel trdil, da se je z njo začela nova doba v svetovni zgodovini! Monstroznosti so bile filozofom vrhunec (non-plus-ultra) človeške modrosti!

Schopenhauer je bil genijalen mislec, ipak, pravi Büchner, je njegov sestav prav tako samovoljen in nevzdržen. Njegova filozofija ima vse napake spekulativne Kantove metode, in njegova „svetovna volja“ je pravi filozofični — „monstrum.“ Poleg tega, pravi Büchner, naposled vso filozofijo Schopenhauerjevo pogoltne nihilizem.²⁾

Mnogi so sodili, da bo premagal to filozofično sanjarstvo zdravi človeški razum. Toda motili so se. Na mesto Schopenhauerjevega boga — „pravolje“ je skoraj stopil drugi „deus ex machina“, Hartmannov bog — „nesvestno“, (das Unbewusste). Schopenhauer in Hartmann, oba sta, pravi Büchner, zgradila le oslovske mostove čez prepad svetovne uganke. Hartmannu je treba priznati le to prednost, da so njegove trditve še večji paradokson. Smotreno in nezmotno delujoče, vsevedno „nesvestno“, ki pa kljub vsevednosti samo o sebi nič ne ve, to naj je prvina vse filozofije in vsega življenja! Kdor si more to misliti, pravi dr. Stiebeling, temu gotovo molekuli sivih možgan ne nihajo normalno! To je bil najbolj žalosten in nesrečen izmed metafizičnih poskusov.³⁾

Granitna pečina, ki naj bi bila podlaga moderni filozofiji, se je razbila, Kantova filozofija je naredila bankrot.

Novejši „kantianizem“ je le dognal filozofično razdvojenost do vrhunca. Smijal bi se človek, piše Büchner o tem pojavu, ko bi ne bilo tako žalostno! Privlekli so iz groba že davno pogubljenega polnorega hegelijanca Maksa Stirner-ja. Za njim pa je pristopical kot rešitelj filozofije nori Fr. Nietzsche. Nietzsche, pravi naš svedok, je genijalen duh. A že iz mlada ga je vedno bolela glava, in ta bolezen ga je tako zmedla, da se je še tisto malo dobrega, kar je imel, v norosti porazgubilo. Kdor more zapisati trditve, kakoršnih je mnogo v njegovem toli poveličanem glavnem delu „Also sprach Zarathustra“, temu, sodi Büchner,⁴⁾ se je izvestno kaj utrgalo v glavi, ali pa se bo vsak čas! „Država, pravi Nietzsche, „je naprava, kjer se počasni samomor vseh imenuje življenje. — Varuj se dobrih ljudi! — Zvon brenči, lesni črv piklja, srčni črv gloda: oh, svet je tako globok! — Jaz bi veroval v boga, ki bi znal plesati. — Jaz sem prevroč in sežgan od svojih misli. — Napoleon je včlovečeni problem imenitnega ideala. — Bratoljubje je morala sužnjev. —

¹⁾ Nietzsche: o. c. 21.

²⁾ o. c. 71.

³⁾ o. c. 72.

⁴⁾ o. c. 93.

Zločinec je edini zares svobodni človek. — Nič ni resničnega, vse je dovoljeno!“ Vse to presega le še njegova samohvala: „Jaz sem napisal človeštvu najglobljo knjigo, ki jo ima,“ tako je dejal Nietzsche sam o sebi.

Da taka filozofija še razvnama ljudi, to sklepa Büchner, je žalostno znamenje praznote, ki je po tolikih nadejih koncem našega stoletja navstala v filozofičnem svetu; to je žalostno znamenje duševne kuge, ki se je polastila ljudi!¹⁾

To je sodba Büchnerja o Kantovi filozofiji in dosledno o panteizmu, ki se je iz nje razvil. Nihče ne bo trdil, da je Büchner prijatelj krščanstva. Ne, Büchner sovraži krščanstvo iz dna duše. Vendar si mož ni mogel kaj, da ne bi bil zapisal sledeče izpovedi: Ko bi mi bilo treba voliti, bi imel rajši starega antropomorfnega, a v svoji preprostosti častitljivega boga bogoslovcev, nego li spekulativni fantom Hegla ali Hartmanna!²⁾ Seveda Büchner ni volil, kakor bomo videli pozneje.

Nam izvestno ni prišlo na um, da bi izrekli o nemških modernih filozofov tako odurno sodbo, kakoršno izrekajo ti filozofje sami drugi o drugem. Mi marveč priznavamo, da je položene v njih dela mnogo darovitosti, mnogo duhovitosti, mnogo bistroumnosti. Toda izpovedati je treba, žal, da so vsi ti darovi zavrženi. Vse ostroumje nemških miselcev ni moglo rešiti panteizma, prav zato ne, ker panteizem očitno nima rečenih znakov vsakega pravega svetovnega naziranja.

Panteizem ne more ni malo umiriti človeškega duha. Človeška duša sluti in čuti, da ni moči rešiti svetovne uganke same iz sebe, ampak da treba preskočiti izkušnjo, empirijo, in poiskati nekaj, česar čuti ne zaznavajo, nekaj transempiričnega, transcendentnega. Le bitje nad svetom more biti razlog svetu in le pod ozirom na to nadsvetovno bitje je moči rešiti svetovno uganke.

Kant se je tega dobro zavedal. Njemu je bivanje nadčutnega Boga neizbežen postulat človeške duše, toda njegova filozofija ne more dati temu postulatu nobenega temelja. Kantova filozofija sicer vedno ima na jeziku besedo „transcendentalen“, ali ta pojem v njej ni nič stvarnega. Ta beseda, pravi po pravici Büchner, ima pri Kantu vsaj trojen pomen, a nikdar nima jedra vsebine, ampak vedno je le senca. In čuda ni! Bistvo Kantove filozofije je subjektivni idealizem. Mi zaznavamo in spoznavamo, pravi Kant, le pojave. Kaj pa so stvari same na sebi, tega ne vemo. Mi spoznavamo *τὸ φαίνόμενον*, *τὸ νοούμενον* nam je popolnoma neznano. Mi sploh ne vemo, je dodejal Fichte, če se pod pojavi naše duše skriva kaj objektivnega. Naravno je, da kaj transcendentnega po tej filozofiji ni moči spoznati. Metafizika je nemogoča. Vsi dokazi za bivanje božje so le sofizmi.

Tako si je moderna filozofija že naprej onemogočila vsako duha zadovoljujoče spoznanje. Kant se je zamislil v misleči subjekt; vse, kar spoznavamo, mu je le dojem subjekta; zato ni mogel najti mostu in pota do objekta,

¹⁾ o. c. 95.

²⁾ o. c. 73.

do stvari, tem manj še do nadčutnih bitij. S tem pa je izgubil tla pod seboj, in vse njegovo modrovanje o Bogu je slepo tavanje. Po vsej pravici torej opočita Büchner Kantu, da njegov bog „visi v zraku“.¹⁾ Kakor pa Kantov „bog“ ne zadovoljuje duha, prav tako malo ga zadovoljuje moderni panteizem. Saj ima ta panteizem prav isto podlago, kakor Kantov teizem. Kakor po Kantu ne moremo priti od subjektivnih dojmov do objektivnega „boga“, prav tako s Kantovo filozofijo ne moremo priti od subjektivnih dojmov do objektivnega „vse-boga“. To se je tudi skoraj pokazalo. Kakor se je Kantov idealizem izprevrgel v panteizem, tako se je kmalu panteizem izprevrgel v pesimizem, pesimizem v nihilizem.

Človeški duh se je trudil in mučil, da bi došel do neke rešitve velike svetovne uganke, a ker to ni bilo mogoče, dokler se je sukal v Kantovem krogu — in v tem krogu so se sukali Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer in Hartmann — zato je obupal o vsaki rešitvi in se zatopil v nihilizem.

Da bi se rešili z nihilizma, so nastopili najnovejši protestantovski bogoslovci s klicem: „nazaj h Kantu!“ Toda vsak vidi, da se to pravi le vrniti se k prvi zmoti in k zametku vseh poznejših zmot. Saj prav Kantova filozofija je bila vzrok, da se je zaplodel v duhovih pesimizem, in za njim nihilizem. Zato se Büchner²⁾ roga tem novim kantovcem, češ da je „Kantova filozofija najslabša palica, ki jo je kdaj imelo bogoslovje!“

Še manj nego teženje človeškega duha po rešitvi svetovne uganke, more moderni panteizem utešiti žejo človeške duše po sreči, po božjem.

Kant, ki je izpodmaknil sebi in panteističnim naslednikom boga, je izpodmaknil prav s tem „božje“. Človeška duša hrepeni po sreči. Kant ji je iztrgal vsako upanje, da bi utegnila kdaj doseči toli zaželeno srečo. Pojavi ne umiré duše, empirija ne more utešiti žeje človeštva, a vero v transempirično, transcendentalno je Kant zamoril. Človeška duša teži po božjem, a to božje, če je sploh, je nam po Kantu večno prikrito.

Česar pa Kant ni mogel dati, tudi ne more dati moderni panteizem, ki je prevzel umsko dediščino po Kantu. Moderni panteizem se suče v Kantovem krogu, zato tudi on na veke ne more dovesti človeka do objektivne resnične sreče. Kaj čuda, da se je tudi v tem oziru izprevrgel panteizem le prezgodaj v pesimizem in nihilizem!

Sicer pa panteizem sploh ne more umiriti človeškega duha. Treba je le malce uma, pa človek spozna, kako malo božjega je dostikrat v človeku! Kateri duh, če ima količkaj resnobe, se uteši o misli, da je vse bog, da so vse človeške misli božje misli, vse človeške želje božje želje, vse človeške strasti božje strasti, vsa človeška dejanja božja dejanja? Veda, pravi zopet nekje Büchner, nam ne kaže na svetu nič tako božjega, kar bi moglo biti za povod, da bi istovetili Boga in svet!³⁾

¹⁾ o. c. 78.

²⁾ o. c. 80.

³⁾ o. c. 166.

Zakaj pa človeško dušo žeja po sreči, tega panteizem celo nič ne more razložiti. Če je vse bog, bi sodil resen človek, da bi moralo biti vse neskončno srečno. Saj vsaka muka bi bila božja muka. In ker je po panteizmu razvoj večni, bi bile božje muke večne. A večne božje muke so pač največji paradokson, ki si ga more izmisliti pretirana človeška domišljija. Naravno je, da je vsak panteizem pesimističen, in da je panteista edino pametno dejanje — samomor! Čemu trpeti? Čim prej človek pade v nirvano, tem bolje! Nujna posledica panteizma je nihilizem.

Takšno je torej prvo moderno svetovno naziranje — p a n t e i z e m. Nobenega znaka pravega svetovnega naziranja nima, zato treba reči, da je panteizem n a p a č n o s v e t o v n o n a z i r a n j e.

Oglejmo si sedaj nasprotno moderno svetovno naziranje — m a t e r i j a l i z e m!

Materijalizem in svetovna uganka. — Emil du Bois-Reymond: „Sedem ugank materijalizma“. — Izpoved materijalista Büchnerja. — Spiritizem — reakcija proti materijalizmu.

Panteizem nemških filozofov je rodil v duhovih odpor. S „transcendentalno“ filozofijo Kanta in njegovih naslednikov pa so zavrgli obenem tudi sploh vse transcendentalno. Zavladal je materijalizem. Vse je materija, so začeli učiti ti filozofi, in nič kakor materija. Vsemir je navstal iz vrteža večnih atomov po večnih neoporečnih zakonih. Snov in sila, to sta edini prvini vsemira, in sila je isto kar snov. Sila in snov sta nesmrtni, neskončni, večni. Vsa bitja so se razvila iz pratvari. Tudi človek je le skupek brezsmrtnih atomov. Življenje je visoko diferencirano delovanje materije. Duša je skupno ime za delovanje živcev in možganov. Volja ni svobodna. Individualnost, dedičnost ter vedni vnani fizični, moralni in intelektualni vplivi jo določujejo. Morala je sesedina družabnih nazorov in navad. Bog je ideja, vznikla iz antropomorfističnega nagona človeške domišljije pod vplivom prirodnih pojavov.

Novi nauk — ali recimo — obnovljeni stari nauk materijalizma je vzbudil pravo navdušenje. V veku pozitivnih prirodnih ved se je zdelo tako pozitivno svetovno naziranje čisto naravno, in le čudili so se učenci materijalizma, da je sploh mogel formalistični panteizem tako dolgo mamiti duhove. Feuerbach, Moleschott, Büchner, ta in druga imena modernih materijalistov so vzplavala na površje. Knjiga „Kraft und Stoff“, ki je vanjo položil Büchner novo svetovno naziranje, je postala evangelij materijalizma. Doživela je 17 izdaj.

In vendar! Komaj 40 let je minilo, kar je Büchner zmagoslavno vrgel novi evangelij med množice, in sedaj koncem stoletja mora Büchner sam priznati: „Človek bi mislil, da bo velikanskemu napredku ved sledil prav tak napredek svetovnega naziranja o pomenu in smotru bitja in žitja, a čuda! — to je zopet ena tistih nerazrečenih ugank in protislovij človeške

zgodovine — zgodilo se je prav nasprotno! Navstala je reakcija . . .¹⁾ Büchner sodi, da je tega kriva „vztrajnost mase“ (das Trägheits-Princip und die Denkfaulheit der grossen Massen)²⁾, toda očitno je, da se mož navzlic svojemu pozitivnemu znanju močno moti. Vztrajnost materije obteži prvotni vzgib, a reakcije vztrajnost ni kriva. Vsled same vztrajnosti se kolo ne začne vrteti narobe, kakor pa ga goni sila. Če je prvemu navdušenju za materijalizem sledila ne le vnemarnost, ampak reakcija, je to znamenje, da materijalizem ni izpolnil nadej človeške duše!

Zares! Poglejmo, kako odgovarja materijalizem prvemu postulatoma vsakega svetovnega naziranja in izprevideli bomo, zakaj materijalizem izgublja prvotno moč do človeških sre!

Svetovno naziranje mora najprej zadovoljiti neodoljivo teženje človeške duše po spoznanju. Razrešiti mora svetovno uganko, zadostiti mora nepoporečnemu zakonu vzročnosti. Kako je materijalizem rešil to nalogo?

O tedaj, ko se je pojavil materijalizem, je imel najlepše upe! „Tres physici, duo athei“, je postavil Büchner za „motto“ prvemu poglavju svoje knjige: *Kraft und Stoff*. Tako naraven se mu je zdel materijalizem. Tudi se Büchner ni posebno trudil, da bi trditve materijalizma res znanstveno dokazal. „Ni sile brez materije“, je dejal, „ne materije brez sile!“ Dokazal pa je tako: Le praznoverje ali nevednost prejšnjih stoletij si je mogla misliti moči brez materije!³⁾ „Snov je neskončna“, je dejal Büchner, dokazal pa je tako: zakaj nikjer ji ne najdemo mej.⁴⁾ „Snov je večna“, zakaj ne moremo je uničiti; česar ne moremo uničiti, ni moglo navstati; kar ni moglo navstati, je večno.⁵⁾ O človeku je pisal: „Da človek ni delo božje, ampak naravni produkt, o tej veliki in očitni resnici more dandanes dvomiti le še nevednost in radovoljna zakrknjenost!“⁶⁾ „Kdor še taji, da je človek iz živali, tega imejmo na sumu, da ne more narediti najpreprostejšega sklepa!“⁷⁾ „Velika nevednost, strah pred prirodnimi silami, pa vera v posmrtno življenje je zakrivila idejo o božjem ali nadsvetovnem vladstvu, ki je prinesla, izrabljavana od gospostva-željnih duhovnikov toliko gorja in bede ubogemu nesrečnemu človeštvu!“⁸⁾ Potrdil pa je, to Büchner posebno s tem, da je imenoval celo Lutra, „ki ima sicer toliko zaslug za osvoboditev človeštva izpod rimskega jarma“, „velikega farja“ (ein Erz-Pfaffe), ker je še veroval na nebesa! Dalje: „Kakor ni žolča brez jeter, scaline brez ledvic, tako ni misli brez možgan. Duševno delovanje je le delovanje možganov. Ta resnica je preprosta, jasna, in z neštetimi dejstvi dokazana!“⁹⁾ Dokazoval pa je to resnico s tem, da je za

¹⁾ o. c. 9. 111.

²⁾ o. c. 368.

³⁾ *Kraft u. Stoff*. 17. Auflage. Leipzig. 1892. Verl. Theodor Thomas. pg. 5.

⁴⁾ ib. 39.

⁵⁾ ib. 37.

⁶⁾ pg. 248.

⁷⁾ ib. pg. 253.

⁸⁾ pg. 256.

⁹⁾ pg. 314.

človekovo duševno delovanje potrebno tudi delovanje možganov, kakor ko bi kdo tako-le sklepal: za človeško življenje je potrebno prebavljanje želodca, torej je življenje le prebavljanje želodca! „Duše ni“, je dejal nadalje Büchner, zakaj „očividno in jasno dejstvo je, da materija misli.“¹⁾

Sploh vse trditve materializma so bile tedaj „jasne, očividne, nedvomne, neovržno dokazane.“ Kdor se je drznil dvomiti, je veljal za nevedneža, nazadnjaka, filozofičnega otročaja, beba itd. Toda od takrat se je marsikaj izpremenilo. Nastopili so učenjaki svetovnega slovesa, ki se jim ni zdelo vse tako jasno. Nastopil je Emil du Bois-Reymond. Mož se ni ustrašil vika in krika, ki se je dvignil v taboru „empirično-naravnega svetovnega naziranja“ materijalistov. „Tisto naravno naziranje, ki so o njem trdili, da zadovoljuje naše teženje po vzroku, je dejal du Bois-Reymond že l. 1872., po resnici nikakor ne zadovoljuje duha in ni nobeno naziranje, nobeno spoznavanje. Misel, da je svet iz večnih, neminljivih atomov, je le bolj surogat za kako razlago. Atomistično razlaganje je za fizikalčno-matematično uporabo jako dobra fikcija, toda kot filozofija vodi do nerazrešnih protislovij!“²⁾ „Filozofičen atom, t. j. nedeljiv delek mase ... je nestvor. Po praznini v dalje delujoče sile so nedoumne, dà, razumu protivne.“ Potem: „še druga nerazrešna uganka!“ „Če je bila materija od večnosti brez gibanja in neenako razdeljena“, duh ne ve, odkod neenaka razdeljenost; če se je gibala, ne ve, odkod gibanje, ker vidi, da je gibanje le nebstveno, prilično stanje materije. V nobenem slučaju se teženje človeškega duha po vzročnosti ne more umiriti!“³⁾ Dalje: du Bois-Reymond sicer meni, da je vznik življenja le „sila težak mehanični problem“, ki bi torej ne terjal nadnaravnega vpliva⁴⁾, toda „na neki stopinji življenja nastopi nekaj novega, nekaj, kar je nedoumno, kakor bistvo materije in sile, kakor prvo gibanje. Naše naravno naziranje stoji pred prepadom, ki čezenj ne drži nobena steza, in ne nese nobena perut: ta iznova nedoumna reč je zavest. Zvest se o današnjem stanju znanosti iz materije ne da razložiti, dà, razložiti zavest iz materije sploh ni mogoče in ne bo nikdar mogoče!“⁵⁾ In dobro je pomniti, da tu du Bois-Reymond ne govori o umski zavesti, ampak o najenostavnejši zavesti, ki se javi v očutu (Sinnesempfindung). „Po prvem utripu bolečine, po prvi zaznavi barve je svet dvakrat nedoumen!“ Z materijalističnega stališča, pravi končno du Bois-Reymond: „Kaj je materija, kaj sila, kako moreta misliti, za to ima prirodoslovec za vedno le eno besedo: *ignorabimus*!“⁶⁾ „*Ignorabimus* — ne vemo in nikdar ne bomo vedeli — to je naravno-filozofični šibolet.“⁷⁾

¹⁾ pg. 311.

²⁾ Ueber die Grenzen des Naturerkennens. — Die sieben Welträthscl. — Zwei Vorträge. 8. resp. 4. Aufl. Leipzig. 1898. Verl. Veit u. Comp. — pg. 24. 25.

³⁾ drugače namreč ni mogoče brez nadnaravnega vpliva razložiti gibanja!

⁴⁾ o. c. 25. 26. 28.

⁵⁾ o. c. 31. 32.

⁶⁾ o. c. 33.

⁷⁾ o. c. 51.

⁸⁾ o. c. 70.

Iste misli ponavlja du Bois-Reymond v drugi razpravi o „sedmerih svetovnih ugankah.“ Pač so ga v tem času grdili in dolžili mračnjaštva, Haeckel¹⁾ zelo jezuitizma, toda mož je neustrašno in zmagovito branil svoje prepričanje. Najprej priznava, da je še vedno v gosto temo zavito vprašanje, kako je navstalo prvo življenje. Zdi se, pravi, da je po poskusih Pasteurjevih heterogenija za vedno pokopana: kjer so mislili, da je navstalo novo življenje, so se le na novo razvile življenjske klíce, ki so pa že bile poprej. Potem pa skupno našteva svetovne uganke. Prva uganke je, kaj je bistvo materije in sile. Ta se mu zdi transcendentna, t. j. absolutno nedoumna. Druga uganke je, kako je navstalo prvo gibanje. „Če ni bilo izpočetka gibanja, ne moremo najti zadostnega razloga za prvo gibanje, razen po nadnaravnem vplivu, temu pa ni prostora v svetu naših idej. Če pa si mislimo, da se je materija od večnosti gibala, se že a priori odpovemo vsaki razlagi.“ Tudi ta uganke se mu zdi transcendentna.²⁾ Tretja uganke je, kako je vzniklo življenje. Ta se mu ne vidi transcendentna. „Ko bi že morali priznati stvariteljni vpliv, bi vendar jaz priznal le en stvariteljni dan.“³⁾ Zakaj, kakor pravi drugje, „stvariteljni vsemogočnosti se spodobi, da k večjemu enkrat poseže v svetovno mehaniko“.⁴⁾ Četrta uganke je navidezna ali resnična smotrenost vseмира. Ta se mu zopet ne zdi transcendentna, če tudi treba priznati, da „resno in vestno razmišljanje boječe stoji pred njo“. Darwin je pokazal eno možnost, ki bi po njej uganke ne bila absolutno transcendentna, dasi je le „odtrgana deska“; naposled je boljši deska nego li gotova pogibel! Peta uganke je zopet absolutno transcendentna in „hipermehanična“, namreč, kako nastane občut. Leibniz je iz tega sklepal, da občut ne more nastati iz materialnih pogojev, du Bois-Reymond se „zadovoljuje“ s tem, da prizna absolutno nedoumnost, kako bi mogel nastati občut mehaničnim putem. Obenem izpričuje, da nasprotniki niso navedli zoper njegove argumente nobenih dokazov, ampak le gole golcate kontradiktorične trditve. Opominja tudi, da ta nedoumnost ni le posledica našega uma v sedanjem stanju, ampak da bo ostala, naj se človeštvo še tako razvija. Haeckel mu je ugovarjal, da se bodo morda kdaj človeški možgani razvili „paratipično“, t. j. da bodo morda preskočili v drugi red, a du Bois-Reymond pravi: „dokler nima Haeckel boljših dokazov, bo že moja obveljala.“ Šesta uganke je umsko spoznavanje in vznik govora. Ta z ozirom na peto uganko po njegovih mislih morda ni transcendentna, če tudi je silno težka. Dobiti je treba najbrž na kak način le „spomin, pa zmožnost odmišljanja splošnih idej“, česar živali nimajo. Vsaj tako inkomenzurabel, pravi du Bois-Reymond, čutenje in umovanje nista, kakor pa sta materija in občut! Sedma uganke je svobodna volja. „To vprašanje se tiče vsakega, vsakemu

¹⁾ Haecklu du Bois-Reymond v pripomnki še posebej odgovarja, ter pravi naposled: Odtod je razvidno, „kako strašno lahkomišljeno sodi Haeckel, da se ne boji celo ne potvare resnice! c. c. pg. 120.

²⁾ o. c. 83, 84.

³⁾ o. c. 84,

⁴⁾ o. c. 77.

se zdi dostopno, tesno združeno je s temeljnimi pogoji človeške družbe, silno globoko zaseca v versko prepričanje: zato je imela v zgodovini duha in kulture neizmerno ulogo.¹⁾ Ta uganka je zopet transcendentna, če kdo priznava svobodno voljo.²⁾ Za mehanično svetovno naziranje sta svobodna volja in nravni zakon — *quadratura circuli*.³⁾ Seveda če kdo taji svobodno voljo, potem to ni več transcendentna uganka. Toda reči je treba, da „tudi najdrznejši monist (materijalist) nasproti resnim terjatvam praktičnega življenja le težko uzdržava misel, da bi bilo vse človeško bitje in žitje le „fable convenue“, dogovorjena bajka, v kateri bi bil ta z mehanično nujnostjo zločinec, a oni sodnik, in bi sodnik šel lepo zajtrkovat, zločinec pa na morišče umirat! Da bi bilo med toliko prebivavci kakega mesta nujno toliko in toliko tatov, ubijavcev, požigavcev, to se protivi našemu nravnemu čuvstvu!“⁴⁾

To so uganke, ki so jih v materijalističnem svetovnem naziranju našli trezni miselci! Materijalizem ne more odgovoriti prvemu postulatu vsakega pravega svetovnega naziranja: odkod in kam? odkod gibanje? odkod življenje? odkod čutenje? odkod umovanje? odkod svobodna volja? odkod materija in sila? odkod smotrenost vsega? kam plovemo?

Znamenito je, da v zadnjem svojem delu „*Am Sterbelager des Jahrhunderts*“ že Büchner sam to priznava! „Zadnje svetovne uganke,“ tako piše⁵⁾ „seveda tudi materijalizem ne bode rešil! Materijalizem bo večnemu neutešnemu hrepenenju človeške duše po rešitvi svetovne uganke prav tako malo zadostil, kakor drugi filozofični sestavi! Človeški duh mora pustiti brezuspešne spekulacije o metafizičnem in o zadnjih rečeh, in mora biti zadovoljen, da preiskuje naravo in nje zakone . . . Vprašanje, odkod smotrenost, je nepotrebno; dosti je, da je!“⁶⁾ Materijalist ne more dokazati, da je vseмир večni in neskončni in da torej ni treba stvarnika, a to trdi, da je materijalizem edina vera, ki se v njej človeški duh umiri!“⁷⁾ Najžalostnejša pa je izpoved: „Ko bi pa — česar mi ne vemo in ne moremo vedeti — za stvarmi res bilo še kaj drugega, nas to nič ne briga! Kar mi vemo in kar nam je treba vedeti, je le to, kaj so stvari za nas, a ne kaj so same na sebi!“ In tu se Büchner sklicuje na Kanta! Potem nadaljuje: „Saj tudi ne vemo in ne bomo bržčas nikdar vedeli, kaj so stvar, sila in gibanje sami na sebi. Tega nam tudi ni treba vedeti . . . Neznane količine X in Y so, katerih večno in neomejeno delovanje tvori vseмир!“⁸⁾

Še manje nego li prvemu postulatu pravega svetovnega naziranja: odkod in kam, more materijalizem odgovoriti drugemu postulatu: kje je tisti mir, ki po njem koprni nemirno človeško srce? kje je tisto „božje“, ki po njem

¹⁾ o. c. 92.

²⁾ o. c. 110.

³⁾ o. c. 103.

⁴⁾ o. c. 101.

⁵⁾ *Am Sterbelager des Jahrhunderts*, pg. 111.

⁶⁾ o. c. 112, 113.

⁷⁾ o. c. 118.

⁸⁾ o. c. 133.

žeja človeško dušo? Büchner obeta srečo na zemlji. „Čim bolj se obrača človek od nebes — ki jih z vsemi teleskopi nismo mogli najti¹⁾ — tembolj se mora prizadevati, urediti si to kratko življenje na tem nedoumnem svetu tako srečno in popolno, kakor je le mogoče.“²⁾ Tako piše Büchner, a komu se srce ne stiska, ko bere to? To naj je vera „sveže, vesele resničnosti.“³⁾ „Človekoljubje, to je edino pravo bogoljubje!“ tako vzklika s Feuerbachom,⁴⁾ a takoj dostavlja: „kdaj bo prišel ta čas, ko bo zavládala ta religija, to je seveda težko povedati!“ O težko, težko! Zola pravi: „Tu je vir vsem religijam, da slaboten in nag človek nima moči, da bi nosil pozemsko gorje brez večne laži o raj! Ko je izpil gorje življenja do dna, se vrača zopet k božji prevari!“ Ko bi Zola naravnega nagona po sreči ne bil imenoval žeje po večni božji laži in božji prevari, bi bil povedal čisto resnico. Tako je! Človek nima moči, da bi nosil pozemsko gorje brez ozira na Boga! Lepo je to misel izrazil nemški filozof Hartmann: „Rodna tla verske potrebe, pesimistično svetovno naziranje, se bodo vedno širila, ker bo človeštvo, čim bolj spravi pomočke pozemske ugodnosti v svojo službo, tem bolj uvidevalo, kako nemogoče je, na ta način premagati gorje življenja in priti k sreči ali le k zadovoljnosti! Optimizem traja le dotlej, dokler je nadeja, da bo pri smotru zaželena sreča; ko pa dospe do tja, tedaj uvidi ljudstvo, da ni srečnejše nego li poprej in da so le narasle glodajoče in mučne potrebe . . . Zato bo verska potreba vedno večja, in versko vprašanje bo najbolj pereče prav tedaj, ko bo človeštvo doseglo vso kulturo, ki jo more doseči na zemlji in ko bo zrlo, kako žalostno in bedno je to, kar je najvišjega na zemlji!“⁵⁾ To je perspektiva materijalistične religije!

Potem pa je tudi pripomniti, da po sreči ne hrepeni le človeštvo, ampak tudi vsak človek, vsak poedinec! Kaj človeku pomaga morebitna sreča katerega prihodnjih rodov, če pa on omaguje pod težo bede in gorja, če on zdvaja in se potaplja? On potrebuje opore, on tolažbe, on moči, a te mu materijalizem ne da! Človeštvo vseh časov žeja po božjem, kaj torej hoče sreča, ki bo delež človeštva, ki ga še ni in ga menda nikdar ne bo, dà, recimo, ki ga gotovo nikdar ne bo? Materijalizem pač ne more govoriti o „sveži, veseli resničnosti“! Materijalizem je filozofija s a m o m o r a !

Kako malo zadovoljuje materijalizem človeško dušo, za to so dokaz še drugi pojavi.

Büchner sam ne more tajiti, da materijalizem ne napreduje tako in da krščanstvo ne propada tako, kakor bi si on želel. In kje Büchner išče vzroka? „Krščanstvo, pravi Büchner, se ne more vzdržati kot trajna podlaga naše omike, to priznavajo bolj ali manj vsi poučeni in misleči ljudje (t. j. vsi materijalisti). Če se kljub temu nič resnega ne stori, da bi človeštvo vrglo raz sebe ta neznosni jarem, je tega največ krivo to, ker ni za krščanstvo

¹⁾ o. c. 118.

²⁾ o. c. 111.

³⁾ ib.

⁴⁾ 158.

⁵⁾ Edr. v. Hartmann. Cf. Hist. pol. Bl. 1898. B. 3. H. pg. 161, 162.

zadostnega nadomestila!“¹⁾ To je znamenito priznanje! In zares se mnogi trudijo, da bi našli kako nadomestilo. Anglež *Morison* je našel za nadomestilo to, naj se vvede namesto bogoslužja človekoslužje (*Menschheitsdienst*). *Dühring*, ki je napisal o tem celo knjigo „*Der Ersatz der Religion durch Vollkommenes*“, ni našel takega nadomestila ne v vedi, ne v umetnosti, ne v poeziji, ne v muziki, ampak v neki stvari, ki jo imenuje „*Geistesführung*“. Ker moramo priznati, da nam ta stvar ni jasna, zato naj denimo sem njegove besede o tem nadomestilu. Najprej pravi, da ni prave besede za novo nadomestilo. Najboljša zdi se mu, da bi bila še beseda „*Geistesführung*“. Razloži pa jo tako-le: „*Die höchste und hiemit völlig normale Gestalt der Geistesführung ist die Selbstführung von Kopf und Herz in jener höheren Richtung, die in Gedanken und Gefühlen von dem Hinblick auf die edlen Züge in der Gesamtheit aller Dinge bestimmt wird.*“²⁾ Že ti tako prečudni poskusi jasno dokazujejo, da materijalizem ne more zadovoljiti človeške duše.

A še bolj to dokazuje neka posebna reakcija, ki se je bila začela takoj iz početka proti materijalizmu, namreč — *spiritizem*. *Büchner* sam piše o tej prikazni tako-le: „Nagon človeške narave k veri na mistično, čudežno, nadnaravno se zdi, kakor je že bilo rečeno, neiztrebljiv. Odtod je prikazen, da se animizem prastarih dni obnavlja v času, ki kaže vkljub vsem napredkom vede prečuden nagon k reakciji na vseh plateh človeškega življenja in mišljenja. Morda je uprav ostro nasprotje, ki je dandanašnji med (materijalistično) vedo in vero, pomagalo spiritizmu na noge. Zakaj v isti meri, kakor gine vera na verske dogme, raste želja po nadomestilu. Ker pa vera in filozofija more razmerno le malo ljudem dati takovo nadomestilo, zato se obrača velika množica z veseljem k struji, ki ji daje vero na nadnaravno še bolj naravnost nego li dogmatična sporočila in ki poleg tega ima na sebi beleg čudežnega in skrivnostnega.“³⁾ Dà, celo velik del omikanih in visoko omikanih krogov nima moči, da bi se osvobodil predsodkov ter išče odškodnine za vero izgubljeno v blaznih sleparijah spiritizma.“⁴⁾ To je pojav, ki je vreden resnega pomiselnika. Bodi si, da sloni spiritizem popolnoma na sleparstvu, bodi si, da nekoliko na resnici, vedno je psihologičen problem in obsega kos ljudske psihologije. Če spiritizem sloni na resnici — in nekateri trezni učenjaki še vedno mislijo, da ni mogoče vseh pojavov spiritizma razložiti naravno — je prav s tem že ovržen materijalizem. A če tudi sloni na prevari, se je mogel tako razpasti le zato, ker je našel v srcih „naravni, neiztrebni nagon k nadčutnemu“. Materijalizem ne more umiriti človeškega duha. Če nima človeštvo o drugem svetu vere, zabrede pa v praznoverstvo!⁵⁾

¹⁾ o. c. 165.

²⁾ Dr. E. Dühring; „*Der Ersatz der Religion durch Vollkommenes*“, Berlin 1897. pg. 228. Knjiga je sedaj v Avstriji že prepovedana.

³⁾ Am Sterbelager des Jahrhunderts. pg. 184.

⁴⁾ id. pg. 369.

⁵⁾ Cf. Gutberlet: *Der Spiritismus ein psychologisches Problem*. Natur u. Offenbarung. XL. B. pg. 641 ss., 726 ss.

Če premislimo vse to, moramo pritegniti sicer ne simpatičnemu Schopenhauerju: „*Absolutna fizika*“ — in kaj je materijalizem drugega kakor absolutna fizika? — „je najpogubnejše naziranje za umsko in нравno življenje vsakega človeka! Verujem v metafiziko,“ ali recimo po naše, verujem v nekaj transempiričnega in transcendentnega, nekaj metafizičnega, nekaj nadzemskega in nadnaravnega — to, pravi Schopenhauer, je nujno „*Credo*“ vseh pravičnih in dobrih ljudi!¹⁾

Agnosticism. — Danski pisatelj Jørgensen o tem vprašanju. — Ibsen: „Le v laži sreča! — „Lebenslüge und Lebenswahrheit.“

Tudi materijalizem ne zadovoljuje duha. Kam torej naj se obrne nemirni duh? Schopenhauer je že povedal. „Toda Schopenhauer je pesimist, njemu ne gre vera!“ Naj nam pove torej resen mož, pove naj nam du Bois-Reymond! „Ali pironizem (pyrrhonizem) ali supernaturalizem, druge poti ni!“ Tako odgovarja du Bois-Reymond.²⁾

Pyrrhon je bil grški filozof (o. 330 pr. Kr.). Prišel je do misli, da je vse razmišljanje brezuspešno. „Stvari so nam nedoumne, zdržimo se torej vsake sodbe! Vse vnanje v človeškem življenju je malovažno. Modrijan si mora o vsem ohraniti srčni mir!“³⁾

Te misli so se polastile mnogih tudi v naši dobi, ko so videli, da ne panteizem, ne materijalizem ne zadovoljuje duha. „Čemú se truditi? Mi resnice spoznati ne moremo (agnosticism). Zadovoljimo se s tem, kar moremo!“ To se pač ne pravi več imeti svetovno naziranje, ampak zdvojiti o vsem naziranju!

A človek hoče biti srečen! Človek neodoljivo teži po božjem! Torej — pravijo agnostiki — obožuj sam sebe. Išči sreče, kjer moreš! Šampanjca hočemo, pravi Heine, rož in smejočih se nimf — išči sreče v tem tudi ti! Išči sreče v laži! A kaj če ne morem plačati ne šampanjca, ne rož, ne smejočih se nimf? „Tedad“, pravi agnosticizem, „pojdi malo na stran — samo toliko, da drugim ne boš motil zabave — nastavi revolver na sence — en človek manj, en atom manj — saj to ni nič takega! Narava je večna, sila strasti neizčrpna, solnce vsako jutro vzhaja in zori novo grozdje, nove može, nove rože, nove ženske... In vrtež atomov pleše dalje, kot prah v solnčnih žarkih!“... To je zadnja beseda agnosticizma!⁴⁾

Lessingova vedna in edina molitev je bila, da bi vedno iskal resnice, a nikdar je ne našel. Ta molitev, ki obsega zločinsko vnemarnost

¹⁾ cf. Hist. pol. I Bl. 898, pg. 168.

²⁾ V vvodu k imenovanim razpravam.

³⁾ Cf. A. Stöckl: Lehrbuch der Geschichte der Philosophie. III. Aufl. Mainz. 1889. Verl. Kirchheim. I. pg. 172.

⁴⁾ Jørgensen: Lebenslüge und Lebenswahrheit. Aus dem Dänischen übersetzt von H. H.-L. Mainz. 1897. Verl. Kirchheim. pg. 59.

proti najvišji blagodati človeštva, pravi danski pisatelj ¹⁾, je bila grozno uslišana. Čutili so nje uresničenje skoraj vsi svobodni duhovi našega stoletja. Gnalo jih je od naziranja do naziranja, od sestava do sestava, dokler ni sedel na prestol skepticizem, t. j. nepoznanje resnice, in diletantizem, t. j. hladna vnemarnost nasproti resnici! Dosti je, pravijo, za naš nagon po resnici, da so le problemi, če tudi nerešeni!²⁾

Toda taka resignacija je mogoča v teoriji, v gorko zakurjeni sobi! A borba življenja se bje tudi zunaj sobe. „Ljudje žive“, pravi isti pisatelj, „tudi po ubožnih, temnih luknjah, v zagatah in zahišjih, na nevarnih potih, v brezpotnih gozdovih, v gorovju, kjer vodi steza po temi in med prepadi, in tam na vihnem morju, ki golta življenje za življenjem! Tu pa pridejo trenutki, ko se duhu ni mogoče umiriti o nobeni filozofični resignaciji, ko velika vprašanja divje stopijo pred človeka, strašno in nasilno kakor smrt!“ ³⁾

Agnosticizem je torej lažnivo naziranje, dobro za filozofe po gorkih sobah, naravno za izživele razkošnike, a brez vrednosti za ljudi, ki iščejo opore in moči v težkih borbah življenja!

Danski pisatelj J ö r g e n s e n, ki je po mnogih blodnjah in mnogih bojih — z doma protestant, potem panteist in naturalist, — prispel pred dvema leti v mirni pristan katoliške cerkve, je v prelepih izpovedih „Lebenslüge und Lebenswahrheit“ ³⁾ drastično narisal to laži-naziranje.

„L. 1870, tako pravi J ö r g e n s e n, „se je začelo novo gibanje. Obetali so nam resnico in srečo. Polahno in počasi so izpustili obete sreče ter obljubljali le še resnico. Srečo je treba žrtvovati resnici, tako so dejali. Ker pa človek hoče biti srečen, je iskal srečo sam — v sebi in v polnem in surovem uživanju življenja. A po omami nas je bolela glava, in prišla je doba „brezupnih rodov“. Tedaj so dejali, smoter človekov je „lajšati si trpljenje, ker življenje je trpljenje!“ Toda v opiju in morfiju ni mnogo resnice — in prav za prav se nismo več mnogo menili za resnico. Sanj smo hoteli, fantazij, pijanosti in omam! Enivrez-vous toujours! — In nekega lepega dne je dejal Henrik I b s e n: „Sreča je mogoča le po laži življenja!“ Tedaj je bila mera polna — resnica zaigrana za blazen skepticizem, sreča uničena po dekadentnem egoizmu... In vse to le zato, ker smo kdaj verovali lažniku — njemu, ki je zvodil Evo in nje rod — njemu, ki se je bahal na gori in obetal vse veličje sveta, — njemu, ki je nas vse zvodil z zlatimi sanjami o sreči in luči, njemu, ki je v resnici ubožnejši in bednejši nego li najubožnejši, najbednejši berač in ki je njegov obetani raj le fata morgana nad brezplodno, žalostno puščavo!“

Le v laži človek more najti srečo? To je pač tisto, kar je molil tudi Zola, ko je pisal: Človeštvo se vedno vrača k božji prevari. Slabotni človek ne more živeti brez večne laži o raj. Človeštvo žeja po sreči. Dajmo mu torej novo religijo, novo iluzijo, novo božjo laž!

¹⁾ J ö r g e n s e n: August Strindbergs „Inferno“. — Hist. pol. Bl. 1898. 122. B. pg. 174.

²⁾ ib.

³⁾ Lebenslüge u. Lebenswahrheit, pg. 71. ss.

„Toda, pravi Jørgensen, še nikdar in nikjer na svetu nismo videli stvarice, ki bi potrebovala za bitje in žitje laži! Vsaka rastlina, vsaka žival, vse kar žije in klije na zemlji, živi in je srečno, kadar zajema moč iz resnice.¹⁾ Biologičen zakon je, da resnica vodi k sreči, a laž k nesreči in pogubi!²⁾ Ko bi nagon najmanjše živalce težil po čem, česar ni, bi bila živalci prav s tem prisojena smrt, in skoraj skoraj bi morala poginiti! Le človek torej naj bi potreboval — laži? Jaz ne verjamem. Jaz sodim, da tudi mi potrebujemo resnice, da brez resnice ne moremo živeti, da brez resnice ne moremo biti srečni! In če vprašate kakor Pilat: kje je resnica? veste odgovor: „To je resnica, da vsak, ki vanj veruje, ne bo pogubljen, ampak bo imel večno življenje!“³⁾

„Vera ali propast!“ — Izvor svobodomiselstva. — Nazaj h krščanstvu!

„Ali pironizem ali supernaturalizem!“ je dejal du Bois-Reymond. Če človeštvo noče svoje pogube, se bi pač moralo odločiti za supernaturalizem, vrniti se bi moralo h krščanstvu!

Jørgensen tako živo psihologično opisuje, kako se je izpremenil v svobodomiselca. In njegova povest je pač povest vseh, ki se imenujejo svobodomiselne!

„Ved a, praviš dragi prijatelj, je dokazala, da je krščanstvo brezmiselno in nemogoče. Vedi se moramo z resignacijo ukloniti, naj nje pridobitve še tako nasprotujejo našim osebnim željam!

Dragi prijatelj — jaz sem tudi imel te lepe teorije! Z Renanom sem tožil, da moram zatajiti vero, ki bi jo najrajši ohranil! Zdel sem si kakor mučenec in junak, ko sem žrtvoval tolažila polne iluzije na oltarju neizprosne resnice.

To je vse lepo — toda resnično ni!

Ko bi bil res tako rad ohranil vero detinskih let — zakaj pa sem tako napenjal ušesa, ko so zabučale troblje misli svobodne? ... Ne, nisem se nameraval odreči tolažbi, le jarem bi bil rad vrgel raz sebe! Rad bi bil užival zemljo, a „nebo pustil angelom in vrbcem“! Saj to je pela troblja, to so klicali klicarji! Življenje, sreča, veličje tega sveta nam je migalo z gore izkušnjave. In mi smo padli na kolena in molili njega, ki je trdil, da ima moč dati nam vse to ...

To je pravi izvir naše in vsake resnične svobodomiselnosti. Pač vem, da se zavijajo nekateri v filozofični plašč stoječnega resnicoljubja. Toda vsi odkritosrečni pesniki so že davno izčebljali skrivnost, skrivnost — brezverstva!⁴⁾

¹⁾ o. c. pg. 73.

²⁾ o. c. pg. 46.

³⁾ o. c. 73. 74.

⁴⁾ o. c. 61. 62. 63.

„Osrečiti smo baje hoteli ljudi. Ljubezen, ki je do tedaj brezplodno puhtela proti nebu, ta ljubezen naj bi splodila zemljo. Ateizem je od tistih dni na Danskem močno napredoval — toda prijatelj, si li opazil, da je ljubezen v srcih živejša. — Bratoljubje so oznanjali svobodomiselni duhovi. Gotovo, so dejali, mi hočemo „ljubezen do bližnjega“, kakor jo je učilo krščanstvo, le dogmatično skorjo hočemo odluščiti od nje, ker je ta skorja nevredna mislečih in prosvitljenih ljudi.

To je bil altruizem. A sedaj? Ni ga svobodomiselnca, ki ne bi pomilujc zrl na ta altruizem, na to moralo o bratoljubju! Sedaj imajo vse druge vzore. Rafinirane egoiste, blazirane dekadente, brezmovalne nad-človeke srečujemo povsod. Jaz, avtonomni, samosvoj jaz je najvišja instanca in edini pravec za življenje in delovanje!

Tako je prišlo, da se je tista resnica, ki smo v njenem imenu pobijali krščanstvo in iztrgali je iz mnogih src, v dvajsetih letih izprevrгла v ravno nasprotno od tega, kar je bila izpočetka!¹⁾ Da, prijatelj, mi nismo šli iskat resnice, ko smo zapustili Kristusa, sicer bi bili lahko ohranili staro vero in toliko evolucij bi ne bilo treba, ampak hoteli smo srečo, in sreča nam je bila svoboda, svobodna misel, svobodna nramnost.²⁾ Tisti glas smo poslušali: bodete kakor bogovi!...³⁾

„Smoter zemskega življenja pa je prav ta, postaviti človeštvo na razpotje, naj voli ali pot k samemu sebi in k svetu, ali pot k Kristusu in Bogu!“⁴⁾ Mi pa smo volili sami sebe in zemljo!

Tako nekako izpoveda Jørgensen, potem pa sklepa: „Verni in brezverni — to so le teoretična imena, a boj je praktičen! Boj je med voljo mesa in voljo duha, med poganstvom in krščanstvom, med svetom in Bogom, med antikristom in Kristusom!“⁵⁾

To, se zdi zares, je edini vzrok, da je toliko ljudi zapustilo krščanstvo: tukaj na zemlji že bili radi popolnoma srečni! Toda človeštvo, po tolikih zmotah in blodnjah spoznava vedno bolj in bolj, da to ni mogoče! Ves napredek, vsa kultura, vsa veda je pustila človeštvo — „inquietum cor“! Teženje po sreči se ni umirilo, trpljenje pa se je pomnožilo!

Človeštvo se bode moralo skoraj odločiti. Brašno, katero je vzelo od krščanstva, bo od dne do dne manjše in manjše. Sedaj jih še mnogo živi s tem, kar jim je dala krščanska vzgoja, kar jim dajejo krščanski spomini. A to bo minilo. In tedaj bi moral vso praznino napolniti — dvom, pironizem, agnostizem. In to je nemogoče! Zato pa vidimo, kako se širi pesimizem, kako se množé samomori! In kar je posebno premiselka potrebno, ljudje se bolj in bolj moré, ker se jim ne zdi več vredno živeti! In zares, če ni Boga, ne resnice, ne sreče, čemú živeti? Kaj je brez Boga dolžnost, kaj krepost? Dim!

¹⁾ o. c. 49-53.

²⁾ o. c. 54.

³⁾ cf. o. c. 70.

⁴⁾ o. c. 70.

⁵⁾ o. c. 63.

„Tu, pravi Jørgensen,¹⁾ je razlaga za pojav, da se duhovi, ki stopajo na čelu moderne kulture, bolj in bolj bližajo alternativni: propast ali vera! In pred isto alternativno bo skoraj stopilo bolj ali manj vse človeštvo! Zato pa tudi vidimo, da se mnogi svobodomiselniki vračajo v katoliško cerkev, nekateri so že stopili vanjo, drugi stojijo na pol poti: Littré, Thierry, Taine, Verlaine, Huysmans, Bourget, Brunetière, in zadnje leto Francois Coppée. Tudi Strindberg je blizu...“

Dà, če človeštvo noče potopiti se v dvom in obup, če noče samomora in propasti, se mora vrniti h krščanstvu! Krščanstvo ne obeta popolne resnice, ne popolne sreče na zemlji, a kaže tja, kjer bo napočil nov zor, kjer bo padla meglena zavesa ter bo v človeški um zasijala ona resnica, ki je po njej neodoljivo težil, a v človeško srce se razlila ona sreča, ki je po njej nemirno hrepenel vse dni zemskega žitja in bitja.

Na zemlji, to je krščanstvo vedno učilo in brezupni naporu moderne filozofije so to le nepobitno potrdili — je „via crucis“, dolina solz, težka pot. A resnica pa je zopet, da tudi že tukaj krščanstvo daje srcem predokus nebes, daje mir, ki bi ga zastonj iskala drugod. Veliki mislec sv. Avguštin je toliko blodil. Iskal je resnice in miru povsod. Zabredel je v maniheizem, resnice in miru ni našel. Padel je v agnosticizem — pustil resnico, a miru ni našel! V katoliški cerkvi pa je našel resnico in mir, in našel je mir, ker je našel resnico! „Mir Kristusov, to je odgovor na vprašanje, kaj imamo kristijani. Ta mir nas krepi in tolaži; ta mir ne bo prenehal nikdar, saj je smoter vsega našega hrepenenja, saj je naš mir naš Bog!“ To je izpoved sv. Avgušтина.

Zatorej pa kličimo trpečemu in v trpljenju zdvajajočemu človeštvu najprej le to: Nazaj h krščanstvu, nazaj v katoliško cerkev!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Darvinizem in človek.

Znanstveno-kritična študija.²⁾

(Sestavil A. B.)

„Prišla sva do človeka!“ je dejal profesor Božidar prijatelju zdravniku Vinku, ko sta se po večkratnih pogovorih o darvinizmu zopet sešla. „In cauda virtus! bi nama utegnil kdo očitati. Zares, na videz bi bolj kazalo, da bi se bila lotila tega najvažnejšega vprašanja že poprej, ne proti koncu svojih pogovorov. A iz posebnih razlogov sem skušal odložiti to vprašanje, ki je brezdvomno najbolj zanimivo ter jedro najinih prevdarjanj, dotlej, dokler si nisva kolikor toliko pojasnila vprašanja o descendenzi sploh.“

¹⁾ Hist. pol. Bl. I. c. 245.

²⁾ Ta razprava je kot osmi pogovor nadaljevanje študije o darvinizmu iz zadnjih dveh letnikov. A je samosvoja razprava, in jo je zato lahko umeti tudi samo za-se.

Doslej sva obravnavala descendenčno teorijo v obče, v kolikor velja za živalstvo in rastlinstvo. Doznala sva najprej, da je vsako materijalistično obdelovanje prirodopisnih věd, ki se bavijo z organičnim svetom, skrajno pristransko, torej napačno in neznanstveno; uvidela sva nedostatnost in neresničnost Darwin-ove descendenčne teorije; a pri tem sva priznala, da je mogoča, a nikakor ne še trdno dokazana kaka descendenčna teorija, ki upošteva vse činitelje, javljajoče se v organizmih, pred vsem pa najznačilnejše dejstvovanje, neutajno smotreno teženje, ki preveva vse prirodne pojave.

Vsa ta vprašanja pa so suhoparna, dasi ne samo prirodoslovnega pomena, in nezanimiva v primeri z velikim vprašanjem, odkod človek, kakšno je njega stališče v redu drugih prirodnin. Izvestno bi ne bilo doseglo vprašanje o descendenci one popularnosti, nikdar bi ne bilo vzbudilo vseobčnega zanimanja, ako bi se ne bilo spojilo s posledičnim vprašanjem o človekovem pokolenju.

Ker sva si kolikor mogoče razbistrila pojme o descendenci in jih očistila vse pristrane privlake, sva se znebila že nevedé in nehoté mnogih predsodkov, ki bi sicer zavirali in motili najino poglavitno razmotrivanje. S tem sva namreč že izpodbila glavni dokaz materijalističnih darvinistov za živalski izvor človekov. A priori, torej po deduktivni metodi, ki sicer ni posebno v čislih pri njih, sklepajo darvinisti, da se je moral tudi človek polagoma razviti po golih mehaničnih činiteljih iz nižjih oblik, ki so bile seveda živali, ker se je neki vse živalstvo in rastlinstvo tako razvijalo. Toda midva sva se prepričala, da so Darwin-ovi, kakor tudi drugih materijalistov razvojni zakoni več ali manj prazne marnje, katerim skoraj ne bo več zavetja v domu resne věde. Tega dokaza nama pač ni treba še enkrat zavrniti, saj iz napačnih premis dobljeni sklep pač ne more biti istinit!“

Tudi zdravnik Vinko se je mej tem pripravil in pogumno odvrnil: „Bodi stvar, kakor je, vendar menim, da Ti brez posebnih težav dokažem po induktivni poti, kar mi baje po deduktivni ni več mogoče poskusiti, da se namreč človek razlikuje od višjih sesavcev samo kolikostno, ne pa kakovostno, dokažem Ti, da se je človek izcimil iz živalskih praoblik!“

„Seveda bi Te lahko kar takoj za besedo prijel in z Burmeister-om pozval: „Die Bestie möchte ich sehen, aus welcher der Mensch hervorgegangen ist“, toda za zdaj se mi zdi prav potrebno, da se zediniva v neki drugi morebitni prepornosti. Kaj meniš, Vinko, katera prirodoslovna kategorija pristoji človeštvu z ozirom na njega tako zvane pasme?“

Enovrstnost človeškega rodu — rezultat moderne vede. — Prepad med človeštvom in živalstvom.

„Stvar je končno rešena!“ je odgovoril Vinko. „In brezdvomno je nemala darvinizmová zasluga, da se je splošno uveljavil nazor o enotnosti, o enovrstnosti človeškega rodu.

Dandanes ne ugovarja več nihče, kdor se je le količkaj baval s človekoslovjem, izvestni resnici, da smo vsi ljudje ne samo s stališča humanitete,

ampak tudi s strogo prirodoslovnega stališča, ki ne računa s sentimentalnimi činitelji, ostro začrtana in točno omejena zistematična skupina, kateri pristoji ime vrsta, species; vsi moderni učenjaki se skladajo, da se dajo tudi najrazličnejše človeške skupine vzporediti kot podvrste ali pasme pod eno vrsto: človek.

Nezanesljiva, površna in vidno pretirana poročila popotnikov iz manj dostopnih krajev, zlasti pa neprestano zatrjevanje ne preveč človekoljubnih ameriških kupcev z zamorskimi sužnji je dalo povod, da so tudi učenjaki-strokovnjaki zdvomili o enovitem izvoru vseh človeških pasem. Eksaktna preiskovanja modernih človekoslovcev so za vselej izpodbila take samovoljne trditve in dognala, da tvori vse človeštvo v zoologičnem oziru eno vrsto, ki je izšla iz skupnih pradedov. Sodbe darvinistov in antidarvinistov se ujemajo v ti točki popolnoma.

Le tako mimogredé hočem omeniti vodilne misli, ki utemeljujejo ta nazor.¹⁾

Doslej se še ni posrečilo sestaviti občeveljavne razdelitve človeštva, ki bi ne imela na sebi znaka prisiljenosti in umetnosti; med strokovnjaki vladajo najrazličnejša mnenja v tem oziru. Nekateri smatrajo vse človeštvo za eno pasmo, Virey je deli v 2 pasmi, Jaquinot v 3, Kant v 4 pasme, Blumenbach v 5, Buffon v 6, Hunter v 7, Agassiz v 8, Pickering v 11, Bory St. Vincent v 15, Desmoulins v 16, Morton v 22, Crawford v 60, Burke v 63 pasem. P. Topinard je primerjal bojo, obliko črepije in nosa, kakovost las in telesno velikost ter naštel 18 pasem, Huxley je razvrstil človeštvo v 4 tipe, Fr. Müller po laseh in jeziku v 12, J. Kollmann po obliki črepije v 6. Že iz tega sledi nujno, da so tudi najrazličnejši znaki posameznih človeških pasem po ogromnem številu najmnogovrstnejših prehodnih oblik tesno spojeni v eno skupino. To pa velja i za duševne i telesne znake. Darwin sam pravi²⁾: „Dasi se obstoječe človeške pasme v marsičem razlikujejo, v boji laseh, obliki lobanje, telesnem razmerju i. t. d., vendar so si, ako upoštevamo ves njih ustroj, v mnogih točkah zelo podobne. Nekatere teh točk so tako malovažne, ali tako preproste, da je zelo neverjetno, da so nastale neodvisno, druga od druge, da so si jih pridobile izprva različne vrste ali pasme. Ta opomba velja enako ali še bolj za mnogoštevilne točke duševne podobnosti med najrazličnejšimi človeškimi pasmami. Prvotni ameriški prebivalci zamorci in Evropejci se razlikujejo v duševnem oziru, kakor se le morejo tri katerekoli pasme; vendar so me neprestano presenečale, ko sem živel na „Beagle“-ovem krovu z Ognjenozemljani, nekatere neznatne poteze njih značaja, ki so mi pričale, kako podobna je njih duševnost naši; enako se mi je pripetilo z zamorcem čiste krvi, s katerim sem nekoč slučajno občeval.“

Isto velja za vse telesne znake. Celó Huxley pravi³⁾, da so črepije, ki so vendar najvažnejše ločilo posameznih skupin, mnogih Nemcev in Švicarjev tako kratke in tako široke, kakor črepije Tatarjev. Ranke poudarja

¹⁾ Ch. Darwin, Die Abstammung des Menschen, VII. Kapitel.

²⁾ Abstammung des Menschen I. str. 266.

³⁾ Darwin, Abstammung des Menschen, I. str. 261.

isto dejstvo še bolj splošno in odločno ¹⁾: Was die Menschheit bezüglich ihrer verschiedenen Schädelformen im ganzen, das stellt jeder Volksstamm, ja oft schon jede grössere Gemeinde eines solchen im kleinen dar: eine Vereinigung der verschiedenen Schädelformen, die Extreme vermittelt durch auf das feinste abgestufte Zwischenformen Die Schädelformen, die wir in Europa finden, erkennen wir nicht nur in ihren Hauptverhältnissen auf der ganzen Erde wieder, überall wie in Europa zeigt sich auch eine Mischung der verschiedenen Schädelformen, entweder in reinen typischen Exemplaren oder in Zwischenformen.“

Ako bi bile človeške pasme prave vrste, bi morali biti mešanci nerodovitni ali vsaj manj rodovitni nego istovrstni potomci. Toda izkušnja priča in vsi preiskovalci nam zatrjujejo soglasno, da se dajo vse človeške pasme s popolnim uspehom pariti in da imajo mešanci isto ali še večjo življensko in plodilno moč, nego potomci čiste pasme. Ni torej razloga, čemu ne bi priznavali enovrstnosti človeštva.

V tem priznanju pa tiči tudi trditev, da je človeštvo vzkliklo iz skupnih enovrstnih prednikov. Ako bi izvirale človeške pasme iz paritve dveh ali več vrst, ki bi se med seboj tako razlikovale, kakar orang od gorile, dale bi se še zdaj brezdvomo odkriti markante razlike v zlogu nekaterih kosti v človekovem ogrodju. Takih razlik pa ni mogoče zaslediti.²⁾ Pač pa pričajo ne samo podobne, ampak tudi bistveno enake duševne sposobnosti in navade vseh človeških pasem za njih skupni izvor. Posebno se kaže ta njih bližnja sorodnost v plesu, godbi, igri, slikanju in lišpanju; najrazličnejši narodi se umevajo s kretanjem rok in obraza, z istimi potezami obličja izražajo enako duševno položeno, z enakimi neartikuliranimi glasovi dajejo duška svojim čuvstvom. Zlasti zadnja enakost je zelo važna, ako upoštevamo, da izražajo različne opične vrste čuvstva vsaka na svoj poseben način. Za skupni izvor vsega človeštva pričajo tudi povsem enaka prvotna orožja in orodja, enaki prvotni okraski i. t. d., vsekako prič dovolj, da sloni nazor o istovrstnosti in istem pokolenju človeštva na trdni, z zadostnimi razlogi podprti podlagi.

V tem oziru vlada med modernimi učenjaki popolno soglasje, le jezikoslovci se še med seboj pričajo, je-li imela prvotna družina, od katere so izšle vse človeške pasme, že svoj prajezik, ali so bili naši skupni pradedje „homines alali“ in si še-le kasneje ustvarili svoje posebne jezike, ko so se razkropili in si prisvojili različne pasemske znake. Monogenisti so uverjeni, da jim primerjajoče jezikoslovje dokaže, ko se usovrši, da slone vse jezikovne družine na skupni podlagi, da se je torej skupni prajezik polagoma razvil v sedajne oblike. Poligenisti pa se opirajo na sedajne rezultate primerjalnega jezikoslovja, ki baje priča, da nedostaje jezikovnim družinam skupne podlage, da so torej večje jezikovne družine nastale vsaka posebej in se vsaka po svojih zakonih razvijale v sedajne jezike. Toda zdi se, da ginejo polige-

¹⁾ Prof. Dr. Johannes Ranke, *Der Mensch*, II. Aufl. II. Band. Leipzig und Wien 1894. str. 250.

²⁾ Darwin, *Die Abstammung des Menschen* I. str. 266.

nistom tla pod nogami, napredujoče jezikoslovje odkriva čedalje več sličnosti in enakosti med jezikovnimi družinami. „Es gab eine Ursprache des Menschengeschlechtes von einfachster Gestalt, die der erste Menschenverein in der Urheimat unseres Geschlechtes gesprochen. Von dieser, durch sichere Beweise gestützten Consequenz darf uns die Unmöglichkeit, diese Ursprache aus dem heutigen Bestande der Sprachen aufzuweisen, ebenso wenig abschrecken, wie die Unmöglichkeit, die Urformen des organischen Lebens aus den heutigen Lebensformen nachzuweisen, uns das Recht gibt, von der Consequenz der monophyletischen, d. h. einheitlichen Entwicklung Abstand zu nehmen.“¹⁾ Sicer pa je ta še preporna točka jezikoslovcev skoraj brez pomena za našino vprašanje, ko imamo dovolj drugih zanesljivih prič, da izvira vse človeštvo iz skupnih pradedov, ki so imeli bistveno vse te lastnosti in zmožnosti, s katerimi se še dandanes ponaša človek.“

Profesor Božidar pa je pritrdjeval Vinkovim izvajanjem in rekel: „Strinjam se s Tvojimi nazori, le toliko pripomnim, da bi se dalo povedati še mnogo tehničnih dokazov v prilog enotnosti človeštva, da bi se dalo navesti še več važnejših razlogov, iz katerih sklepamo z vso gotovostjo, da je vse človeštvo izšlo neposredno iz skupnih prednikov. Marsikaj bova slišala kasneje, govoreča o duhovni plati naše narave.“

Sedaj pa še nekaj družega. Prav umestno se mi vidi, da omenim, naslanjaje se na Tvoje besede, s posebnim poudarkom, da tvori namreč vse človeštvo le eno in sicer enovito skupino v telesnem in duhovnem oziru, ki je strogo in neprestopno ločena od svojih bližnjih tako zvanih sorodnikov v živalstvu. Še pred nedavnim časom so verovali evropski omikanci, da bivajo po svetu taki narodi in posamezniki, ki so v razvitku zaostali v nekem živalskem, opičnem stanju, ki tvorijo nekake medvrste med opico in človekom. Toda dandanes so se vsi učenjaki, pa tudi izobraženci sploh, lahko prepričali o vrednosti takih lažnih bajk, saj so imeli že dovolj prilike s svojimi očmi videti v Evropi tipične zastopnike tudi najbolj „živalskih“ (theromorph) in „opičnih“ (pithekoid) narodov in posameznikov. Kako napačne pojme so nam ustvarili lažiznanstveniki o onih narodih, nam priča dejstvo, kako presenečenega se čuti vsakdo, kdor pride v razstavo tujih „divjih“ narodov, vidé, da so tudi oni ljudje naši pasmi tako zelo podobni, da dvomi o njih pristnosti in se nehoté spominja posameznikov svoje pasme, katerim so oni „divjaki“ tako zelo podobni.

Oglejva si samo dva zgleda, katera sta še pred časom veljala kot prava tipa najnižjih „opičnih“ ljudi. O Avstralcih piše Ranke²⁾: „In Hinsicht der intellektuellen Befähigung spricht Virchow mit voller Sicherheit aus, dass gewiss Niemand, der das Thun und Lassen dieser Leute eine Zeitlang beobachtete, zu dem Schlusse kommen wird, sie stünden den Affen näher als uns. Im Gegentheile, trotz ihrer unsympathischen Gesichtsbildung erscheinen sie in jedem Stück als wahre Menschen. Mit Leichtigkeit wissen sie

¹⁾ J. Kuhl, Die Descendenzlehre und der neue Glaube, München 1879. str. 72.

²⁾ Der Mensch, II., str. 367.

sich in ganz fremden Verhältnissen zurechtzufinden und sich mit ganz fremden Personen zu verständigen und verschiedenes andere. Es bedarf nicht des Zurückgreifens auf die Erfahrungen in den Schulen für Eingeborene in Australien, um uns zu überzeugen, dass, wenn dieser Rasse auch die Initiative zu selbstständiger Entwicklung versagt geblieben ist, ihr die Fähigkeit der Rezeption und Reproduction doch in hohem Mass zukommt. Nichts ist in dieser Beziehung mehr bezeichnend als das Verhalten des kleinen australischen Knaben, der geradezu als ein aufgeweckter und befähigter Bursche bezeichnet werden kann, und der nicht mehr Aehnlichkeit mit einem jungen Gorilla oder Schimpansen zeigt als irgend ein europäisches Kind gleichen Alters.“

O Semangih, narodu na Malakki, ki jih je dal Virchow po posebnem potniku Vanghen Stevens-u preučiti, pa pravi sam tako¹⁾:

„Seit Decennien gelten die Semang-Stämme als Hauptrepräsentanten niederster Körperbildung. Nachdem alle anderen „niedereren Rassen“ ihrer vermeintlichen Affenähnlichkeit entkleidet sind, hatten sich alle Hoffnungen, hier wenigstens eine Art von Proanthropen zu finden, auf das Dunkel der Wälder von Malakka gerichtet. Das scheint nun auch vorüber zu sein. Wenigstens dieser erste Semang-Schädel besitzt ausser seiner Prognathie und seiner einfachen Unterkieferbildung nichts Pithekoides ... Mit seiner Kapazität von 1370 ccm, seiner Stirn von 91 mm Maximalbreite, seiner vortrefflich ausgebildeten Schläfengegend liesse er sich auch unter die Schädel der Kulturvölker einreihen. Er ist weniger pithekoid als zahllose Schädel civilisierter Menschen Ich denke, dass durch die Reise des Herrn V. Stevens das letzte Problem in betreff der „niedereren Menschenrassen“ definitiv gelöst und die Existenz von spirallockigen Schwarzen in Hinterindien endgiltig festgestellt ist. Aber auch diese „niedere Rasse“ ist nicht pithekoid oder sonstwie theromorph, sondern rein menschlich.“

Znanstveno človekoslovje, ki ne uvaža darvinističnih želj, sloni na neomajnem temelju, pridobljenem po vsestranskem opazovanju in raziskovanju, temelju, ki ga je jedrnato označil Ranke²⁾ pišoč, da ni živalskih divjih narodov ali rodov, ki bi bili prehodne oblike med človekom in opico. Tudi ni takih poedincev ki bi se smeli znanstveno postaviti za take medvrste.“

Človek v davnini. — Diluvijalni človek. — „Tercijarni človek.“ „Proanthropos.“ — „Pithecanthropos erectus.“

Božidar je nadaljeval: „Prepad torej, ki zija med človekom in njemu telesno najbližjimi živalimi, je nepremosten in neprestopen. Toda lahko bi kdo ugovarjal, češ da velja ta trditev samo za zdajnost, nikakor pa ne za preteklost, in da morajo zemeljski skladi hraniti v sebi ostanke naših prednikov, ki so imeli več živalskih, opičnih znakov na sebi nego jih imamo mi.

¹⁾ Ranke, Der Mensch. II., str. 374.

²⁾ Der Mensch, II. str. 376.

Zato se morava nekoliko pomuditi pri tem ugovoru in pojasniti človekovo preteklost s stališča paleontologije.¹⁾

V terciarni dobi je bilo podnebje na severni polobli dokaj toplo, koncem te dobe in začetkom kvaternarne pa se je znatno shladilo. Vzrok ti shladitvi pa je neki posredno naklon ekliptike,²⁾ t. j. nagnjenost ravni zemeljskega ravnika proti ravni elipse, ki jo riše zemlja v svojem teku okrog solnca; neposredno pa precesija zemeljske osi, ki ni nepremična, ampak polagoma opisuje krog (zdaj me~~ni~~ približno v severno ali polarno zvezdo). Vsled tega dobiva redno ena polobla več gorkote od solnca nego druga, a to izpreminjevanje izpreminja spet smeri morskih tokov in vetrov, ki povzročajo, da se podnebje zgreje ali shladi. Te okoliščine se izpremené tekom 10.500 let, to se pravi, v ti dobi preide mrzla ledena doba s severne poloble na južno in obratno. Da so res že bile kdaj take ledene dobe i na severni i na južni polobli, domnevajo učenjaki iz blodnih skal, katere so mogli prenesti le ledeni tokovi, dalje iz uglajenih in zbrušanih plasti, ki so jih mogli ugladiti in zbrusiti le ledeni tokovi, najbolj pa iz griž (Moränen), t. j. velikih grobelj vsakoličnega prodja (Gerölle), ki se redno nahaja ob koncu ledenih tokov.³⁾ Nikakor si nam ni treba misliti, da je bila o ledeni dobi vsa severna polobla pokrita s snegom in ledom, ampak samo današnji snežniki in ledeniki so bili bolj obsežni nego zdaj; seveda so bile s snegom in ledom pokrite gore, ki dandanes niso več. Toplina ni bila, kakor kažejo novejša preiskovanja, mnogo nižja od današnje, morda samo za 3—4°.

Vsi moderni geologi se strinjajo, da ni bil diluvij ena sama nepretrgana mrzla doba, ampak da se je sredi te dobe večkrat menjala toplina, da je bilo prav za prav več ledenih dob s toplimi presledki, kar sklepajo Lyell, Heer, Zittel, Dawkins, Penck in E. Brückner iz okamenin, zlasti pa iz kako-vosti griž.

Kraji, kjer se dobivajo najstarši ostanki človekovi, so povsod tam, kjer niso bila tla pokrita z ledeniki za časa zadnje, najmlajše ledene dobe. Pogosto se nahajajo ostanki diluvijalnega človeka na staršem ledovišču (Vergletscherungsgebiet), torej so ostanki mlajši nego ledovišče, in segajo vsepovsod samo do tja, do koder je segalo grižje (Moränengebiet) zadnje, najmlajše ledene dobe. Trezni in bistri preiskovalec Ranke pravi:⁴⁾ „Die ältesten Spuren, die bisher von dem Menschen in Europa gefunden worden sind, scheinen sonach in die der letzten grossen Vergletscherung vorausgehende wärmere Interglazialzeit zurückzugehen. In dieser Periode würde er mit dem Mammut und dessen Gesellen unter klimatischen Ver-

¹⁾ K. A. v. Zittel, Grundzüge der Palaeontologie, München und Leipzig 1895. — W. B. Dawkins, Die Höhlen und die Ureinwohner Europas. Deutsch von I. W. Spengel, Leipzig und Heidelberg 1876. Prof. Dr. J. Ranke, Der Mensch, II.

²⁾ Glej v kako fizikalično geografijo ali pa v O. Kučerovo „Naše nebo“, Matica Hrvatska, Zagreb 1895 str. 287.

³⁾ V petem pogovoru sem omenil, da angleški geolog Howorth z velikim uspehom pobija ledeno in zagovarja potopno teorijo.

⁴⁾ Der Mensch, II. str. 419.

hältnissen gelebt haben, welche von den heutigen relativ wenig verschieden gewesen sein mögen. Zahlreicher werden seine Spuren in der letzten, durch das häufige Vorkommen des Rennthiers in Mitteleuropa charakterisierten eigentlich glazialen Epoche. In die älteren und ältesten Epochen des Diluviums hat man bisher die Spuren des Menschen in Europa, soviel ich sehe, noch nicht verfolgen können, es ist aber doch gewiss höchst seltsam, dass sich bisher Anzeichen von ehemaliger Anwesenheit des Menschen in den interglazialen Schichten auch nur in jenen Gegenden gefunden haben, welche von der letzten grossen Vereisung nicht betroffen worden sind. Warum fehlen uns seine Reste ausserhalb dieses beschränkten Gebiets, wenn ihm doch in der letzten Interglazialzeit auch das übrige Land zur Besiedlung offen stand? Haben die darüber hingehenden Eisströme die leichten Fußstapfen des Menschen vollkommen verwischen können? Oder trater doch erst später auf?"

Le na treh mestih (dolina reke Somme, Taubach pri Weimarju in Schussenried) so doslej odkrili človeške sledove, ki so brezdvomno diluvijalne starosti. Vse druge izkopine predzgodovinskega človeka, zlasti one v votlinah, so vsaj dvomljive starosti, večinoma so dokazno mlajše. B. Dawkins odločno oporeka na podlagi vsega uvaževanja vrednih razlogov, da bi se smelo pripisovati diluvijalno starost votlinam pri Engis-u, Neanderthal-u, Aurignac-u in pa Golobji jami (Grotta dei Colombi) na Palmariji, torej votlinam, ki so dotlej veljale za najdišča vsaj diluvijalnega, če ne staršega človeka. Sam Zittel piše¹⁾: „Das Alter der vielbesprochenen Schädel aus den Höhlen von Paviland in Glamorganshire, von Engis, Engihoul und Spy bei Lüttich, von Gendron an der Lesse, aus der Geilenreuther Höhle, Cavillon bei Mentone, Grotta dei Colombi auf Palmaria ist zweifelhaft, der Schädel aus Cannstadt, welchen Quatrefages zum Typus einer besonderen Rasse stempelte, stammt sicher, sowie die Skelete von Grenelle und Clichy bei Paris aus späterer Zeit.“ O znameniti črepinji iz Neanderthala pa pravi: „Das berühmte Schädelfragment aus einer Felsspalte des Neanderthales mit seinen starken Augenwülsten und der niedrigen zurückfliehenden Stirn, rührt, wie Virchow nachgewiesen, von einem Mikrocephalen her, dessen diluviales Alter nicht im mindesten erwiesen ist. Auch der Unterkiefer von Moulin-Quignon bei Abbeville wurde von Arbeitern betrügerischer Weise untergeschoben.“

Kakšen pa je bil ta diluvijalni človek? Darwinisti so seveda upali, da se fosilni človek izkaže kot nižje stoječa prehodna oblika med človekom in opicami. Toda paleontologična dejstva so napram darvinističnim zahtevam uprav hudomušna. „Jaz se ne bi niti za trenutek ne začudil ne zavzel, ako bi se moglo dokazati, da ima človek prednike med vretenčarji... Toda izjaviti moram, ves pozitivni napredek, ki smo ga napravili na polju predzgodovinskega človekoslovja, nas je prav za prav oddaljil od dokaza te zveze.“ To za darviniste uničujočo sodbo je izrekel R. Virchow, mož, ki se

¹⁾ Zittel: Grundzüge der Palaeontologie, str. 932.

mu ne more očitati pristranost, izrekel jo je na monakovskem zborovanju prirodoslovcev l. 1877, torej pred odličnimi strokovnjaki, ki so mu večinoma burno pritrdjevali. Celo darvinist J. Kollmann priznava: „Der Mensch ist ein Dauertypus; er hat sich seit dem Diluvium nicht verändert.¹⁾ Diluvijalni človek je bil sploh tak, kakor šni smo mi. „Allein sämtliche Menschenreste von verlässlichem Alter aus dem Diluvium von Europa stimmen, wie alle in Höhlen aufgefundenen Schädel nach Grösse, Form und Capacität mit dem *Homo sapiens* überein und sind durchaus wohlgebildet. Sie füllen in keiner Weise die Kluft zwischen Mensch und Thier aus.“ Tako Zittel,²⁾ ki slovi za prvega modernega veščaka v paleontologiji; Virchow pa, prvi človekoslovec, izpoveda odkritosrčno³⁾: „Wenn wir diesen quaternären fossilen Menschen studieren, so finden wir immer wieder einen Menschen, wie wir es auch sind... Die alten Troglodyten, Pfahlbauern und Torfleute erweisen sich als eine ganz respectable Gesellschaft. Sie haben Köpfe von solcher Grösse, dass wohl mancher lebende sich glücklich preisen würde, einen solchen zu besitzen... Wir müssen wirklich anerkennen, es fehlt jeder fossile Typus einer niederen menschlichen Entwicklung... Wir können nicht lehren, wir können es nicht als eine Errungenschaft der Wissenschaft bezeichnen, dass der Mensch vom Affen oder von irgendeinem anderen Thier abstamme.“

Kadar so v prejšnjih časih odkrili človeške ostanke, takoj je zvedel ves omikani svet, da se je naposled vendar le posrečilo zaslediti našega prednika — opičnjaka. Nevednost, pa tudi zlobnost, spojena z darvinističnimi predsodki sta igrali veliko ulogo. Zloglasna v tem oziru je neanderthalska črepinja, čeljust iz votline Šipke in pa „*pithekanthropus erectus*“ z otoka Jave, ki so dali darvinistični domišljiji dovolj gradiva za bujne in drzne podmene, ki so se pa brž razpršile v prazen nič, ko jih je osvetlila neizprosna věda. Neanderthalska črepinja z nenavadno velikimi obrvnimi grebeni je preostanek človeka, ki je imel, kakor je Virchow dokazal, v svoji mladosti rhachitis ali angleško bolezen, kasneje pa se je pridružil še starostni protin (arthritis deformans), ki se loči od navadnega protina (Gicht), da se napravijo na sklepih vnetni in razdevalni procesi. Ta vrsta protina se da dokazati tudi na kosteh diluvijalnega votlinskega medveda in je bržčas v vzročni zvezi s prebivanjem po mrzlih, mokrotnih in vlažnih votlinah. Neanderthalska črepinja ne kaže prav nič več opičnih znakov kakor črepinja kakega modernika, pač pa neopovržne sledove kosti pačecih in kazečih bolezni. Čeljust iz votline Šipke ima res nekaj nepravilnosti, a te so bolestenega izvora, ker niso zobje predrla iz zobnih votlinic (alveolus), ampak so se v čeljusti razvijali in jo tako popačili. Takih patoloških slučajev sta Virchow in Zuckerkandl več opazovala.⁴⁾ Zdravnik E. Dubois je našel na

¹⁾ Ranke, Der Mensch II. 480.

²⁾ Grundzüge, str. 933.

³⁾ R. Virchow, Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat, Berlin 1877, str. 30—31.

⁴⁾ Dr. C. Gutberlet, Der Mensch, Paderborn 1896, str. 260.

Javi, na levem bregu reke Bengavan, zob, katerega je pripisoval kakemu šimpanzovemu sorodniku. Čez mesec dni je odkril 1 meter dalje košček lobanje, čez leto dni 15 metrov dalje močno razvito levo stegno. Dubois je videl v teh raztresenih udih takoj ostanke človeka — opičnjaka; ves darvinistični svet je vzdrtel od radosti, da se je končno vendar posrečilo zaslediti našega opičnega pradedu, ki ga je Haeckel že davno videl v svojem proroškem duhu in ga natančno opisal pod imenom „*anthropopithecus erectus*.“ Toda spet so se opekli. Nekateri učenjaki so opozarjali, da ni smeti tako raztresenih kosov pripisovati enemu poedincu, drugi (Virchow) so svarili, da nikakor ne gre iz koščeka temenice sklepati na obliko cele črepinje, R. Martin pa je vse tri kosti preiskal in nepobitno dokazal, da so ostanki pravega človeškega ogrodja.¹⁾

Pa tudi v kulturnem oziru ni bil diluvijalni človek na tako nizki stopinji, kakor se navadno misli. Izkopine nam pričajo, da je poznal že izprva ogenj, odkar so se nam ohranile njegove sledi; iz kamenja, kosti, rogovja si je napravljajl že iz prvega početka orodje in orožje, ki je bilo izprva seveda bolj okorno in surovo obklesano in še neuglajeno (paleolitična doba = diluvij), šele kasneje (v neolitični dobi = alluvij) si je pričel človek napravljati orodje in orožje bolj umetno. A že iz diluvija poznamo razne vrste osti, sulic, igel, nožev, kijev, vrtal ali svedrov, dlet, strgal i. t. d. Diluvijalni človek si je znal že dokaj spretno pripravljati obleko iz kož, a pokazal je tudi nedvoumno zmisel za umetnost. Na kosti je začrtal s kremenom ne brez talenta, kakor pravi Zittel,²⁾ precej natančne slike diluvijalnih živali, narisal je ribo, divjega konja, samega sebe, severnega jelena in kozoroga, izdolbel je celo glavo bika — moškatnika. Dobili so celo mamuta narisane, a trezni učenjaki, kakor R. Virchow, Japetus Steenstrup, dvomijo o pristnosti te izkopine, ker doslej se nikakor ne da prav trdno dokazati, da je res živel človek istodobno z mamutom. Morda so one slike ponarejene (kakor toliko drugih, ki se izkapljajo za pristne), morda je pa človek še

¹⁾ Globus, Bd. 67, Nr. 14. „Die Zeit“ (št. 214, dne 5. nov. 1898.) poroča na kratko o govoru, ki ga je imel Haeckel letos v avgustu na shodu zoologov v Cambridge, s katerim je hotel označiti zdanje naše znanje o človekovem pokolenju. „Zeit“ piše, da je rezultat Haeckel-jevega predavanja: „Die Abstammung des Menschen von einer ausgestorbenen Primatenkette (Generation von Herrenthieren, anthropomorphen Affen) ist keine vage Hypothese mehr, sondern sie ist eine historische Thatsache (?). Doch lässt sich diese Thatsache nicht exact beweisen. (Kako naj se to vjema, ko Haeckel smatra vse drugo za prazne marnje, kar se ne dá eksaktno dokazati?) Die Ergebnisse der vergleichenden Anatomie und Zoologie regen dazu an (torej ne dokazujejo), eine phyletische Einheit — d. h. Abstammungseinheit — aller Primaten nicht nur den Menschen inbegriffen, sondern aller Sängethiere anzunehmen. Die Ergebnisse der Palaeontologie sind berufen, diese Annahme durch Auffindung fehlender Glieder wahrscheinlich zu machen. (!) Hierher gehört das von Dubois 1894 in Java aufgefundene Primatenpetrefact, dem Haeckel den Namen Pithecanthropus gegeben hat. Die „logische“ Schlussfolgerung, mit der Haeckel an der entscheidenden Stelle die Verbindung zwischen den Thatsachen und der Theorie unlöslich zu machen versucht, wirkt nicht völlig plausibel.“ Darwinizma stebri se že povsod majejo!

²⁾ Grundzüge, str. 932.

našel cele mamute zmrznjene, kakršnih je še dosti po Sibiriji, in jih radi nenavadnosti ovekovečil s svojimi slikami.

Diluvijalni ali kvaternarni človek je bil torej v telesnem in duševnem oziru pravi človek, ki se ni nikakor manj razlikoval od višjih vretenčarjev nego mi, njegovi potomci koncem 19. stoletja.

O terciarnem človeku pa ni nikakih sledov. Odkrila sta Bourgeois in Ribeiro v terciarnih plasteh kresilnike, ki so bili nekako orodju podobni. Toda takih kresilnikov je vse polno po Libiji in pruskem Pomorju, ki nastajajo dokazno pod vplivom golih fizikalčnih sil, toplote in pritiska, torej „ne dokazujejo, da je bival terciarni človek in *anthropithecus*, *proanthropus* ali človeška opica, ki naj bi te dozdevne artefakte ali otolkel ali z ognjem napravil.¹⁾ Argentinski učenjak Ameghino je menil, da je našel v pliocenu cela človeška ogrodja. Toda izkazalo se je, da se one argentinske plasti nikakor ne skladajo z evropskim pliocenom in da spadajo med mlajše tvorbe, v kvaternarno dobo.

Tudi fosilne opice se nikakor ne približujejo človeškim oblikam. Doslej poznajo kakih 15 pravih, ozkonosih fosilnih opic iz terciarnih skladov Evrope in Indije, kakor tudi nekaj širokonosih iz braziljanskega in argentinskega diluvija. Toda razven *dryopithec*-a se ne ujemajo z vrstami, ki se dajo s človekom primerjati, z orangom, šimpanzom in gorilo, tudi *dryopithecus* zavzema, kakor dokazuje nedavno najdena čeljust, razmeroma nizko stopinjo med t. zv. človeku podobnimi opicami. „*Proanthropos*, medvrsta med človekom in opico, kakršno zahteva razvojeslovje, torej še ni odkrit.“²⁾ „Višje opice so zastopane v evropskih miocenskih in pliocenskih plasteh ki združujejo v nekterih slučajih znake zdaj živečih vrst, toda ne kažejo nikakega nagnjenja, da bi pričele dobivati človeške znake.“³⁾

Ako torej pomisli, da dandanes ni nikakih načelnih zaprek, nikakih privzgojenih predsodkov proti morebitnim odkritjem kake fosilne priče za človekov izvor iz sesavcev, ako uvažuje, da se je temveč nestrpno pričakovalo o vsaki priliki tako odkritje, da se je hlastno iskalo in da se še uprav mrzlično po zemeljskih skladih, kako bi zasledili ostanke opičjega človeka ali človeku podobne opice, potem bi pameten človek pričakoval, da bi bili darvinisti v svojih eksaktnih trditvah in izjavah glede človekovega pokolenja malo bolj oprezní in skromni, saj se istinita paleontologična dejstva kaj malo strinjajo s teorijami onih, kateri zahtevajo z vso silo, naj človek izhaja iz živali!“

Vinko je odvrnil: „Kolikor morem presoditi najnovejše vednostno stališče paleontologije glede človeka, se mi zdi, da si še dosti točno označil zdajno stanje našega znanja v tem oziru. Vendar moram poudariti, da imajo paleontologična dejstva vsled svojega negativnega značaja kaj malo pomena kot dokaz proti človekovi descendenci iz živali.“

¹⁾ Zittel, Grundzüge, str. 934.

²⁾ Ranke, Der Mensch, II. str. 504.

³⁾ L. c. str. 505.

„Ta izgovor je precej piškav!“ se je branil Božidar. „Najprej se sklicujete na paleontologijo, a ko uvidite, da Vam hodi vprek, pravite, da ni dokazna! Taka taktika je pač — obupna! Sicer pa ni res, da bi bila paleontologična dejstva brezpomembna za Vaše naziranje o človekovem vzniku. Poleg negativnih ima paleontologija tudi dokaj pozitivnih strani. Najprej treba pomniti, da ne poznamo niti fosilne niti živeče organične oblike, ki bi se mogla ali smela smatrati za medvrsto med človekom in opico. Ako bi bilo Vaše naziranje resnično ali vsaj upravičeno, bi moralo še zdaj nebrojno takih medvrst žveti, in se jih med tolikimi okameninami vsaj nekaj odkriti. Nikakih razlogov ni, zakaj bi se take oblike ne ohranile, ako živé nižje organizovane, življenskim razmeram manj prilagojene, za vseobči boj za obstoj manj usposobljene opice. In če se je človek polagoma izcimil iz živalstva vsled katerihkoli zgolj prirodnih činiteljev, kje so prehodne oblike, katerih bi moralo kar mrgoleti, če ne živih na zemeljskem površju, pa vsaj zakopanih v zemeljskih plasteh? „Eksaktnim“ prirodo- in človekoslovcem Darwinovega kroja, ki vedno poudarjajo, da se oslanjajo le na izkustvo, ne preostaja nič drugega, nego da se tolažijo z morebitnimi odkritji v negotovi bodočnosti! Poleg tega nam pa paleontologija pozitivno dokazuje, da je bil predzgodovinski človek že izprva bistveno nam enak, da se ni v ti dolgi dobi prav nič izpremenil; priča nam tudi, da se okamenjele opice toliko ali še bolj razlikujejo od človeka kakor še zdaj živeče, da se kar nič ne nagibljejo k človeškim znakom. Ta paleontologični pregled sklenem z že navedenimi Virchow-ovimi besedami: „Ne moremo učiti, ne moremo kot znanstvene pridobitve označiti trditve, da izhaja človek iz opice ali iz kake druge živali!“

Človek pa žival glede na telo. — Telesni ustroj. — Spočetno stanje. — Krnjavi udje. — „Atavistični pojavi.“ — Zopet prepad med človekom in živaljo.

Zdravnik Vinko je poskušal zakriti pobitost in je na videz malomarno odvrnil: „Paleontologičnih dokazov pač lahko pogrešamo, ko imamo drugih v izobilju, da se namreč človek bistveno ne loči v ničem od višjih živali in da torej ni pametnega razloga, čemu naj si mislimo za človeka drug postanek nego za živali.

Ozriva se najprej na človekovo telesnost in jo primerja z živalsko!)

Človek je ustrojen prav po istem vzoru kakor drugi sesavci, v sestavi ogrodja, mišičja, živčevja, žilja, drobja in čutih se sklada z njimi. Celo v sestavi in obliki možganov jim je izredno enak. Človek je v anatomske kakovostih bolj soroden antropomorfim opicam nego te, ne samo

¹⁾ Darwin, Die Abstammung des Menschen. — Haeckel, Natürliche Schöpfungsgeschichte, VI. Aufl. Berlin 1875. — Widersheim, Der Bau des Menschen als Zeugnis für seine Vergangenheit, Freiburg 1887.

drugim sesavcem, ampak repatim opicam in gibonom (*cercopithecus*). Istim notranjim in kožnim boleznim, ki mučijo ljudi, so podvržene tudi živali; zdravila vplivajo na živali istotako kakor na človeka, kar priča za enakovrstnost njih veziva. Rane se celijo živali istotako kakor človeku. Nekatere opice kaj rade uživajo kavo, čaj, tobak in opojne pijače. V severovzhodni Afriki love domačini pavijane z močnim pivom; kakor ljudje, preganjajo si tudi opice „mačka“ rade s sodo in citriono, odločno pa zametajo v takem stanju vsako alkoholično pijačo. Neka ameriška opica, *ateles*, se je nekoč napila žganja, a kasneje ni več marala zanj. V tem oziru je bila po Darwinovem mnenju pametnejša od marsikaterega človeka.

Iste razlike vladajo med obema spoloma i pri višjih sesavcih i pri ljudeh. Samec se loči od samice po velikosti, moči, dlakavosti, dušnih zmožnostih itd., kakor mož od žene. Mislilo se je, da potrebuje samo človek v otroški dobi pomoči drugih ljudi, a izkazano je, da prihajajo tudi mladiči živali, zlasti opic, v betežnem stanju na svet; ljubeznjiva skrbnost roditeljev je tudi njim neobhodno potrebna za obstoj. Tudi pri živalih nastopa doba zrelosti tako kasno kakor pri človeku. Huxley pravi, da se orangi razvijejo še-le med 10. in 15. letom.

Še večja podobnost, skoraj enakost med živaljo in človekom se kaže v spočetnem razvoju. Omeniti hočem le nekaj nastav, ki se pojavijo v človekovem razvoju kot oblike prehodne vrednosti in kasneje kolikor toliko izginejo, ki pa ostanejo pri živalih trajne. Sree je izprva samo utripajoča žila, kakor je trajno pri žilosrdkah; človeški spočetek ima kloako, kakoršno imajo trajno nižji sesavci; trtica (os *coccygis*, *Steissbein*) prekaša nekaj časa kakor živalski rep celo noge po dolgosti. Možganski zavoji človeškega zametka so koncem sedmega meseca v istem stanju kakor možganski zavoji dorelega pavijana. Človek je do šestega meseca po vsem životu porasten z mehkim puhom (*lanugo*), ki se kasneje poizgubi. Huxley pravi toraj s polnim pravom¹⁾: „Ohne Frage sind die Ursprungsweise und die ersten Entwicklungszustände des Menschen identisch mit denen der unmittelbar unter ihm stehenden Thiere; ohne Zweifel steht er in dieser Hinsicht den Affen viel näher als die Affen dem Hunde.“

Zaradi popolnosti in lažjega umevanja ne smeva prezreti krnjavih udov ali rudimentov. Krnjavi udje so oni, ki nimajo nič ali pa le malo pomena za organizem, a ker imajo homologne organe druge živali popolnoma razvite, ne moremo si misliti, da so krnjavi udje nastali sami zase, ampak spraviti jih moramo v genealogično ali rodoslovno zvezo.

Nekatere živali, zlasti parkljarji in kopitarji, se odlikujejo s posebnostjo, da lahko gibljejo s kožo. To gibanje provzroča kožna mišica, ki je pri živalih zelo razvita. Človek pa ima preostanke te mišice le še po vratu in obrazu (mimične mišice), sem ter tje se nahaja tudi na prsih, pod pazduho in na hrbtu. Mišice, ki gibljejo kožo na glavi in uhlje, so se pri človeku

¹⁾ Darwin, Die Abstammung des Menschen. I. str. 18.

zakrnilo, le posamezniki jih še morejo tako rabiti kakor opice. V nekaterih slučajih so zasledili (Darwin) uhlje tako šilaste, kakor so opicam lastni.

Zdi se, da se zakrnuje zadnji kočnjak pri civiliziranih človeških pasmah. Pred 17. letom navadno ne predere zobine, manjši je od drugih kočnjakov in ima samo dve koreniki. Ta zob pa je pri temnobojnih pasmah tako krepek kakor drugi kočnjaki in ima navadno tri korenike. Mantegazza meni, da se ta „modrostni zob“ zakrnuje zategadelj, ker se civilizirani narodi hranijo z mehkiimi in kuhanimi jedmi in torej manj rabijo zobovje nego necivilizirani.

Nižje opice, polopice, zveri in vrečarji imajo na spodnjem koncu nadlehtnice (humerus, Oberarmbein) koščen predor (foramen supracondyloideum), skozi kateri gre veliki živec (nervus medianus) in ž njim včasih velika odvodnica (arteria brachialis). Tega predora nimajo sicer višje opice, pač pa se nahaja v 1°/₆ vseh slučajev (v prejšnjih stoletjih je bil pogostnejši) pri človeku kot obroček vlaknatega veziva, pričvrščen na koščen zob. Ta predor nam jasno priča, da se je tudi človek nahajal kdaj v stanju, podobnem stanju sedanjih nižjih opic in polopic (lemuridae).

Mnogo krnjavih udov zadeva tudi spolovila in drugostne (secundarne) spolne znake.

Še bolj zanimivi pa so pojavi atavizma ali povratni pojavi. K. Vogt je opozoril učenjaški svet na drobnoglavce, ljudi, katerim so možgani v razvoju zaostali v opičnem stanju. Drobnoglavci zaostajajo v duševnem oziru za ljudmi in se skoraj v ničem ne povzpensajo nad živalsko stanje. Kakor živalim je tudi njim omejeno duševno obzorje, um in volja se dasta pri njih komaj zaslediti, govoriti ne znajo, ampak razodevajo svojo notranjost le z neartikuliranimi glasovi. Kako naj razložimo ta ne tako redki pojav drobnoglavosti, ako ne s pomočjo descendance, po kateri izvira človek iz živali.

Včokrat opažamo na ljudeh še drugi pojav atavizma, namreč dlakavost. Več slučajev pravih dlakavcev je v tem oziru že natančno opisanih in preiskanih. Dlakavci so ljudje, ki so po vsem telesu obrasteni z dlako, razven na nekaterih mestih, prav kakor višje opice. Dlakavost se da tudi prenesti na potomce.

Poleg teh pojavov atavizma ne smeva prezreti repatih ljudi, ki se sem ter tje, dasi zelo poredkoma, javljajo. Vsak človek ima itak krnjav ostanek repa v trtici (os coccygeum), ki pa ostaja redno pod kožo skrit, le posamič se pokaže kot kratek krnjav izrastek koncem trupla, ki je v vseh bistvenih znakih sličen živalskemu repu. Sicer pa ni brezrepnost posebni znak, ki loči človeka od živali, saj tudi človeku podobne opice nimajo repa. Pri teh in pri človeku se je rep zakrnil, bržčas radi tega, ker jih je oviral pri sedenju.

Razložiti mi je še postanek nekaterih telesnih znakov, ki pa le kolkostno ločijo človeka od višjih opic.

Vsekako je dlakavost živalim velikega pomena. Da je človek po večini svojega trupla skoraj gol, oziroma le z redko in kratko dlako porasten, znači prav za prav le nedostatek, ki si ga ni mogel pridobiti človek v boju za obstanek, pač pa s spolnim plemenskim izborom. Neverjetno je namreč, da bi si bil človek s poganjem po nekaterih delih svojega telesa odrignil in ogulil dlako s kože in si iz lepotnega čustva še drugod porval dlako, kjer je še ostala; neverjetno je tudi, da bi bil človek izgubil dlakavost vsled bivanja v toplem podnebju, ko vidimo, da imajo živali, živeče v tropičnem pasu, po hrbtu in temenu goščo dlako nego po trebuhu. Ako pa uvažujemo, da imajo celo opice samice redkejšo dlako nego samci, moramo si misliti, da so se tudi naše prednice odlikovale s to posebnostjo. Take samice so samecem bržčas bolj ugajale nego popolnoma kosmate, morda so pa tudi same rajši izbirale redkodlačne samce nego gostodlačne. Tako se je polagoma razvijal redkodlačni rod, kosmati pa je ginil. Razven las na glavi in dlakavosti na nekaterih drugih telesnih delih, se je ohranila pri možkem spolu le bradatost kot drugoten spolovni znak, bržkone vsled tega, ker ta znak ugaja ženskemu spolu.

Najvažnejši znak pa, ki loči človeka telesno od živali, je po mnenju nevesčih ljudi, človekova pokončna hoja. Toda tudi ta razlika je samo kolikostna, ne kakovostna, saj vidimo lahko, da hodijo nekatere opice, zlasti pa giboni (*hylobates lar*) in pa šimpanzi dokaj spretno po zadnjih končinah, ne da bi se s prednimi dotikali tal. Tako hodijo te opice tudi v prostosti, kjer jih ni mogel nihče dresirati.

Da je torej tudi prvotni človek shodil po zadnjih končinah, ni prav nič čudnega, zlasti ako upoštevamo, da je človeku nujno trebalo razdeliti delo med prednjimi in zadnjimi končinami. Po zunanjih okolnostih prisiljeni, najbrž vsled nedostajanja hrane, so začeli naši predniki opuščati življenje na drevju in se prilagojevati hoji po tleh. Prednje in zadnje končine so bile takrat še bolj grabila, vendar za silo tudi stopala. Da se je pa mogel naš še pol živalski prednik ohraniti v vseobči borbi z drugimi živalimi za živež, niso mu več zadoščala priprosta grabila, trebalo je seči po orožju in orodju. Izprva so zadoščale morda le odlomljene veje, s časom si je moral pripravljati spretnejše in zadostnejše orožje in orodje. Ker se pa s hojo otopi tip in gine gibčnost, ki je neobhodno potrebna za uspešno metanje kamenja in kopij, posebno pa za umetno izdelovanje orožja in orodja, zato je moral človek varovati svoje prednje končine in hoditi le po zadnjih dveh. Najbrž mu je bilo treba za prve poskuse še opore v obliki palice, dokler se nista zadnji končini primerno ojačili in usposobili za pokončno hojo.

S tem pa si je človek pridobil mnogo novih, le njemu svojskih znakov. Prednji končini sta se skrčili, ob enem dosegli ono gibčnost, okretnost in spretnost, s katerimi se ponša samo človek. Zadnji končini sta se okrepili, grabila so se izpremenila v stopala, le pri najnižjih rodovih se da še veliki prst na nogi rabiti deloma kot palec na roki. Medenica se je morala razširiti in ojačiti, hrbtnica se je vsled težke glave in težkega života primerno skrivila. Lobanja je dobila vsled izpremenjenega delovanja mišic drugo obliko.

Človek ni več toliko rabil svojih ust v boju za obstoj, saj je imel že mnogo uspešnejšega orožja, zaradi tega se je strahovito zobovje zmanjšalo, krepke žvečne mišice so se kolikor toliko zakrtnile. Tako so vsled manjšega rabljenja čeljusti izgubljale svojo prvotno jakost, gobčasta usta so izgubljala živalski značaj, človeško obličje se je polagoma ublažilo, njega spodnji del, služeč le nižjim človekovim potrebam je stopil bolj v ozadje in prepustil prvenstvo gornjemu delu obličja, ki hrani možgane in najvažnejše čutilo — vid.

Da so se morali tudi možgani povečati in doseči najvišjo razvitost v živalstvu, uvidiva kasneje, ko bova preudarjala, kako se je človekov duh razvijal do one popolnosti, na kateri stoji dandanes.

Človek spada torej, kar se tiče njegove telesnosti v red opic, ker se ž njimi strinja v vseh bistvenih znakih; one posebnosti pa, ki naj ga ločijo od njega bližnjih sorodnikov med zdajnimi opicami, so kaj lahko nastale pod vplivom zgolj prirodnih činiteljev. Vsekako pa priča ta skladnost človekovega ustroja z ustrojem človeku podobnih opic nedvomno za rodoslovno zvezo med človekom in živalstvom, zlasti ako vidimo, da so razlike med nižjimi in višjimi opicami dokaj večje nego razlike med višjimi opicami in človekom.⁴

Vinko si je zadovoljno mel roki in zrl v Božidara. Ta pa je odvrnil malko nevoljno: „Tvoj sklep, ki si ga ravnokar napravil, je vsaj prenagel in nepremišljen, da se kar najmileje izrazim. Deniva, da je res podobnost med človekom in višjimi opicami tolika, kakor trdite darvinisti, kaj naj sledi iz tega namišljenega dejstva? Da je človek z opicami v kaki rodoslovni genealogični zvezi? Kaj še! Post hoc, ergo propter hoc! Take sklepe uvršča logika med sofizme, lažne sklepe. Ako dežuje, so tla mokra, toda nikakor ne smemo sklepati, da je zares deževalo, ako vidimo tla mokra, saj je lahko pala velika rosa, saj so jih lahko ljudje poškropili ali kaj sličnega. Potomci istih roditeljev so si podobni, toda nikakor ne smemo trditi z vso gotovostjo, da izhajajo ljudje in opice iz skupnih prednikov, zlasti pa, ako ni ona podobnost tolika, kakor si jo želite Vi!

Doslej še ni tajil noben trezen mislec, da spada človek, kar se tiče njega telesnosti, v živalstvo in sicer v red opic. Do najnovejših časov je veljala Aristoteleva opredelba, po kateri je človek umna živalinja (animal rationale, ζῷον λογικόν), splošno se je priznavalo, da je človek živalinja, ki spada v živalstvo, da ima bistveno tako organizacijo, kakoršna je živalim lastna, da je podvržen ravnoistim zakonom telesnega življenja, kakor druge živali. Človek zares nima na sebi pravih telesnih znakov, ki bi bili bistveno samo človekovi znaki; a vendar je človekov ustroj sploh ne samo znanstveniku, ampak tudi najpreprostejšemu človeku očitno različen od opičnega ustroja, da, celo „z največjo gotovostjo lahko ločimo vsako posamezno človekovo kost od primernih kosti vsake človeku podobne opice, vsakega sesavca po nje posebni obliki.⁵)

⁴) Haeckel, Der Mensch, I. str. 437.

Poudarjam torej, da nikakor ne branim nazivanja, po katerem se človek kakovostno, bistveno loči od živali v telesnem oziru, pač pa zagovarjam le znanstveno stališče, ki vidi samo kolikostno, a vendar neizbrisno razliko med živalsko in človekovo telesnostjo. Le tako mimogredé hočem naštetí nekaj podrobnosti, ki naj pričajo, kako velike so kolikostne razlike med človekom in njemu najbolj podobnimi opicami.

Človekovi možgani tehtajo povprečno trikrat toliko (1500 : 500 g) kakor možgani enako velikega in istospolnega gorile, ki ima še največje možgane med opicami. Velikost in teža možganov je zelo odvisna od spola in velikosti posameznikov, vendar pa je najmanjša prostornina, kolikor se jih je dosedaj opazovalo, še normalne ženske lobanje več nego $1\frac{1}{2}$ tolika, kakor največja lobanja moškega gorile (930 : 605 cm³). Človekoslovec T o p i n a r d ¹⁾ je primerjal prostornino človekove lobanje s prostorninami najrazličnejših živalskih lobanj in tako sklenil: „Iz tega seznamka je razvidno, da raste prostornina lobanje in ž njo prostornina možganov pri živalih polagoma, toda splošno le malo, nenadoma pa in neznansko poskoči, ako preidemo na človeka. Iz tega sledi prav očitno, da imajo tri človeku podobne opice (gorila, orang-utang in šimpanz), ki sploh pridejo v poštev, v enakih odnošajih trikrat manjšo možgansko prostornino nego človek.“ Istotako vlada velika razlika med človekom in opicami gledé ličnega kota (pri opicah nikdar nad 65°, pri človeku nikdar izpod 75°), ker namreč prevladujejo pri opicah močne, naprej štrleče čeljusti z jakim zobovjem nad gorenjim, možganskim delom obličja. Sicer pa nima človek nobene koščice, ki bi je več človekoslovec ne mogel ločiti od kosti katerekoli opice. Razmerje posameznih delov človeka in opic je prav dobro označil sam Huxley, rekoč: „Pri vseh človeku podobnih opicah je lobanja manjša, truplo večje, nogi krajši, roki daljši nego pri človeku.“²⁾

Govorila sva že o spočetnem razvoju sploh in spoznala resnico, da se ne razvijajo spočetki iz posebnih oblik v posebne, ampak iz najsplošnejših v splošne in posebne, da torej spočetek ne preteka v svojem razvoju izmišljene vrste svojih prednikov v darvinističnem zmislu, ampak iz splošnih nastav si tvori svoje posebne oblikoslovne znake. V človekovem spočetnem razvoju ne vidimo nič, kar bi bilo specifičen znak opice ali kake druge nižje živali, ampak vsak človeški spočetek kaže le splošno razvojno smer iz splošnosti v posebnosti, kakor vsak drugi živalski spočetek, o katerem pač nihče resno ne trdi, da preteka kdaj „človekovo stanje“. Razvojeslovje se pač ne more smatrati za dokaz, da izhaja človek iz živali, istotako tudi niso dokazani takozvani krnjavi udje kot prestanki splošnih nastav spočetnega razvoja. Tudi se ne sme kar tako trditi, da so vsi človeku brez koristi; mnogo krnjavih udov pa je boleznega izvora. Včasih se razvije človeku med prsti takozvana plavna kožica, ki se dá uvrstiti med krnjave preostanke. Kaj naj priča ta kožica? Da so živeli človekovi predniki s tako razvitimi rokami v

¹⁾ Anthropologie, II. Aufl. Leipzig 1887, str. 45.

²⁾ Ranke, Der Mensch II., str. 6.

vodi? Večkrat se opaža dedna lastnost nekaterih družin, da imajo po več nego pet prstov na rokah in nogah. Iz teh slučajev pač ne smemo sklepati, da so imeli naši predniki kdaj več prstov na končinah, nego jih imamo mi.

Repati ljudje naj pričajo o naših repatih prednikih? O repatih izrastkih na človeku pravi priznani človekoslovec Ranke¹⁾: „Die eigentlichen schwanzförmigen Gebilde, welche bei dem Menschen an dem Rückenende, ungefähr an der für die Thierschwänze normalen Stelle, gelegentlich beobachtet wurden, hat M. Bartels zum Gegenstande sehr wertvoller Abhandlungen gemacht, und die zum Theil vortrefflich beobachteten Fälle charakterisierten sich, unserer obigen Angabe entsprechend, als wahre Missbildungen, als anomal entwickelte Ueberbleibsel aus dem Fruchtleben.“

Dlakaveci se istotako ne smejo tako tolmačiti, kakor bi bili naši predniki po vsem telesu porasteni, zakaj dlakavost je boleznega značaja, kar priznavajo vsi veščaki. „Halten wir an dem Satze fest, dass sich die Flaumhaare an den Hautstellen am stärksten entwickeln und im späteren Leben hier am ersten und häufigsten in stärkere Behaarung übergehen, welche während des Fruchtlebens eine gesteigerte physiologische Wachstumsreizung erfuhren, so wird uns daraus jene Gruppe von Ueberbehaarung verständlich, die auf Hautstellen auftreten, welche zeitweilig durch krankhafte Ursachen einer gesteigerten Wachstumsreizung, wie bei den oben beschriebenen Rückgratspalten, unterlagen.“²⁾ O čem pa naj pričajo ljudje, katerim sploh nedostaje dlake, katerim se niti puh (Flaumhaare) ne razvije?

Odkod izvirajo spački, t. j. nekoristni in škodljivi krnjavi stvori, priča nam dejstvo, da se dá pridobiti mnogo spačkov, ki so navadno prirojeni, včasih celó v kasnejšem življenju pod vplivom boleznih procesov. Tako n. pr. se razvije dlakavost kot boleзна posledica dražilnih vplivov celó v zreli človekovi dobi.³⁾

K. Vogt je hotel vvesti v antropologijo stavek, da je drobnoglavost pojav atavizma. Temu neznanstvenemu, brez realne podlage izmišljenemu in samovoljnemu početju so se uprli celó odločni darvinisti, kakor G. Jäger in Schaaffhausen na antropologičnem shodu v Stuttgartu l. 1872., ker nikakor ni dopustno, da bi smatrali patologične slučaje za atavistične pojave, ker je proti pravilom znanstvenega raziskovanja, staviti človekove boleznne pojave v isto vrsto z zdravimi odnošaji v živalstvu. Drobnoglavost, vrsta idiotizma, se razvije iz obolenosti možganov ali možganskih mrenic ali pa črepinje v spočetnem ali otročjem življenju; trezen mislec, ki pozna bedno in onemoglo stanje drobnoglavcev, pač ne more niti posumnjati, da je moglo biti kdaj človeštvo v stanju, ki bi bilo slično stanju drobnoglavcev, zakaj tak rod bi se gotovo ne bil mogel ohraniti v boju za obstanek.⁴⁾

Gledé zobovja mi je pripomniti, da se modrostni zob tudi med omikanimi narodi tako krepko razvije, kakor pri divjih, da pa tudi pri teh zaostane,

¹⁾ Der Mensch I., str. 182.

²⁾ Ranke, Der Mensch, I., str. 179.

³⁾ Istotam.

⁴⁾ Glej Ranke, Der Mensch, II., str. 385 in nasl.

ako ga drugi prej razviti zobje ovirajo in mu vzamejo prostor, da ne more zobine predreti.

O pokončni hoji, ki naj bo tudi nekaterim opicam skupna s človekom, pravi Ranke na podlagi natančnih preiskovanj ¹⁾: „Der menschenähnliche Affe hat in Beziehung auf die Möglichkeit des aufrechten Ganges nichts vor dem Tanzbären voraus und steht in dieser Beziehung dem Menschen sicher nicht näher als dieser. Brehm sagt mit vollem Rechte: Die Säugethiere gehen auf zwei oder auf vier Beinen. Einen aufrechten Gang hat nur der Mensch, kein zweites Thier ausser ihm. Kein Affe geht aufrecht.“ Nekatere živali pač hodijo samo po zadnjih končinah, a po konci nobena. Če bi res kaka opica hodila po koncu, bi si morala pridobiti vsaj nekaj tistih znakov, ki jih Vi smatrate kot posledice pokončne hoje, na primer: krepko medenico, skrivljeno hrbtenico, okretni in gibčni roki itd.

K bajki, ki si jo je Darwin zmislil, kako je človek po koncu shodil, pristavil je K. E. Baer naslednjo opazko: ²⁾ „Dieser Affenmensch, wie man den Urahn wohl genannt hat, war doch entweder ein Baumkletterer oder ein Erdwandler, ein Homo ambulans. Im ersten Fall fand er seine Nahrung sicher auf den Bäumen. Was konnte ihn bestimmen, die Bäume mit ihren Früchten auf lange Zeit zu verlassen, da überdies der Aufenthalt auf dem Boden ihn vielmehr dem Angriffe der grossen Raubthiere aussetzte, von denen er auf den Bäumen mehr Sicherheit gehabt hätte? Eine sehr lange Zeit fand man nöthig für die bessere Ausbildung, damit die Füße aus wackligen Händen in feste Platten sich verwandeln und dabei alle übrigen Theile des Rumpfes und der Gliedmassen in die aufgerichtete menschliche Gestalt sich umgestalten konnten. War dieser Urahn aber ursprünglich, wie der Mensch, ein Sohlengänger mit kurzen Zehen, langem Mittelfuss, langer Fusswurzel, so war er eben ein Mensch.“

Darwinovih prirodnih činiteljev pač ni treba vnovič zavračati, saj jim pač redkokdo še pripisuje ono čudotvorno moč, da bi mogli v človeku pridobiti človeške znake, saj se celó Darwin sam boji, da so ti činitelji treznemu opazovalcu — smešni. „Eine Erklärung, die oft verlacht wurde und zweifellos wieder verlacht werden wird, dass nämlich Reibung dem Verschwinden des äusseren Theils des Schwanzes nicht fernstehe, ist keineswegs so seltsam, wie sie auf den ersten Blick hin scheinen mag.“ ³⁾ Ako uvažujeva, kako bajeslovno in neverjetno doni Darwinova izmišljotina, kako si je človek priboril pokončno hojo in ž njo toliko važnih, le njemu lastnih posebnosti, ako preudariva, da so krepki in močni ljudje, ki imajo največ prednosti v boju za obstanek, bolj kosmati in z dlako porasteni nego slabotneži, in da so vsaki človeški pasmi posebno vseč svoji karakteristični znaki, potem se nama pač mora vsiliti dvom ne samo o resničnosti, ampak tudi o verjetnosti Darwinovih prirodnih činiteljev, kakor je

¹⁾ Der Mensch, II., str. 32.

²⁾ Studien II., str. 326.

³⁾ Darwin, Die Abstammung des Menschen, I., str. 87.

celó sam izgubil vero vanje, ker piše: „Manche der vorgebrachten Ansichten sind höchst spekulativer (!) Art und einige werden sich sicherlich (!) als irrig erweisen.“¹⁾ To priznanje je več nego znak skromnosti!

Človekova telesnost pač priča, da spada človek, v kolikor je organizem, v živalstvo in da je od višjih sesavcev samo kolikostno različen, a niti sedanjost, niti preteklost nam ne podajata nič dokazov, nič razlogov, da je človek izšel iz živalstva. Ves moderni napredek v biologiji in antropologiji je razširil in poglobil prepad, ki zija med človekom in njemu najbolj podobnimi opicami tudi v telesnem oziru. A. R. Wallace, Darwinov vrstnik, ki je še pred njim dokazoval descendenco, pravi, gotovo ne iz pristranskih, neznanstvenih nagibov, da so bili veliki zakoni, ki vladajo materialni svet, nezadostni, da bi mogli proizvesti človeka. Mnogo znamenitih učenjakov, kakor so J. Herschel, R. Owen, D. Bage, J. Broca in dr. so se naravnost izrekli proti izvoru človeka iz katerekoli živali edino le na podlagi organskih razlik, anatomske-fiziološkega znakov, ki vladajo med človekom in živaljo.

Toda doslej se kar nič nisva ozrla na človeško dušo. Po duševni plati človek ni le kolikostno, ampak kakovostno, bistveno različen od vsake živali. Toda o tem v prihodnjem pogovoru. Za sedaj poudarjam še enkrat znanstveno resnico z Virchow-ovimi besedami, da nas je ves napredek v prirodoslovnih vedah oddaljil od dokaza, po katerem naj izhaja človeštvo iz živalstva. „Ne moremo učiti, ne moremo proglašati za vednostno pridobitev materialistične želje, da ima človek telesne prednike v živalstvu!“

(Konec prih.)

„Velika laž naše dôbe.“

Moderne svobodske vladavine. — Kritika modernih vladavin. —

»Magna charta« — narodne svobode in blaginje.

Svobodoželjnost je mati modernih vladavin (Regierungsformen). Narodi so se začutili dorasle in zazdelo se jim je, da so zmožni vladati sami sebe. Zato so zaželeli, če ni bilo zlahka upati popolne samostojnosti, da bi bili vsaj deležni vladstva. Ta želja se jih je polotila s tem večjo močjo, ker so videli, kako so vladarji, gnani od vsakovrstnih teženj in strasti, zlorabljali oblast.

Montesquieu je narodom na evropski celini raztolmačil, česa treba, da bi se zravnale pravice vladarjev z ljudskimi pravicami.²⁾ Vladarska oblast

¹⁾ Darwin, Die Abstammung des Menschen. II., str. 409. Carus je prestavil drugače ta stavek, gl. K. O. I., str. 248.

²⁾ Staatslexicon (im Auftrage der Görres-Gesellschaft durch Dr. A. Bruder) Freiburg. Herder. 1889. I. 1548 ss.

je trojna: zakonodavna, izvrševalna, sodna. V trojnem oziru je torej treba omejiti vrhovno oblast vladarjevo. Zakonodavna oblast je prvotna in temeljna oblast. Zato naj vladar ne vrši te oblasti brez naroda. Narod naj pošilja svoje zastopnike v zbornico, in brez dovolitve zbornice naj ne dá vladar sankcije nobenemu zakonu. Za ravnesje pa naj bo med krono in poslansko zbornico še gosposka zbornica. To bo jamstvo, da bodo zakoni zares pravični in da bodo služili narodni blaginji, a ne ovirali je, temu ali onemu na ljubo. Izvrševalne oblasti sicer ni lahko mogoče deliti, ker narodni zastopniki nimajo ne časa ne izkušenj, da bi uspešno vodili upravo, zato jo je prepustiti vladarju. Dinastija ima iz prošlosti že cel zaklad izkušenj, in njen vpliv je že sam po sebi velik. Vendar je treba tudi v tem izravnajočega činitelja. Vladar ne more biti odgovoren narodu, a odgovorni naj bodo ministri. Vladar naj izvršuje oblast le po ministrih, a ministri naj so za vse odgovorni zbornici in narodu. Kar se tiče sodne oblasti, naj se zopet izvršuje le v imenu vrhovnega vladarja, toda zajamčiti je sodnikom take svoboščine, da jim ne bodo višji oziri in višji vplivi motili pravične sodbe.

Vse to naj se zapiše v kodeks osnovnih zakonov. In to je ustava (konstitucija). Sestav pa se zove konstitucionalizem. „Une carte, pravi Cousin, un roi et deux chambres, voilà tout le mécanisme du gouvernement représentatif!“

Seveda ustave niso vse države ostvarile na isti način. Tu ali tam se je premaknilo težišče oblasti v zbornico, v parlament. Tako je bilo na Angleškem že tedaj, ko je Montesquieu tam preučeval ustavo, tako je na Nizozemskem in v Italiji. Na Angleškem vladar ne more samostojno imenovati ministrov, ampak je navezan na večino poslanske zbornice. Tudi zakonodavna oblast do cela pristoji parlamentu. Parlamentarni sklepi ne potrebujejo pozitivne dovolitve kraljeve. Kralju pristoji le „veto“. A celo „veto“ je zadnjikrat uporabila kraljica Ana I. 1707. Angleški parlament je deležen tudi izvrševalne oblasti. Zbere se lahko na enketi; sestavi lahko sodišče; odstavi neljube uradnike.¹⁾ Sploh je monarhističen princip spojen z republikanskim. Ta politični sestav se imenuje prav za prav parlamentarizem, in sicer konstitucionalni parlamentarizem.

Drugi narodi so si po mnogih borbah priborili popolno samosvojnost in samovlado. Osnovali so republike. V republikah ni osebno-enege vladarja. Zakonodavna oblast pristoji zbornici, parlamentu; izvrševalna oblast pa od ljudstva izbranemu predsedniku, kateri jo izvršuje po ministrih. Ministre mora predsednik odbrati iz parlamentarne večine. Če se dobi večina proti ministrom, mora ministerstvo odstopiti in predsednik je dolžan odbrati ministre iz nove večine. To je sestav republikanskega parlamentarizma.²⁾

¹⁾ von Hertling: Kleine Schriften zur Zeitgeschichte und Politik. Freiburg im Breisgau. Herder'sche Verlagshdlg. 1897. pg. 89. ss.

²⁾ F. Staatslexicon IV. 243.

To so torej tri vladavine (Regierungsformen), ki si jih je priboril demokratični duh našega časa v imenu svobode. V združenih ameriških državah, na Francoskem vlada republikanski parlamentarizem; na Angleškem, na Laškem parlamentarizem konstitucionalni; v Avstriji pa konstitucionalizem, ki se pa zdaj pa zdaj naravno bliža konstitucionalnemu parlamentarizmu.¹⁾

Kaj naj rečemo o teh vladavinah?

Sama po sebi je vsaka vladavina dobra. Prirodni zakon ne terja ne monarhije, ne demokracije in ne ustavne monarhije, ampak terja v družbi le princip, ki je zmožen voditi družbo k zaželenemu smotru. „Salus reipublicae suprema lex.“ V rečenem principu mora torej biti um in pamet, da spozna družabno blaginjo; biti mora poštena volja, da hoče družabno blaginjo; in biti mora moč, da tudi more voditi družbo k blaginji. A tak um, taka volja in taka moč je lahko v enem, a je lahko tudi v množici. Zato pravi Leon XIII. v slavni okrožnici „Immortale Dei“: „Vrhovna oblast ni navezana na nobeno posebno vladavino; vladavina je namreč lahko taka ali taka, da le doseza smoter, namreč občno blaginjo.“ Prav tako katoliška cerkev ne zameta nobene vladavine. „Nobene vladavine, nadaljuje Leon XIII. v imenovani okrožnici, katoliška cerkev ne obsoja, zakaj sama o sebi nobena vladavina ni v nasprotju s katoliškimi načeli.“ „Če tudi bi se posrečilo abstraktno določiti, da je ta ali ona vladavina sama na sebi boljša, vendar, pravi Leon XIII. v glasoviti okrožnici francoskemu narodu, se more z vso resnico trditi, da je vsaka dobra, če le vodi k smotru, namreč k občni blaginji, zaradi katere je ustanovljena družabna oblast.“ „Zato, tako piše poglavar svete katoliške cerkve drugje²⁾, salva iustitia, da le ne kršijo pravice, narodi smejo izbrati tisto vladavino, ki bolj prija njih čudi ali očetnim nramim in šegam.“ V okrožnici francoskemu narodu celo pravi: „Kakoršnakoli naj je vladavina v kaki državi, nikdar ni tako določena (definitivna), da bi bila neizpremenljiva, in naj si so tudi oni, ki so jo izprva ustanovili, le to hoteli.“

Seveda „salva iustitia“, sama o sebi je vsaka vladavina dobra! Zakaj poleg tega se je ozirati na nje vznik, na nje pritična svojstva, na druge okoliščine. Dobra je vsaka vladavina, a ni vsaka za vsako dōbo, za vsako stopinjo kulture. Dobra je, a ni dobra, če vznikne iz revolucije; ni prav, če vznikne le iz groba občne blaginje. Dobra je, toda v vsaki vladavini je mogoča zloraba oblasti in tako lahko zadobi vladavina pečat kavičnosti.

Kar se dostaje posebe modernih svobodskih vladavin, treba priznati, da imajo svoje vrline. Gotovo te vladavine prijaajo zrelemu, omikanemu, moškemu narodu. Gotovo krepko pospešujejo individualni razvoj. Gotovo budē domoljubno čustvo. Narodi so se naveličali državnega varuštva, demokratičen

¹⁾ V Švici se je po nekaterih kantonih ohranila neposredna demokracija; ljudstvo neposredno v občinah potrja in zameta zakone. Na Ruskem in Turškem pa vlada še absolutizem.

²⁾ epist. Diuturnum illud teterrimumque bellum.

duh diše vsepovsod; zato je naravno, da želé imeti svoj glas, ko se odločuje njih usoda, nalagajo jim bremena in odmerjajo pravice. Tudi je državi le v hasek, če se javna vprašanja tičejo tudi vsakega poedinca. Za javne ustanove narod rajše žrtvuje, če zanje tudi glasuje ¹⁾

A prav tako ni mogoče tajiti, da so združeni s temi vladavinami veliki nedostatki. Najprej so dejanski moderne svobodske vladavine vznikle iz načel liberalizma.²⁾ Temeljno načelo, na katero so se opirali demokratični filozofi, je bilo ateistično, revolucionarno načelo, da je ljudstvo naravno in vedno suvereno, ter da vsa oblast vznikla iz ljudstva. „To načelo, pravi Hertling³⁾, je povsem krivo v vsaki državi, a v demokraciji je naravnost nevarno. Kdor vse more, le prerad misli, da tudi vse sme.“ Tudi se v demokraciji rado zgodi, da ima ljudstvo vse predstavnike državne oblasti le za svoje slugе in hlapce, ki ž njimi dela, kakor se mu baš ljubi. Javno mnenje se kaj lahko izkvari in korupciji se odpró zatvornice; potem pa ne vlada več moralna, ampak le fizična sila.⁴⁾ Največji nedostatek pa je volilni sistem. Občni volilni sistem se ne ozira na organično državo, ampak samo na poedinca. Poedinci se štejejo. Število odločuje, kaj je v ljudsko blaginjo, a kaj ne. Toda prava ljudska blaginja, tako pravi po pravici Cathrein⁵⁾, bi se zrealila v tem sestavu le tedaj, ko bi vsak poedinec dobro in na vse plati poznal javno življenje, ko bi vedel izbrati poslanca, ki bi bil najzmožnejši zastopnik prave ljudske koristi, ko bi naposled imel tudi voljo glasovati le za najboljšega poslanca. Take razboritosti in take volje pa v množici navadno ni in je biti ne more, zato odločujejo volitve izvečine krivi oziri in razne vnanje slučajnosti, agitatorji, časniki, shodi, podkupovanje itd. Odtod tudi pojav, da je izid navadno tako negotov; odtod agitacija, ljudski shodi, časnikarski boji, sumničenja in zabavljanja, ki razburjajo po cele mesece vso deželo in provzročajo toliko zdražb. A če je sestav občne volilne pravice slab, pravi dalje Cathrein⁶⁾, je gotovo najslabši takozvani trirazredni sestav. Sam Bizmark je dejal, da je to sploh najslabši volilni sestav. V njem se še mnogo manj zrealijo želje in koristi ljudstva. Večje posestvo manj, nego li kdaj poprej, jamči za to, da je posestnik tudi razborit, pošten, rodoljuben mož!

Francoski filozofje, sodi ruski državnik Pobedonoscev, so osnovali svojo filozofijo o demokraciji na lažnivo podlago, da je človeška narava popolna in da zato vsak človek more razumeti in ostvariti prava družabna načela. Demokracija hoče politično visoko izobraženega naroda. A tako jasna zavest je le nemnogim dana. Množica tankih potez politične vede ne more doumeti.

Sploh treba reči, da jamstvo svobode in blaginje ni toliko vladavina, ampak duh, ki jo oživlja. To pa velja še prav posebe za demo-

¹⁾ Hertling, o. c. 52, 35.

²⁾ Cathrein: Moralphilosophie. 2. Aufl. Freiburg. Herder. 1893. II. B. pg. 612.

³⁾ o. c. 55.

⁴⁾ Hertling, o. c. 54. ss.

⁵⁾ o. c. II. B. 614.

⁶⁾ o. c. II. B. 615.

kratične ali z demokratičnimi elementi združene vladavine. Prvo, kar posebno terja moderna demokracija, je n r a v n a k r e p o s t državljanov, pravi Hertling.¹⁾ Prav tako trdi Cathrein²⁾: „Magna charta narodne blaginje in svobode so naravna načela pravičnosti, katera je stvarnik zapisal v srce človeka; če narodi teptajo le ta načela, najboljša vladavina nič ne pomaga!“

Življenjski princip demokratičnih vladavin. — Brez religije dekadence.

Že Montesquieu je dejal, da je življenjsko počelo (vitalni princip) demokracije — k r e p o s t. Krepost je torej tudi življenjska kal parlamentarizmu in konstitucionalizmu, saj v oba zaseca demokratični element. In zares! Brez kreposti se množica ne bo ozirala na občno blaginjo, ampak samo na zasebne težnje, in ne bo volila krepostnih mož, ampak volila bo politične šarlatane. Javno mnenje, ki ima v demokratični vladavini tako veliko moč, je brez kreposti le prečesto javna laž; politično prepričanje je le kupno blago; načelo le egoizem. Brez kreposti poslancev ne bo vodilo rodoljubje in domoljubje, ampak samoljubje in slavloljubje. Brez kreposti se zakonodajavci ne bodo ravnali po vrhovnem in večnem pravcu npravnosti, ampak dosti jim bo vnanja zakonitost. Da je le zakon vzprejet z večino, je zakon, naj si bo po vsebini pravičen ali krivičen, dobročin ali zločin. „To je, pravi Hertling, temeljna nevarnost konstitucionalizma, da kaj rad prezre vsebino, ki daje zakonu pravičnost, ter se ozira le na veljavno obliko, ali je namreč zakon ustavno vzprejet ali ne.“³⁾ Krepost je edino poroštvo, da bode demokratična vladavina pospeševala družabno blaginjo in čuvala svobodo. Dà, tudi svoboda z demokratično vladavino samo še ni zajamčena. V le-tej vladavini se pojavljajo razne politične stranke, in večina odločuje. Če ne oživlja vladavine krepost, ne odločuje v njej moralna sila, ampak odločujejo samo fizični vplivi: materijalna moč, matematična večina glasov. Zato se pa lahko zgodi, da večina ne spoštuje pravic manjšine, no da jih tepta, in tepta jih lahko, ker ima moč. Tako je v demokraciji lahko najhujša tiranija!

„Le peuple anglais, je dejal Rousseau, pense être libre, il se trompe fort. Angleško ljudstvo meni, da je svobodno, a močno se moti. Svobodno je, dokler voli, a ko so volitve za parlament končane, je ljudstvo sužno, je ljudstvo nič!“⁴⁾

Krepost je torej jamstvo blaginje in svobode, a n e s a m a v l a d a v i n a.

Izborni rimski list „Rivista internazionale“ je nedavno prinesel članek o „veri in politiki“. V njem trdi isto, le da je namesto kreposti del — reli-

¹⁾ o. c. 58.

²⁾ o c. II. B. 910.

³⁾ o. c. pg. 125.

⁴⁾ Du contr. soc. I. III. ch. 15. — cf. Ferretti: Instit. phil. mor. Romae 1891. vel. III. pg. 212. ss.

gijo. In po pravici, zakaj religija, vera je edini neizčrpni vir kreposti.

Leon XIII. je v okrožnici francoskemu narodu lepo objasnili to resnico. Vsi razboriti možje priznavajo, tako piše Leon XIII., in zgodovina vseh narodov priča, da religija in le religija more ustvariti družabno vez; da le religija more ohraniti trden narodni mir. Kadar se družine, ne da bi se odpovedale družinskim pravicam in dolžnostim, združijo po prirodnem nagonu v večjo družbo, v državo, njih smoter ni le ta, da bi bilo bolje preskrbljeno za njih gmotno blagostanje, ampak v prvi vrsti le ta, da bi bili deležni moralnih blagodati in moralnega napredka. Sicer bi se družba kaj malo razločevala od črede živali, ki vse življenje skrbé le za to, da zadovoljujejo čutne instinkte. Še več: brez moralnega napredka bi družba človeku ne bila v hasek, marveč v kvar. A npravnosti, moralnosti, ki je prvina vsakega človeškega dejanja in ki mora harmonično spraviti toliko različnih dožnosti in pravic, ni brez Boga in brez religije, le-te svete vezi, ki družijo človeka z Bogom in sicer pred vsemi drugimi vezmi. In zares ideja npravnosti sloni nujno na resnici, ki je duhu luč, in na dobroti, ki je volji smoter; brez resnice in brez dobrosti ni morale, ni blagonravja, ki bi bilo vredno imena. A prva resnica, ki iz nje izvira vsaka druga, je Bog; in prva dobrota, ki iz nje zajema vsaka druga dobrina, vse kar ima res dobrega, je zopet Bog. Bog je tudi stvarnik in ohranjevalec našega uma, naše volje, našega bitja, in smoter našega žitja. Ker je torej religija notranji in vnanji izraz te odvisnosti od Boga, je prva sveta narodna dolžnost, da resno čuva in hrani pravo versko čuvstvo. Če se torej kaka stranka trudi, da proti protestu narave in zgodovine pahne Boga iz družbe, je izvestno, da bo s tem dejstvom v dnu narodne duše zamorila tudi moralno čuvstvo, čuvstvo kreposti.

Kajpada, ako je bila vsekdar in vsepovsod pri vseh narodih podlaga kreposti in pogoj družbe religija, je pač razvidno, da ima katoliška religija, ki je prava cerkev Jezusa Kristusa, prav zato več moči nego li katerakoli druga, da blagovito ravna družabno in zasebno življenje! Če pa je religija, če je vera rodilno in hranilno počelo moralne veličine naroda, je gotovo, da ga brez tega počela ne bo moglo ne zlato, ne oborožena sila rešiti moralne dekadence, propasti, morda smrti!

Tako z bistrcom in kremenom Leon XIII. dokazuje, da brez religije, brez vere ni kreposti in torej tudi ne blaginje in svobode

„Rivista internazionale“ torej po pravici kar naravnost dokazuje, da je brez vere politika pogubna. Vero v politiki ima, kdor vodi in ravna vse javno delovanje in vse javne težnje le pod ozirom na božji zakon, na pravico, na mir in blaginjo narodov, saj to hoče božji zakon. Vero v politiki ima, kdor javno izpoveda pokorščino božjemu zakonu, čuva zvestobo glasu vesti, neguje ljubezen do bližnjega. Brez te vere je politiku in torej tudi demokracija, ki izroča politiko narodu v roke, poguba. Zakaj? Posnemimo skratka dokaze rimskega obzornika! Prvič: Politika, ki se ne ozira na višji pravec religije in vere dosledno stavi partikularne interese in egoistične težnje nad občno blaginjo. Brez religije namreč nima egoizem nobenih mej

in nobenega vnanjega pravca, ki bi bil zmožen krotiti egoistične instinkte. Zato je politika brez religije kvarna javni blaginji. Drugič: Politično življenje ima velike skušnjave in nevarnosti. Strasti kaj lahko dobé oblast nad občno blaginjo. V takih nevarnostih more rešiti le vera. Dejstvo je: čim zvesteje kdo izpolnjuje dolžnosti proti Bogu, tem zvesteje tudi izpolnjuje dolžnosti proti družbi in državi. Tretjič: Princip, da je oblast od Boga, je bistven za dobro vodstvo naroda, kakoršnakoli naj je vladavina. Kadar zatemni ta resnica, kadar javne konstitucije zabijo ozirov in dolžnosti, ki vežejo države z božjim zakonom, tedaj se začne dekadenca narodov!

Če torej zakonodavci nimajo kreposti, če so se samoosvojili od religije, ki je edini neizčrpn vir kreposti, se prav s tem v ves sestav, v vso vladavino, razlije otrov nemoralnosti in krivičnosti. Kjer se ne spoštujejo zakoni božji, zakoni vere in nravi — tako piše drug italijanski list¹⁾ — tam bodo porasla v sreih vse bolj izkvarjana načela, in izkvarjeno človeško srce je zmožno vsega zla. Političarji se trudijo, da bi našli pomočke, s katerimi bi vladavine blagovito pospeševale mir in družabno srečo. Kaj pomaga? Vrhovnega pomočka se bojé: iztrebiti je treba iz ustav in zakonodavstva vse, kar je protikrščanskega, kar je protiverskega; vrniti je treba vladavinam resnico. Zakaj dokler je v vladavinah antikrščanski element, dotlej ne bo dala svobode in blaginje nobena demokracija. Brez religije in kreposti je konstitucionalizem in parlamentarizem le — velika politična laž!

Pobedonoscev o modernih vladavinah. — »Velikaja ložj našego vremeni«. — Avstrijski parlament — »nestvor«.

Ni naša ta trda obsodba. Veliki ruski državnik Pobedonoscev jo je izrekel. Ta mož je v svoji knjigi „Moskovski Zbornik“ napisal tudi poglavje o modernem parlamentarizmu in konstitucionalizmu pod naslovom: „Velikaja ložj našego vremeni“.²⁾

Ko bi kdo zahteval istinito opredelbo parlamenta, kakoršen je današnji v praksi, pravi Pobedonoscev³⁾, bi trebalo reči, da je parlament ustanova, služeča zadovolitvi osebnega častiljubja, oholosti in zasebnih interesov poslancev... Na pročelju parlamenta blesti nadpis: Vse za občno blaginjo! Toda to ni drugzega, kakor sama lažniva fraza. Parlamentarizem je zmagoslavje egoizma, najvišji njega izraz. Vse se tu ozira le na svoj „jaz“. Po zmislu parlamentarne fikcije bi se moral

¹⁾ Civiltà Cattolica 1898. vol. III. qu. 1154. pg. 204.

²⁾ „Moskovski Zbornik“ (Московский Сборник.) 4. izd. Moskva. Sinodalnaja tipografija 1897. — Nemško: „Streitfragen der Gegenwart. autor. deutsche Uebers. v. R. Borchardt und L. Kelchner. Berlin 1897. Hugo Steinitz Verlag. — Francosko: Questions religieuses sociales et politiques. Traduit du russe, Paris, Baudry, 1897. Po Francoskem prevodu je poročala o parlamentarizmu tudi Civiltà Cattolica 1898. vol. III. qu. 1155. pg. 199. ss.

³⁾ „Moskovski Zbornik“ str. 34. ss.

poslanec odpovedati svoji osebnosti in bi moral biti v svojem zvanju le izraz volje in misli svojih volivcev, a dejansko se volivci odpovedo z volitvijo vsem svojim pravicam izbranemu poslancu na korist.

Pred volitvami se kandidat v svojem programu in svojih govorih neprestano sklicuje na rečeno fikcijo; vedno govori o občni blaginji; vedno zatrjuje, da ne bo drugega kakor sluga in zastopnik narodov, sam na-se da ne misli, sam sebe in svoje interese da zabi zaradi občnih interesov. A vse to so — besede, same besede, začasni lestnični klini, da dospè, kamor želi, a potem bo vrgel nepotrebne stopnice proč. Potem ne bo več rabotal za ljudstvo, ampak ljudstvo bo le orodje za njegove smotre. Ljudstvo je zanj le čreda, da dobi večino glasov... Igra se z instinkti in strastmi množice, da doseže osebne smotre častiljubja in moči.¹⁾

Volitve same so neka umetnost, ki ima kakor vojna umetnost svojo strategiko in taktiko. Kandidat navadno ni naravnost v dotiki z volivci. Med njim in volivci posreduje odbor (komitet), samonarejena uprava, ki je nje glavna sila brezsravnost. Odbor se sestavi iz prijateljev in pospešnikov; ti poiščejo še drugih udov. Nekateri udje so delavni, energični ljudje, ki zasledujejo svoj smoter; drugi so naivni in lehkomiselni statisti, balast. Organizujejo se shodi, proizvajajo se govori: gospoduje pa, kdor ima krepak glas in ume bistro in lahko nizati fraze. Fraza — in nič drugega kakor fraza gospoduje na teh shodih.²⁾

V teoriji bi poslanec moral biti izbran od večine, a dejansko je izbran le od manjšine, časih celo od majhne manjšine, od klike, ki pa predstavlja organizovano silo, dočim je večina kakor pesek brez vezi in zato brez moči.

Tako se narodí narodni poslanec, tako zadobi svoje polnomočje. Kako pa je upotreblja? Ako je energične narave, bo izkušal osnovati si stranko; če pa ni, se bo sam pridružil tej ali oni stranki. Načelnik stranke mora imeti pred vsem močno voljo. To je organsko svojstvo, podobno fizični sili, in zato ne predpolaga neizpremenljive nravnosti. Pri skrajno omejenem umu, pri brezskrajnem egoizmu in samoljubju, pri nizkih in brezčastnih nagibih more biti mož krepke volje načelnik stranke, rokovodilni, gospodujoči glavar združbe, naj ji tudi pripadajo močje, daleč nadkriljajoči ga z umskimi in nravnimi svojstvi. Evo, kaka je lahko rokovodilna sila v parlamentu! K njej se pridružuje še druga močna sila — krasnorečje, zgovornost. Tudi ta je naravna sposobnost, ki ne terja ne nravnega značaja ne visoko razvitega duha. Lahko je kdo globok mislec, poet, izkušen vojskovodja, prebrisan jurist, vešč zakonadavec — a slab govornik; a lahko je tudi brez posebne umske sposobnosti in brez znanja, pa ima osobit dar zgovornosti. Če torej poslanec s krepko voljo združuje še dar zgovornosti, nastopa kot prvak na javnem odru. Če pa ima krepko voljo, a ne daru zgovornosti, stoji kakor režiser za kulisami in odtod vodi ves tek parla-

¹⁾ o. c. 35.

²⁾ o. c. 37.

mentarne predstave, razdeljuje vloge, odločuje može, ki naj zanj govore, druge tudi, ki naj zanj mislijo.¹⁾

Kaj pa je prav za prav parlamentarna stranka? V teoriji zveza mož enega mišljenja, mož družecih svoje moči v skupno ostvarjenje svojih nazorov v zakonodavstvu in v smereh javnega življenja. Toda dejanski se tvorijo parlamentarne stranke pod vplivom osebnega častiljubja in se zbirajo okrog ene gospodujoče osebe. Tako se vrše vsa odločilna parlamentarna dejstva pod vplivom načelnikov strank: le ti sklepajo, vodijo borbo in praznujejo zmago. Javne seje niso drugega kakor predstave za občinstvo. Prednašajo se govori, da se vzdrži fikcija parlamentarizma; redkokdaj kak govor odloči rešitev kake parlamentarne stvari. Govori služijo v proslavo govornikov, v povišanje njih popularnosti, za karijero, le v redkih slučajih vplivajo na glasovanje. Kakšna bo večina, to se reši obično že izven sej.²⁾

To je, pravi Pobedonoscev, tako zložen mehanizem parlamentarne komedije, takšno je lice velike politične laži.³⁾ Po teoriji parlamentarizma bi morala gospodovati razumna večina; dejanski gospoduje pet šest načelnikov strank. Po teoriji bi morali odločiti glasovanje jasni dokazi parlamentarne debate; dejanski glasovanje nikakor ni zavisno od debat, ampak le od volje načelnikov in osebnih interesov. Po teoriji bi morali imeti narodni poslanci v vidu edino le narodno blaginjo; dejanski imajo pod pretvezo narodne blaginje in na nje račun pred očmi le osebni dobiček svoj in svojih drugov. Po teoriji bi morali biti izbrani iz najboljših državljanov; dejanski so najbolj častiljubni in nesramni ljudje. Po teoriji bi vsak volil moža, ki ga pozna in mu zaupa, dejanski da glas za človeka, ki ga iz večine prav nič ne pozna, a ga mu je narekovala z govori in vpitjem interesovana stranka. Po teoriji vodijo parlament izkušeni razum in nesebično čustvo; dejanski so vodilne sile odločna volja, egoizem in zgovornost!

To je po resnici naprava, ki jo postavljajo za smoter in venec državnega ustrojstva!

Največje zlo konstitucionalne ustave pa je v tem, kako se sestavljajo ministerstva na podlagi strankarskih načel.⁴⁾ Vsaka politična stranka stremi za tem, da dobi v svoje roke vladu in oblast. Državni poglavar se vda politični stranki, ki ima večino; v takem slučaju se sestavi ministerstvo iz udov le te stranke, in da obdrži oblast, začne borbo z opozicijo, ki se trudi vreči je in stopiti na njegovo mesto. Če se pa vrhovni vladar ne odloči za večino, marveč za manjšino, ter iz nje izbere ministerstvo, v takem slučaju novo ministerstvo razpusti parlament in porabi vse sile, da dobi pri novih volitvah večino in se potem z njeno pomočjo bori zoper opozicijo. Pristaši ministerske stranke dajo vedno glas za vladu, ne da bi podpirali oblast, tudi ne zaradi notranjega soglasja v mnenjih, ampak samo

¹⁾ o. c. 40.

²⁾ o. c. ib.

³⁾ o. c. 41.

⁴⁾ o. c. 50 ss.

zato, ker vlada daje svojim pristašem moči, ugod in dobička. Jasno je, da ima soglasje mnenj v tem slučaju le malo pomena, a skrb za občno blaginjo služi le za pretvezo povsem tujih ji teženj in instinktov. In to se imenuje ideal parlamentarne ustave. Ljudje sami sebe slepe, če menijo, da je parlamentarizem jamstvo svobode.¹⁾ Namesto neomejene oblasti monarha imamo neomejeno oblast parlamenta, s to razliko, da si je v osebi monarha mogoče misliti eno razumno voljo, a v parlamentu je ni, zakaj v njej je vse zavisno od slučaja, kakor namreč voljo parlamenta določuje večina. Ker pa je poleg večine v parlamentu tudi manjšina, volja večine ni še volja parlamenta, še tem manj pa volja naroda, čigar zdravi del se ne vtika v strankarstvo, ampak se ga celo ogiblje. Pač pa nezdravi del malo pomalu zaide v to igro in se pokvari, zakaj prvi nagib tej igri je stremljenje po oblasti in dobičku.

Politična svoboda parlamentarizma, sklepa Pobedonoscev, je fikcija na papirju v paragrafi in frazah konstitucije.²⁾ Načelo monarhične oblasti polagoma razpada, zmaga liberalna demokracija, ter zaplaja v družbo nered in nasilje, načela brezverstva in materijalizma, proglašuje svobodo, enakost in bratstvo, tam, kjer ni ne svobode ne enakosti. Tako stanje vodi nujno k anarhiji.³⁾

Ti žalostni rezultati se kažejo najjasneje tam, kjer država ni enotna, ampak ima v sebi razne narode. Nacijonalizem se v naši dobi more imenovati preizkusni kamen, ki se na njem kaže lažnivost in nepraktičnost parlamentarne vlade.⁴⁾ Značilno je, da je stopil nacijonalizem v ospredje in postal gonilna sila, odkar je stopil v dotiko z najnovejšimi oblikami demokracije. Težko je določiti bistvo te nove sile in smotre, ki za njimi teži, toda nedvomno je ona vir veliki zamotani borbi, ki še grozi človeštvu v zgodovini in ki je nje konec še popolnoma neznan. Mi vidimo, da obladuje vsako pleme, pristajajoče k raznoplamski državi, strastno čustvo nestrpnosti do državnega ustroja, ki je družni z drugimi plemenom v eno celoto, in da ima težnje po samostalni upravi s svojo, često samo namišljeno kulturo. In to se ne godi samo pri plemenih, ki so imela svojo zgodovino in v prošlosti svoje politično življenje in svojo kulturo, no tudi pri onih, ki nikdar niso imela svojega političnega življenja.⁵⁾ Neomejena monarhija je odstranila ali pomirila podobne težnje in zahteve, in ne toliko s silo, ampak zravnila je pravice in odnose pod eno oblastjo. Demokracija ne ve, kaj početi, in instinkti nacijonalizma so zanj razjedajoči element: vsako pleme pošilja s svojega ozemlja predstavnike, ne državne in ljudske ideje, ampak predstavnike plemenskih instinktov, plemenske mržnje in plemenske nezavisti k gospodujočemu ple-

¹⁾ o. c. 52.

²⁾ o. c. 52.

³⁾ o. c. 52.

⁴⁾ o. c. 46.

⁵⁾ o. c. 47.

menu in k drugim plemenom in k državni ustanovi, ki jih družijo. Kako nestvorno lice ima v taki sestavi narodno zastopništvo in parlamentarna vlada, za to, pravi Pobedonoscev ¹⁾, je v naših dneh očividni primer — avstrijski parlament. Previdnost božja obvaruj našo Rusijo o nje raznoplemenski sestavi take nesreče! Strašno je samo misliti, kaj bi vzniklo pri nas, ko bi nam sodba božja poslala usodni dar — vseruski parlament! „Da ne budet!“

Tako sodi Pobedonoscev o parlamentarizmu in konstitucionalizmu. Trda je ta obsodba, toda ni li upravičena, vsaj v mnogem oziru upravičena? Sreča, da Pobedonoscev tedaj, ko je to pisal, še ni videl sedanjega avstrijskega parlamenta! Ne vemo, katero besedo bi bil mož zapisal, a to je gotovo, da bi laskava za našo Avstrijo ne bila! Če ga je že tedaj bila groza, le samo za časek misliti si tak parlament v Rusiji, če je tedaj vzklikal: „da ne budet!“ kaj bi pač rekel sedaj, ko bi videl, kako po avstrijski „visoki“ zbornici narodni zastopniki tulijo kakor volče, glasujejo z deskami in dokazujejo s pipci! Nestvor, nestvor! Manjšina kroti večino in vlado in še višje kroge. — „Volk“ gospodari, pašaliki navstajajo, ob Adriji ječi raja, tu in tam stiska pest zvesto, a sužno ljudstvo. Politični filozofje pa govore o svobodni Avstriji s svobodsko ustavo. Če to ni „velika politična laž“, kaj pa je laž?

Pobedonoscev sodi, da demokratična vladavina sploh ni za rabo. Mi smo že povedali, kaj pravi o tem trezno modroslovje in kako sodi veliki mislec Leon XIII. Tudi v konstitucionalni monarhiji narodi lahko živijo srečno. To, pravi Cathrein, se nam zdi tako jasno, da pač ni treba tega še le dokazovati, seveda — dostavlja znameniti učenjak — če imajo ljudje čut za pravico in skupnost.²⁾ Nam se dozdeva, če je že ustava avstrijska svobodna, da je le še premalo svobodna. Federalizem v tej ali oni obliki zdi se, da je neizbežen postulat blagovite politike v Avstriji. Dočim pa se nam to le dozdeva, eno vemo, in to je: da je Avstrija nemogoča brez religije! Kaj bi nam pomagali še tako avtonomni deželni zbori, ako bi pa v njih gospodaril liberalizem, ki mu je sila pravica, in ki vedno duši in davi manjšino, kjerkoli nastopa v večini! Kaj bi nam pomagali celo narodno avtonomni zbori, če pa liberalizem nima in ne more imeti čuta za ljudstvo in njega blaginjo? S samo slovenščino — bodi nam dovoljeno povedati odkrito resnico, če tudi se bomo komu zdeli neidealni! — s samo slovenščino se ljudstvo ne more živiti! Ponovimo še enkrat: kakoršnakoli naj je vladavina, in naj bo še tako svobodna, v Avstriji ne bode prave svobode in blaginje, če nam ne bode prvo krepost, in ker brez religije ni neomajne in stanovite kreposti, če nam ne bode prvo religija. Krščanski duh, ka-

¹⁾ o. c. 47.

²⁾ o. c. II. 613.

toliški duh mora oživiti ustavo; krščanska zavest, katoliška zavest mora prešiniti narode! Gotovo ne bode vsega zla hipoma konec. Gotovo vsega zla ne bo nikdar konec, dokler se bo pretakala po ljudskih žilah vroča Adamova kri. Toda neke pomoči je treba, da Avstrija ne propade in ž njo morda tudi mi — in ta pomoč je v religiji, v krščanstvu, v katoliški cerkvi. Čim bolj bo v zasebno in javno življenje pronical duh religije, duh krščanstva, duh katoliške cerkve — imena so razna, a duh je le eden — tem bolj se bodo zravnavala nasprotja, umirjalo se nasilje, upadalo sovraštvo, tembolj se bo vračal mir v narode, in z mirom zadovoljnost, sreča, blaginja.

Še le tedaj, ko bode naših mož-voditeljev, ko bode tega in onega tako sram, ako mu kdo poreče liberalec, kakor ga je sedaj sram, če „Neue Freie Presse“ ali „Slovenski Narod“ imenuje njega klerikalca, a njegov govor kapucinado, še le tedaj bo bolje v naši Avstriji!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Marksizem razpada.

Vvod.

Socijalno-demokratski sestav se je v svojem teoretičnem delu do zadnjega časa popolnoma istovetil z Marksovimi načeli. Kdor je hotel poznati, kaj hočejo socijalni demokratje in kakšna so pota, po katerih kanijo doseči svoj namen, je moral proučiti Marksa. Poleg Marksa se imenuje med duševnimi voditelji teh načel tudi Engels. Spisi tega moža, ki je bil od svoje mladosti vedno zvest Marksov sodrug, so res znameniti med viri socijalno-demokratskega sestava, toda Engels se more imenovati k večjemu pomočnik mojstra Marksa. Njegovo delovanje ni izvirno, marveč se peča le s tem, da Marksove ideje razglablja, pojasnjuje in prireja za praktično uporabo.

Marksizem se je vzprejemal do sedaj kot dovršen sestav. Kar se je dokazalo iz Marksa, to je veljalo pri socijalnih demokratih. Marksovi nauki so bili merilo socijalno-demokratskega pravoslovja. Marksist in socijalni demokrat sta bila istovetna pojma. Da se je to tako razvilo, je mnogo razlogov.

Marks, ki je v zvezi z Engelsom izdal l. 1848. komunistični razglas, je v resnici duševni oče zedinjenega delavskega gibanja. V gospodarsko-znanstvenem oziru je vedno daleč nadkriljeval vse druge, ki so kaj pomenjali v tem oziru. Njegova skrajno radikalna taktika je brezozirno pobijala vse njegove tekmece. Iz teh in enakih razlogov je pač razložljivo pomenljivo mesto, katero si je pridobil Marks, toda njegovo dolgo časa izključno gospostvo se nam pojasnjuje le v njegovem sestavu. Logično dosleden je v svojih izvajanjih. Kdor se vda njegovim temeljnim načelom, ga premoti njegovo nadaljnje sklepanje tako, da nekako nehoté gre za njim.

Nekaj smo se že vlansko leto v članku „Materijalistično modroslovje“ pečali z Marksom. Naš sedANJI sestavek je nekako nadaljevanje tega članka, ki smo je bili že takrat obljubili. Že tedaj, ko smo pisali o materijalističnem modroslovju, so se kazala med socijalno demokracijo jasna znamenja, da se marksizem maje. Ta znamenja so se od takrat pomnožila. Dogmatični značaj Marksovih načel pada. V tem stavku je izražen obseg naši razpravi. Dokazovali bomo tako-le:

1. Najprej v kratkih potezah razvijemo Marksov sestav.
2. Zatem dokažemo, kako se je ta sestav jel drobiti v svojem materijalističnem temelju.
3. Nato podamo pojave, ki nam pričajo, da se Marksova gospodarska načela med socijalnimi demokrati zametajo.
4. Končno razvijemo na temelju dejstev dokaz, da socijalni demokratje opuščajo Marksovo politično taktiko.

I. Marksov sestav.

a) Materijalistični temelj.

Temelj marksizmu je tako zvani zgodovinski materijalizem. Da ni razločka med dušo in telesom, med tvarjo in duhom, med svetom in Bogom — to je Marksu dokazana stvar, katero sploh ne utemeljuje. Ta materijalizem izpopolnjuje v toliko, da ga s pomočjo Heglovega modroslovja uporablja v razlago zgodovinskega razvoja človeške družbe. Človek z vsemi svojimi idejami mu je plod materijalnih sil — proizvod gospodarskih razmer, v katerih nujno živi. Gospodarske razmere so realni temelj za politiko in pravno stavbo in za npravne, pravne in verske pojme. Kadar se izpreminjajo gospodarske razmere, se izpreminja tudi pravo, npravnost, vera in politika. Gospodarske razmere pa nosijo kal izpreminjanja same v sebi. Proizvajalne sile delavskega ljudstva so namreč v vedno hujšem nasprotstvu z zasebnim lastništvom. Zasebna last je razdejala prvotno enakost vseh ljudi in v nadaljnjem razvoju ustvarila vedno večjo neenakost. Različno lastinsko razmerje je rodilo različne sloje, ki si stojé sovražno nasproti. Zgodovina človeštva je prav za prav samo zgodovina slojnih bojev. En sloj zmaguje drugi, a dolgo ne traja njegova vlada; zatirani sloji se namreč dvigajo, upirajo in zmagujejo, a dokler je še kak razloček med posamnimi sloji, si ne more nobeden trajno ohraniti vlade. Tako je bilo, tako tudi bode, dokler ne preneha sploh razloček med sloji. Tako sklepa Marks na temelju svojega zgodovinskega materijalizma iz zgodovine, ki si jo je sam ustvaril, v bodočnost. Po njegovem je plemsko fevdalstvo vrglo ob tla staro despotično, suženjsko družbo. Fevdalstvo je premagalo meščanstvo — buržoazija. In sedaj si stojita samo dva sloja nasproti. Izsesavajoče meščanstvo, ki s kapitalistično produkcijo zatira ljudstvo, in — proletarstvo, ki se vedno bolj zaveda svoje moči in jo končno uporabi v to, da vrže ob tla kapitalistično proizvajanje in s tem tudi vlado meščanskega sloja. Ko se

to zgodi, padejo tudi vsi verski, нравni in pravni pojmi in vse ž njimi združene družabne oblike, ki imajo svoj edini temelj v gospodarskih razmerah — v kapitalizmu. Vera postane nepotrebna, zakaj sedanji verski pojmi so samo odsvit gospodarskih razmer. O нравnosti se ne bo več govorilo; tudi нравnost ni namreč nič objektivnega, stvarnega. Marks se surovo roga нравnosti. V Goti so socijalni demokratje sklenili zahtevo, „da se mora dobiček iz dela pravično razdeliti“. V svojem pismu o gotskem programu, katero je kmalu po shodu priobčil, vprašuje: „Ali ni sedanja razdelitev dobička edina „pravična“ razdelitev na temelju sedanjega proizvodnega načina?“ Marksova kritika je podrila cel program in pokoré se njegovim načelom so socijalni demokratje pri shodu v Erfurtu izdelali nov načrt v Marksovem zmislu.

Kako sodi Marks o pravičnosti, vidimo tudi iz teh-le njegovih besedi, povzetih iz njegovega najznamenitejšega dela:¹⁾

„Prodajanje delavske moči, po katerem more delavska moč več proizvajati, nego stane, je posebna sreča za kupca, nikakor pa ni krivica proti prodajavcu.“

Engels se popolnoma s tem sklada. Po njegovem²⁾ se „komunistična načela ne smejo izvajati odtod, da delavec ne dobiva v plači popolnega zaslužka, to je v gospodarskem oziru formalno napačno, ker je to „uporaba morale na ekonomijo“.

V Marksovem sestavu torej ni prostora za kako objektivno veljavo religije in нравnosti, pa tudi za pravo ne. In s tem padejo pri njem vse dosedanje družabne oblike, ki slone na taci objektivno veljavih pojmi. Tako izgine družina kot nujna družabna oblika in ostaja samo kot nujen proizvod gospodarskih razmer. Ko slojni boji prenehajo, se vrne enakost med možem in ženó, in namesto zakona zavladá prosta ljubezen. Razločki med narodi prestanejo, držav v sedanjem zmislu ne bo več.

Vse, kar spominja na nadsilo idej nad tvarjo in tvarnim življenjem, uničuje torej Marks s svojim zgodovinskim materijalizmom.

V ti zadevi opozarjamo svoje bravce na vlansko razpravo „o materijalističnem modroslovju“, kjer smo se obširnejše pečali s tem vprašanjem.

b) Gospodarski marksizem.

V gospodarskem oziru se Marksova načela dadó ob kratkem tako-le narisati:

1. Najvažnejše vprašanje v ekonomični vedi je vprašanje o vrednosti. Vrednost je dvojna: rabna in menjalna. Rabna vrednost ima svoje bistvo v lastnostih stvari, s katerimi utešujejo človeške potrebe in želje. Kadar more zadostiti neka stvar kakí človekovi potrebi in želji, ima zanj neko vrednost in ta se imenuje rabna vrednost.

¹⁾ Kapital. I. zv. 2. izdaja. Str. 162. in 182.

²⁾ „Elend der Philosophie“ (v vvodu).

Menjalna vrednost pa ima svoje bistvo v sposobnosti ene stvari, da se zamenja z drugo. In ta menjalna vrednost se mora pred vsem jasno določiti. Gospodarsko življenje ima namreč kot svoj najznamenitejši pojav — menjavanje stvari.

Če hočemo določiti, kaj prav za prav utemeljuje menjalno vrednost, moramo izluščiti iz dveh stvari, ki se menjavata, to kar jima je skupnega, istovetnega. Denimo n. pr., da se menja par črevljev z enim klobukom. Pri tem menjavanju je torej par črevljev enak klobuku. Za to ne moremo dobiti razlage v snovi sami. Klobuk in črevlji so različnega bistva. Če primerjamo oboje med seboj, ne moremo najti druge enakosti, nego da je oboje plod človeškega dela. Človeško delo se pa meri po času. Dve stvari sta potemtakem takrat enaki v menjavanju, če imata obe enako svoto človeškega dela, če se je za obe rabilo enako mnogo delavskega časa. Menjalna vrednost se odtod razlaga in ni torej nič drugega, nego v stvari skrito človeško delo, merjeno po času.

Iz tega Marksovega načela sledi, da je vsa vrednost plod dela, da so torej delavci prav za prav edini lastniki svojih proizvodov. Da se pa ne more izvesti to načelo, so krive gospodarske razmere. Proizvajalna sredstva so vsled lastninske pravice samo v rokah nekaterih ljudi — kapitalistov. Kapitalist je namreč Marksus vsak, kdor ima v svoji lasti kako proizvodno sredstvo. Ti kapitalisti si kupujejo delo in sicer ne dajejo delu vsega, kar zasluži, marveč samo toliko, da si delavec ohrani življenje. Delavec zasluži torej s svojim delom to, kar je njemu za življenje potrebno, zraven pa še nekaj več. In to ostaje kapitalistu kot nadvrednost (Mehrwert), ki jo zopet uporablja v proizvodjanju in z njo dela nove nadvrednosti — to je nove dobičke.

2. Pri tem razvoju dobiva kapitalist delavca vedno bolj v svojo oblast. Kapital raste v rokah maloštevilnih ljudi, velika množica pa vedno bolj ubožava. To se godi tako-le: Kapitalist zvečava vedno bolj dobo delu, zraven pa vedno bolj uporablja stroje namesto človeškega dela. Kapital, ki ga potrebuje za stroje, je vedno večji; kapital, ki ga mu je treba za človeško moč, pa vedno manjši. Čim več izdeluje s stroji, tem manj človeških moči potrebuje. S tem narašča rezervna delavska armada, ki je brez dela. Tako se množi tekmovalstvo med delavci samimi. Tako narašča na eni strani bogastvo, na drugi pa revščina.

3. Kapital se množi le v rokah velikih proizvajalcev. In s tem, ko se ta množi, uničuje manjše proizvajalce. Tako se vrši nujno razpad tako zvanih srednjih slojev — rokodelcev, malih trgovcev in kmetov. Ti so mali kapitalisti, ker imajo v malem nekaj proizvodnih sredstev v svoji roki. Veliki kapital jih nujno razjeda in jih končno popolnoma uniči. V tem zmislu Marks že nič ne upošteva imenovanih srednjih stanov. Brez pomena so mu — quantité negligible.

4. Na ta način si pa kapitalisti sami žagajo vejo, na kateri sedé. Da more vztrajati njihov gospodarski sestav, jim je treba za svoje stvari — kupcev. S tem pa, da imajo delavci slabe plače in da razpadajo srednji sta-

novi, se zmanjšuje ljudstvu kupovalna in konsumna zmožnost. Domači trg se mu zmanjša. Nujno si torej išče novih trgov. Krize v proizvodjanju so posledice tem razmeram. Mnogi kapitalisti propadajo pri tem. Pri iskanju novih trgov so nekateri srečnejši, nego drugi. Zato so pa v ozki zvezi s temi pojavi gospodarske katastrofe.

5. Te katastrofe, te proizvodjalne krize se vedno bolj pojavljajo. Dalje ne more več dolgo iti. Kapitalistična družba je že popolnoma pri koncu. Njen razpad je že dosegel vrhunec. Armada zatiranih proletarcev bo kmalu pripravljena in ko se vzdigne v socialni revoluciji, bo kmalu na razvalinah kapitalistične družbe vzrasla komunistična družba brez zasebne lasti in zato tudi brez slojev, ki bo zato stalna, ker ne bo mogoče najti nobenega povoda medsebojnemu boju.

Marks in Engels sicer razlagata, da bo po nujnem razvoju prišla kapitalistična družba do tega, da bo razpadla, toda poleg tega pa nedvojbeno govorita tudi o siloviti revoluciji in zanjo pripravljata proletarijat. S tem smo prišli do tretje točke Marksovega sestava.

c) Marksova taktika.

1. Marks izraža kot prvo točko v boju proti kapitalizmu — slojno zavest. Med proletarci se mora vzbuditi zavest, da sta samo dva sloja na svetu — zatiravci in zatiranci, in v ti zavesti morajo v sebi gojiti sovraštvo do zatiravcev. Njemu in njegovim učencem je vedno v rabi beseda „Klassenhass“. To sovraštvo širiti in krepiti je v prvi vrsti naloga delavske organizacije.

2. Vse, kar zavira razpad kapitalizma, se mora odstraniti. Zato pobija Marks zakone v varstvo žensk in otrok, ker se s temi zakoni krepi rodovina in ž njo važna oblika sedanje družbe. Ravno tako z vso silo nasprotuje zakonom v varstvo srednjih stanov. Proletarci morajo rajši skrbeti, da pospešé razpad teh stanov, ne pa da bi ga zadrževali.

3. Iz tega vzroka niso Marksú všeč strokovne delavske organizacije, ki ne težé po politični nadvladi, marveč samo po tem, da si zboljšajo svoje gospodarske razmere. Angleške „Trades Unions“ prezira; njihove boje za boljšo plačo, za krajšo delavsko dobo, za varstvo delavcev prezira in zmanjšuje njihov pomen in njihove uspehe. Samo zato jih vpoštevá, da se po njih dobodo tudi tisti delavci za socializem, ki se ne dadó vjeti po politični agitaciji. Socialni demokratje, ki so na Nemškem, pri nas in drugod zadnji čas jeli ustanavljati strokovna društva, niso imeli in nimajo ni sedaj nobenega drugega namena pri tem, nego pomnožiti število svojih privržencev.

4. Jasno je tudi, da zameta Marks vsak politični kompromis. Marksizem je vedno revolucionárski in zato ne more stopati v nobeno politično zvezo s kakimi drugimi strankami. Norčuje se iz meščanskih demokratov in njihovih revolucij, zaničuje liberalstvo in njegove puhlice o svobodi in napredku.

5. Ker mu je država samo organizacija izsesovavcev, ki si ž njeno pomočjo vzdržujejo sebi ugodne proizvodjalne razmere, zato je marksizem

zaklet sovražnik vsaki državni oblasti. Vsako vlado, vsako uradništvo, sploh vse, kar ima količkaj javne oblasti, mora po svojem bistvu napadati in pobijati. Z vsemi silami se bojuje proti vojaštvu in uradništvu.

6. Zato tudi zameta kolonizacijo. S tem se razpad kapitalizma zavira in s tem dobivajo države novih moči. Ravno zato se ustavlja tudi temu, da bi sedanje države omikavale divje narode. Odreka jim zato vsako sposobnost in blagruje divjake nad omikanimi narodi.

7. Narodnostno načelo pobija. Kar se imenuje boj med narodi, mu je samo tekmovanje med kapitalisti. Proletarstvo ne sme poznati narodnih nasprotij.

Iz tega se vidi, da nalaga marksizem dosledno le revolucijsko, proti vsi drugi družbi sovraštva polno taktiko svojim pristašem. Uči jih, naj po ti taktiki skušajo dobiti čim največ politične moči v svoje roke. V ta namen naj se pred vsem potegujejo za enako, direktno in tajno volilno pravico. Od svoje organizovane armade zahteva, da se mora napolniti s sovraštvom do vseh neproletarcev, zraven pa s slepo vero v svojo zmago nad njimi. S to slepo, fatalistično vero, ki se dá primerjati s Kalvinovo absolutno predestinacijo, je pa v nujni zvezi neznosen napuh in surova netolerantnost.

Po pravici se torej imenuje stranka, ki jo je ustvaril marksizem: internacionalna, revolucijska socialna demokracija.

II. Materijalistični temelj.

Marks se v svojih spisih ni globlje pečal s teorijo spoznavanja in z etičnimi vprašanji. Zato se je moral sam po sebi njegov sestav v tem oziru izpopolniti. Tudi Engels ni v tem oziru ničesar drugega storil, nego da se je norčeval iz svojih nasprotnikov. Razboritejšje glave, ki so sicer popolnoma prisegle na marksizem, so čutile to pomanjkanje. Zdelo se jim je nemogoče vzdržati zgodovinski materijalizem, če se prej ne doseže jasnost o načinu človeškega spoznavanja. Pri svojih raziskovanjih v tem oziru so nekateri izmed njih prišli do tega prepričanja, da se ne dá s par materijalističnimi publicami vsega razložiti. Glavno vprašanje, ki ga marksizem nikakor ne reši, se suče o postanku idej. Odkod izvirajo ideje, odkod zlasti abstraktne ideje — pravičnosti, dobrega, lepega?

V nastopnih vrstah, kjer hočemo dokazati, da se Marksov materijalizem maje, podamo nekaj vzgledov izmed socialno-demokratskih znanstvenih veljakov, ki so jeli razdirati stavbo materijalističnega zgodovinskega naziranja.

1. Leta 1895. je bil v pariškem Quartier latin zanimiv shod. Pri tem shodu sta javno disputirala socialna demokrata Jaurès in P. Lafargue o materijalističnem zgodovinskem naziranju.¹⁾ Oba moža sta izobrazena pisatelja; oba sta pokazala pri ti disputaciji obsežno znanje.

¹⁾ „Neue Zeit“ 1894/95, štev. 44, 45.

Jaurès je zagovarjal idealistično naziranje zgodovine in dokazoval, da ni mogoče z golim materijalizmom razložiti vseh pojavov v zgodovini človeštva. Svojo idealistično teorijo je tako-le opredelil: „Idealistično zgodovinsko naziranje je tisto zgodovinsko naziranje, po katerem je imelo človeštvo od svojega začetka sem neka kšna temno idejo, neko prvo slutnjo o svojem namenu, o svojem razvoju.“ Pravi namreč, da ni mogoče misliti, kako bi se vršil napredek v gotovih smeréh med ljudmi, ko bi ne bilo take ideje. Po njegovem je torej ideja vodila človeštvo. S tem stoji v popolnem nasprotstvu z Marksom. Človeštvo, pravi Marks, ne dela zgodovine, marveč je samo gnano po nagonu za jedjo in za spolnim življenjem, in njegove ideje se mu rodé pod izključnim vplivom materialnih gospodarskih razmer, v katerih živi.

Jaurès še podrobnejše tolmači, katere ideje so morale nekako temno živeti že iz prvega početka sem v človeštvu. Prvo idejo imenuje čut za le poto. Tega živali nimajo. Pri človeku je odločilnega pomena, ker se je velik del človeškega napredka vršil ravno pod vplivom tega čuta. Druga prvotna ideja mu je simpatija, vsled katere se čuti človek brata z drugimi ljudmi. Ta simpatija je združevala ljudi, jim dajala večjo moč in s tem jih je vodila na potu omike od stopinje do stopinje. Na tretjem mestu imenuje splošne pojme, o katerih pravi, da je njihov povstanek nemogoč, ako ne bi že izprva tičala v človeku zmožnost spoznavati splošno v stvaréh.¹⁾

¹⁾ To vprašanje je v boju zoper materijalizem najvažnejše. Preko tega rubikona ne more nikdar poskočiti materijalistična veda. Edino vse obsegajočo razlago o povstanku splošnih pojmov nam podaja modroslovje sv. Tomaža. Na tem polju smo nepobitni. Obsežnejšo razpravo v ti zadevi si prihranjamo za kasnejši čas. Danes le kot kuriozum navajamo Pavla Lafargue-a najnovejše tolmačenje tega vprašanja. V svojem spisu: „Der Ursprung der abstrakten Ideen“ (N. Z. 1898/9 št. 1 in 2) se peča s tem. Predno sploh kaj dokazuje, pravi s smelo predrznostjo: „Wenn man auch noch den Mechanismus des Gehirns, welcher die Empfindungen in Vorstellungen umsetzt, ebensowenig kennt, als man darüber unterrichtet ist, wie eine Dynamomaschine Bewegung in Elektrizität umsetzt, so ist man doch nicht im Unklaren über den Ursprung von Vorstellungen, welche den Wahrnehmungen von Dingen und Personen entsprechen.“ — To vprašanje je torej s tem splošnim stavkom odpravljeno. Dalje pravi: „Was dagegen den Ursprung der abstrakten Ideen anbelangt, welche sich nicht mit konkret Wirklichem decken, so ist es der Gegenstand von Studien gewesen, die noch zu keinem endgiltigen Ergebnis geführt haben.“ (str. 19.) Materijalistični značaj teh idej, ki so po njegovem samo tvor človeških možgan, dokazuje od tod, da pomenjajo besede, s katerimi označujemo abstraktne pojme, v prvotnem pomenu kaj materialnega n. pr. *νόμος* — pašnik in zakon. Ta dokaz ne velja prav nič. Človek je abstraktnim pojmom izbral besede po lastnostih, katere so mu bile najrazvidnejše; te lastnosti je pa povzel iz materialnih stvari in zato je tudi besedo, ki jo je izprva rabil za kako materialno stvar, kasneje uporabljal za deloma analogni abstraktni pojem. Ravno tako jalov je drugi Lafargue-ov dokaz, da pri divjakih često ni splošnih pojmov, ker nimajo n. pr. Tazmanci nobene besede za drevo, marveč le posamne drevesne vrste; Malajci nimajo nobene besede za barvo, dasi označujejo vsako barvo posebej. S tem se Lafargue samega sebe bije. Beseda, naj izraža vrsto ali razpol, je že izraz splošnega pojma. Tista človeška zmožnost, ki n. pr. ustvarja splošni pojem „smreke“, ni nič manjši, nego tista, ki ustvarja pojem „drevesa“. Zato je res treba imeti vsakemu, kdor hoče biti pravi materijalist, slepo vero v načelo, ki je Lafargue koncem svojega spisa (str. 50) navaja s temi-le ciničnimi besedami: „Das Gehirn besitzt die Eigenthümlichkeit zu denken, wie der Magen zu verdauen.“

Na četrtem mestu omenja Jaurès čut za zedinjevanje. Človek išče edinosti v stvareh in v veseljstvu. Ta čut je prav za prav istoveten s tisto zmožnostjo, ki jo poudarja na tretjem mestu, a ker ga on posebno poudarja, ga navajamo tudi mi. Ti čuti, te zmožnosti, te skrite ideje so morale biti torej že od prvega začetka sem v človeštvu. Teh idej torej niso ustvarile nobene gospodarske razmere; te ideje so prvotne.

Tako uči Jaurès, sloveči francoski socijalni demokrat, voditelj socijalno-demokratske stranke v zbornici. Njegova načela imajo mnogo zdravega jedra, toda temeljita niso. Jaurès noče poznati Boga in zato mu je po pravici oporekal Lafargue, da njegovo dokazovanje ne razlaga postanka teh idej in postanka sveta sploh. Ta ugovor je popolnoma veljaven. Jaurès bi se bil mogel le tedaj uspešno braniti, ko bi bil svojemu dokazovanju pridelal temeljni dokaz, da živé ideje večne in neizpremenljive vseh bivajočih in možnih stvari v Bogu, da jih nekatere iz stvari povzema človeški duh in se po abstrakciji iznad njih popenja zopet k Bogu. Tega Jaurès — ateist — ni storil, a nam zadostuje njegovo dokazovanje, da se prepričamo, kako nezmožno je materialistično naziranje razložiti človeštveno življenje, zraven pa tudi, na kako slabih nogah stoji Marksov materializem.

Lafargue pa sam ne vé za dokaz svojega materialističnega naziranja ničesar navesti. Nasprotno nam govori o idealu, ki živi v človeštvu, rekoč: „Tisočletja sem živi neki ideal v človeških glavah. To ni ideal pravičnosti, marveč ideal miru in sreče, ideal družbe, v kateri ni niti mojega, niti tvojega, kjer vse vsem pripada, kjer sta bratstvo in enakost edini vezi, ki družita ljudi.“

Če je to res, potem je ta ideal vodilna sila v razvoju človeštva in sicer ideal, ki je sestavljen iz samih abstraktnih idej. Te abstraktne ideje je moral človek spoznati; po materialnem potu jih ni mogoče dobiti, ker materija nima z mirom in srečo, z bratstvom in enakostjo nobenega posla. Torej, ljubi Lafargue, ti moraš priznavati višjo nadmaterijalno spoznavalno moč v človeku in s tem višji nadmaterijalni princip — duš o. A preveč zahtevamo. Lafargue nam tega ne potrdi, ker ne sme. Konstatujemo pa tu nedoslednost materialističnega mišljenja.

2. Leta 1896/7 sta se v „Neue Zeit“ spoprijela socijalnodemokratska veljaka S. Katzenstein in A. Bebel. Katzenstein je namreč priobčil¹⁾ nekaj pomislekov proti znani Beblovi knjigi „Die Frau“.

V svojem sestavku dokazuje, da bo državna oblast tudi v socijalistični državi potrebna že zato, da bo urejevala skupno gospodarstvo, skrbela za reveže, ki ne bodo sami mogli delati, n. pr. za umobolne, vodila šole, kaznovala hudodelce. Nikakor ne more verjeti, da bi vsa hudodelstva ponehala v bodoči državi, kakor prorokuje Bebel, marveč pravi, da bo ravno vsled tega, če ne bo več zakona, več ljubo sumnosti in maščevanja, nego sedaj. Tudi častihlepje bo ostalo. Po njegovem bo tudi nemogoče shajati brez cenzure z ozirom na tisk. Končno pa zagovarja Katzenstein celo neko potrebo religije; seveda pravi, da bo ta religija „brez

¹⁾ Št. 10. str. 295.

čudežev, brez prisiljenih dogem in cerkvenosti" (frei von Wundern, Dogmenzwang und Kirchlichkeit). Niso mu všeč Heinove vrstice, ki jih Bebel navaja v svoji knjigi, da namreč bodoče države udje prepusté nebesa angelom in vrabcem. Odkrito jih graja. V svojem sestavku govori tudi o „etični ideji“ in o „velikem idealu“ človeštva.

Ne rečemo, da to niso zmedeni pojmi. Toda nas zanimljejo, ker vidimo, kako si resnica sama dela gaz. Pomisleki, ki jih ima Katzenstein, so pravi, in Bebel mu jih ne more izpodbiti, razven z navadnimi splošnimi publicami. Z ozirom na religijo pravi n. pr. Bebel v svojem odgovoru: „Auf diesem Gebiete ist zwischen Atheisten und historischen Materialisten und Jenen, die das Streben nach dem Unbekannten, unendlich Beseligenden anerkennen (te besede so vzete iz Katzenstein-ovega spisa), eine Verständigung ausgeschlossen.“

A tacih Katzensteinovih dvomov se rodi in se bo rodilo še zelo mnogo v umu in srcu socijalnih demokratov. Veseli nas, da vsaj nekateri pojavi v tem oziru prihajajo v javnost. Samosvestna predrznost, ki jo sicer nosi materijalistični marksizem v svojem licu, se na ta način precej potlači. In to je dobro!

3. Zanimiva je bila z vlanskega leta tudi praska med Baxom in Kautskyjem. Bax sluje kot eden najzaritejših sovražnikov vsake verske ideje; on zagovarja načelo, da mora socijalna demokracija naravnost in sicer pred vsem pobijati vsako religijo, vzlasti pa krščanstvo. Zato je tembolj zanimivo, da je ta mož v sestavku „der psychologische Antrieb“¹⁾ dokazoval, da se pojavi vzlasti v umetelnosti ne dadé razložiti samo iz gospodarskih razmer. On pravi, da je začetek umetniškega in modroslovskega delovanja v nekem psihologičnem nagibu. Pri ti priliki pravi: „Die Idee, von einer Seite aus betrachtet, bildet ein wesentliches Element im Objekt selbst“. To je popolnoma v zmislu Aristotlove in sv. Tomaža filozofije. S tem stavkom, ki vklepa v sebi prvotnost ideje v umu, je pa ves materijalizem pobit. Bax trdi v svojem spisu neko važno resnico. Umetelnosti in znanosti izvor je človeška umstvena, nematerijalna duša, katero on — kot materijalist — zakriva s psihologičnim nagibom. Kautsky, ki ga pobija, ima ž njim lahek posel. Dokazuje mu njegove nedoslednosti, ne dokazuje mu pa, kako naj se iz gospodarskih razmer razloži n. pr. veličastni razvoj grške umetelnosti, delovanje Aristotela, Platona i. t. d. Tega ne more. In zato bo vprašanje, ki je je sprožil Bax še nebrojnokrat butilo na dan in vedno ostalo nerešeno, dokler ne pade materijalizem.

4. Sadi Gunter je letos priobčil spis: „Die materialistische Geschichtsauffassung und der praktische Idealismus“²⁾, kjer skuša odstraniti težave, ki jih v življenje prinaša materijalistično naziranje. Njegove misli so skrajno plitve. Trdi namreč, da se praktični ideali kaj lepo zlagajo s teoretičnim materijalizmom. Ideale hoče rešiti na vsak način, a pri tem seveda ne pomisli,

¹⁾ N. Z. 1896/97.

²⁾ N. Z. 1897/8 št. 41.

da je po materijalizmu izključeno vsako zavestno, svobodno teženje po kakem namenu, da je torej vsak ideal tu nemogoč. Pri njem in pri drugih materijalistih se vidi pač, da se materijalizem v praksi dosledno ne more izvesti in da materijalist rešuje praktične ideale popolnoma brez potrebe. V nevarnosti niso, kot sodi ljubi Sadi, ideali, marveč materijalizem in sicer v taki nevarnosti, da mu sploh ni mogoče pomagati. Z Marksom sta si seveda navskriž. Da bi si ohranil značaj marksista in zraven pa dobil kaj prostora za svoje praktične ideale, si pomaga s temi-le besedami:¹⁾

„Im Uebrigen wird man Marx wenig anhaben können, wenn man nicht selbstgeschaffene Phantome bekämpft und wenn man nicht die materialistische Geschichtsauffassung als Dogma betrachtet. Das ist sie nicht. Sie ist nur ein heuristisches Princip; ein Leitfaden für die Studien, nichts mehr.“

To je naravnost napad na Marks'a. Če ni materijalistično naziranje zgodovine trdno in gotovo, torej to, kar izraža Sadi z besedo „Dogma“, potem je pač brez pomena. Kaj se pravi „hevristični princip“? Izmišljeni pripomoček, da se nekaj dokaže, kar bi se brez tega pripomočka ne moglo dokazati, tako pravimo mi. Tako tudi sodimo o Marksovem materijalizmu. Da je podprl svojo komunistično teorijo, si je izmislil načelo materijalističnega zgodovinskega naziranja, in v oporo tega uporablja — komunistična načela. Da, toda mi nismo marksisti, kakor je modri Sadi. Marks pravi sam tako-le:²⁾

„Die Gesamtheit dieser Productionsverhältnisse (die einer bestimmten Entwicklungsstufe der materiellen Productivkräfte entsprechen) bildet die ökonomische Struktur der Gesellschaft, die reale Basis, worauf sich ein juristischer und politischer Ueberbau erhebt und welcher bestimmte gesellschaftliche Bewusstseinsformen entsprechen.“

To zveni precej drugače, nego Sadijevo modrovanje. To je popolnoma jasno načelo, o katerem ne pripušča Marks nobenega dvoma. Sadiju in podobnim možem ne moremo družega svetovati, nego naj ne sleparijo ljudi s svojo nedoslednostjo. Če jim je prav, naj se popolnoma priklopijo materijalizmu in naj pusté v miru našo poljano — duhá, idej in idealov; če pa ne morejo, naj pa vsaj molčé. To polovičarstvo je najbolj škodljivo. Tolpa kratkovidnežev se navadno tega poprime; v svoji duševni omejenosti najložje živi, če ima prižgani vedno po dve sveči: Bogu eno in hudiču eno.

5. Edvard Bernstein je priobčil lansko in letošnje leto več člankov, v katerih je kritično obdelal mnogo vprašanj, tičočih se socijalizma.³⁾

¹⁾ o. c. str. 460.

²⁾ „Kritik der politischen Oekonomie“, XI.

³⁾ Ker bomo v svoji razpravi često omenjali Bernsteinove članke, zato jih tu po vrsti navajamo, da bo potem citiranje lažje. V „Neue Zeit“ 1896/7, I.: Das demokratische Princip und seine Anwendung. — Probleme des Socialismus A. — Klassenkampf und Kompromiss. — 1896/7, II.: Probleme des Socialismus A. — In eigener Sache. — 1897/8, I.: Der Kampf der Socialdemokratie und die Revolution der Gesellschaft. — Kritisches Zwischenspiel. — 1897/8, II.: Das realistische und ideologische Moment im Socialismus. — Vrh tega spada semkaj tudi list, ki ga je pisal socijalno-demokratiškemu strankarskemu shodu v Stuttgart, ki se je vršil meseca oktobra letošnjega leta.

Bernstein raziskuje kritično materijalistična načela v socializmu in prihaja do trdnih sklepov, da ni mogoče s samim materijalizmom razlagati socializma. Često po njegovem nastopajo ideje kot vodilne sile v socialističnem gibanju. Sam navaja¹⁾ te-le glavne točke:

a) Pojem interesov je ideologičen, abstrakten. Ta pojem je pa nujno potreben, da se sezida socialistični sestav. Interesi — koristi, ki jih ima proletarec od njega in katerih se mora zavedati kot slojnih interesov, so gonilna sila (treibende Kraft). V tem oziru je torej ideja prej, nego stvar.

b) Interesi se morajo spoznati, kakor smo že rekli. Toda spoznati se mora tudi pot, po kateri se morejo braniti proletarski interesi. To spoznanje ni tako enostavno, in preden kdo pride do prepričanja, da je edino v socializmu iskati rešitve, mora dolgo razmišljati. To razmišljanje je potrebno tudi še potem. Da si umeje razlagati razne pojave v gospodarskem življenju, mu je treba ne samo razsodnosti, marveč v spoznanju mora imeti nekaj za stalno vzprejetih načel. Spoznanje je vodilna sila (führende Kraft) socializmu.

c) Končno je pa treba pri socializmu npravne zavesti.²⁾ Čutiti se mora krivica, ki se godi trpinu. Zavedati se mora, da to ni pravično. Treba je torej imeti neko gotovo, določeno naziranje o pravu.

Te tri glavne točke navaja Bernstein za dokaz, koliko ideologije tiči v socializmu. O prvih dveh pravi,³⁾ da jih nihče ne zanikava. O tretji pa konstatira, da se sicer ne priznava, in navaja tudi vzrok, rekoč: „V Marksovi teoriji se nikjer ne posega na etiko.“

Poleg imenovanih splošnih načel, ki se ne dade razložiti z Marksovim materijalizmom, ki so marveč podlaga njegovemu sestavu, razvija še v raznih podrobnostih svojo trditev, da brez ideologije socializem sploh ni mogoč. Njegova izvajanja skupljamo v teh-le točkah:

a) Pojem proletarca, ki je v Marksovem sestavu poglobitega pomena, je abstrakten, splošen, ideologičen: „Was wir proletarische Auffassung nennen, ist ja für den Proletarier selbst zunächst — Ideologie.“⁴⁾ In temu pristavlja: „Der wirkliche Arbeiter braucht daher stets eine gewisse Zeit und Abstraktionskraft, bis er sich völlig in die Denkweise des Proletariers hinein lebt.“⁵⁾ — In na drugem mestu: „Das Proletariat als die Gesamtheit der Lohnarbeiter ist eine Realität. Das Proletariat als in gemeinsamer Auffassung agierende Klasse ist selbst in Deutschland noch — ein Gedankenbild.“⁶⁾

¹⁾ Das real. und das ideol. Moment. o. c. str. 388.

²⁾ Ko govori v članku „Was Eleanor Marx in den Tod trieb“ o surovi in podli zapravljenosti, s katero je dr. Aveling svojo priležnico, Marksovo hčer Eleanor, pripravil ob vse premoženje, vsled česar se je zastrupila, pravi naravnost: „Die persönliche Verantwortung ist einfach ein Gebot der socialen Vernunft. Kein geordnetes Gemeinwesen mit freien Einrichtungen ist möglich, das sie nicht unterstellt.“ Osebna odgovornost pa ima svoj temelj v svobodni volji in npravni zavesti.

³⁾ o. c. str. 390.

⁴⁾ ib. str. 389.

⁵⁾ ib.

⁶⁾ o. c. str. 293.

Da je proletarec vedno izkoriščen, da mu stoji nasproti četa izkoriščevalcev, katerih interesi so njegovim popolnoma nasprotni, za to je pač treba dolge poti. Bernstein pravi v tem oziru: „Es bedurfte einer ziemlich langen Entwicklung, bis den Arbeitern selbst die Sache in diesem Lichte erschien.“¹⁾

b) Pojem izkoriščanja je popolnoma ideologičen. Treba ga je abstrahirati iz danih razmer. Izkoriščanje samo se pač ne vidi, marveč vidijo se le posamna dejanja, iz katerih se vsled ideologično utemeljene npravne zavesti in pravnega prepričanja rodi ta pojem. Če trdimo, da je zatiranje delavcev krivično, se s tem postavimo na etično stališče in tu s samim materijalizmom ne pridemo nikamor.

c) Pojem vrednosti spada sam v npravnost. „Im Werthbegriff liegt ein moralisches Element eingeschlossen, eine Gleichheits- und Gerechtigkeits-Vorstellung,“ pravi Bernstein.²⁾ Prav ima. Samo potem, če velja npravno načelo, da se mora po menjalni pravičnosti ravno toliko dati, kolikor se prejme, moremo govoriti o kakem vrednostnem načelu. Zato je, omenja Bernstein, vprašanje o dobičku, ki ga ima delodajavec pri delavcu, in ki ga Marks imenuje „Mehrwerth“, po sodbi vseh ljudi „etičen problem“. O tem dobičku se govori, da je „goljufija, tatvina, rop“ in ko se primerja s tem, kar zasluži delavec, se čuje npravno zgražanje. Saj celo Engels to dokazuje, ko pravi:³⁾

„Erklärt das sittliche Bewusstsein der Masse eine ökonomische Thatsache, wie seinerzeit die Sklaverei oder die Frohnarbeit für unrecht, so ist das ein Beweis, dass die Thatsache selbst sich schon überlebt hat, dass andere ökonomische Thatsachen eingetreten sind, kraft deren jene unhaltbar und unerträglich geworden sind.“

Delavec se pa, pravi Bernstein, temu dobičku nikakor ne ustavlja zato, ker se je preživel in ker se mora zato izpremeniti ves gospodarski red, marveč iz npravnih vzrokov. V ti zvezi pravi: „Die sittlichen Begriffe sind dauernder als diese (wirthschaftliche) Entwicklung und bis zu einem gewissen Grade, eben weil sie konservativer sind, — auch unabhängig von ihr.“ Da si more sploh še ohraniti kako mesto med socijalističnimi veljaki, rabi besede „bis zu einem gewissen Grade“, dasi popolnoma nedosledno.

č) Benedetto Croce je letos napisal sestavek: „Razlaga in kritika nekatereh pojmov o marksizmu“,⁴⁾ ki ga navaja in odobrava tudi Bernstein. Tu čitamo: „Marks in Engels nista bila moralna filozofa in nista kaj svojega mogočnega razuma tvegala za ta vprašanja. V resnici, če je tudi mogoče pisati teorijo spoznavanja po Marksu, bi bilo po mojem prepričanju absolutno obupno podjetje pisati o etičnih načelih po Marksu.“

In vendar sta oba — seveda skrajno nedosledno — uporabljala tudi npravna načela. Tako n. pr. pravi Engels:⁵⁾ „Dosedanji družabni razvoj je pri-

¹⁾ ib.

²⁾ ib. str. 392.

³⁾ Predgovor, 1. izd., ib. str. XI.

⁴⁾ „Devenir social.“ Štev. za febr. in marec, str. 246, 247.

⁵⁾ Dührings „Umwälzung der Wissenschaft“ o. c.

nesel napredek v morali.“ Potemtakem je morala nekaj objektivnega, ker sicer bi bilo vsako merilo kakega napredka nemogoče.

Marks je vzprejel v pravila „internacionale“ — prve splošne socialno-demokratske organizacije — to-le načelo: „Resnica, pravica in pravost (Wahrheit, Recht und Sitte) udov med seboj.“ Torej Marks sam zahteva od udov lastnosti, ki niso nikakor utemeljene v njegovem materialističnem zgodovinskem naziranju. — Proti temu naziranju govore tudi Marksove besede o svobodi:!) „Das Reich der Freiheit beginnt in der That erst da, wo das Arbeiten, das durch Noth und äussere Zweckmässigkeit bestimmt ist, aufhört; es liegt also der Natur der Sache nach jenseits der eigentlichen materiellen Produktion.“

d) Bernstein pravi, da je v socialni demokraciji mnogo pristašev, ki nimajo zase ničesar pričakovati od tega gibanja, in o njih trdi, da jih ne more drugega voditi, nego ideologični — pravni in umstveni nagibi. Če je kaj taci — in ne upamo se trditi, da jih ni — potem ima Bernstein brez dvojbe prav.

e) Proletarski pojmi o družbi, državi, ekonomiji so „Gedanken-reflexe, auf gedankliche Zusammenfassungen ermittelter Thatsachen aufgebaute Folgerungen und damit nothgedrungen ideologisch gefärbt.“ Tako piše Bernstein in popolnoma po pravici. Za pridobitev teh pojmov v smislu socialističnega proletarca, je treba mnogo abstrakcije, mnogo popolnoma umstvenega dela. Nemogoče jih je neposredno spoznati iz materialnih stvari.

f) Socialno-demokratska agitacija in vsi časopisi, ki ji služijo, uporabljajo pravne in pravne dokaze. Celo tisti časopisi, ki so najradikalnejši, se v tem ne razlikujejo. Tako beremo n. pr. v spisih skrajnega radikalca Parvus-a v „Sächs. Arbeiterzeitung“ o tem, da „se morajo ustvariti pravni temelji za razvoj socialistične družbe“, da je „podružabljenje zemljišča pred vsem pravna oblika“ itd.

Bernstein sklepa iz teh svojih izvajanj, da mora biti vsaka teorija o prihodnjem družabnem razvoju, bodi še tako materialistična, nujno ideologično barvana;²⁾ brez ideologije ni sploh mogoča nobena preosnova za bodočnost.³⁾ V tem zmislu trdi, da so duševne struje in pravni nazori popolnoma realne stvari.⁴⁾

Sedaj bi mu bilo treba to razložiti. Da bi bil dosledno logičen, moral bi priti nujno do sklepa, da je duh popolnoma različen od telesa in da morajo ideje, ki jih človeški duh po abstrakciji povzema iz stvari, realno bivati — istovetne z večnim in neskončnim duhom — z Bogom. A tako daleč ne gre. Pričenja se zvijati in s popolnoma navadnimi publicami si skuša pomagati dalje. Pravi namreč, da to, s čimer se človek živo v umu

¹⁾ „Das Kapital.“ III. 2. del, str. 355.

²⁾ „Alle Theorie zukünftiger Entwicklung, und sei sie noch so materialistisch, ist nach alldem nothwendig ideologisch gefärbt.“ Probleme des Socialismus, o. c. str. 394.

³⁾ „Ohne Ideologie hört überhaupt jede weitblickende Reformthätigkeit auf.“ ib. str. 395.

⁴⁾ „Die geistigen Strömungen, moralische Auffassungen u. s. w. sind durchaus reale Dinge, wenn sie auch nur in den Köpfen der Menschen existieren.“

peča, če biva tudi le v mislih, vedno bolj dobiva lastnosti realne stvari. Človek polagoma ne vidi več razločka med tem, kar mu živi samo v predstavi in med realno bivajočimi stvarmi. Celo tako daleč lahko pride, da mu postane realno bivajoča stvar samo „pojem“; v umu bivajoča stvar pa popolnoma realna.¹⁾

Puhlice, ki so tako zastarele, kakor vsa Fichte-Schellingova filozofija, iz katere so zajete, ne razlagajo kratkomalo kar nič, odkod človek dobiva to, kar mu je samo v mislih. Po kakšnem čudežu pridejo v um stvari, ki jih ni. Tega, kar ni, človek pač ne more spoznati.

Zdravo modroslovje nas uči, da nobene stvari ni v umu, ki bi ne bila prej na svoj način v čutu. Prvo spoznanje se vrši po čutilih, s katerimi zaznava človek čutno bivajoče stvari. Iz tega pa vsled nematerijalne zmožnosti svojega uma povzema to, kar je v stvareh materijalnega na nematerijalen način — dobiva pojme, spoznava bistvo stvari in iz teh pojmov po nadaljni abstrakciji spoznava tudi nematerijalne stvari, ki pa popolnoma realno bivajo — dušo in Boga, in sicer Boga kot neskončno bitje, v čigar umu nerazdeljeno od njegovega bistva, bivajo vse ideje.

Bernstein si ne more nikamor drugam pomagati, ker ne sklepa pametno in logično tako, kakor smo ravnokar označili, ampak prihaja končno do abotnega Spinozovega panteizma.

Življenje in razsežnost sta mu v končni podstati sveta istovetni. Sicer, pravi, bi se ne mogel razlagati postanek zavesti drugače, nego z nadnaravno, t. j. božjo močjo.²⁾

Stari žid Spinoza mora torej na pomoč novodobnemu židu Bernsteinu. Prav kakor stari, da ima namreč podstat sveta dve lastnosti: razsežnost in mišljenje, tako mladi; — samo namesto mišljenja pravi življenje. A staremu in mlademu velja, da si razsežnost na eni in življenje in mišljenje na drugi strani nasprotujejo. Življenje in mišljenje je nujno nematerijalno; razsežnost je lastnost materije. Namesto da bi dokazala Spinoza in Bernstein, da to ni res, kar na kratko trdita, kakor da se razume samo po sebi, da sta življenje in mišljenje istovetni z razsežnostjo. Sicer bi bilo treba priznavati Boga.

Na tak način je Bernsteinu mogoče trditi, da je čisti materijalizem ravno tako dušev en, kakor čisti idejalizem.³⁾ Dalje seveda ne moremo iti. Ko zmanjka Bernsteinu tal v materijalizmu, ko z logično doslednostjo dokazuje, kako je nemogoče s samim materijalizmom vzdržavati socijalizem, in ko

¹⁾ „Womit der Mensch sich geistig intensiv beschäftigt, erhält für ihn, selbst wenn es nur Gedachtes ist und er sich dessen auch bewusst ist, immer mehr die Eigenschaften der Realität, bis sich ihm schliesslich das Gefühl für den Unterschied zwischen diesem, blos in der Vorstellung Realen und dem thatsächlich Wirklichem verwischt, oder gar das Letztere theilweise für ihn „Begriff“ wird, das Erstere aber für sein Fühlen und Denken alle Attribute der Wirklichkeit erhält.“ — „Das real. und das ideol. Moment“ o. c. str. 226.

²⁾ „Letzte Substanz der Welt ist — Einheit in Bezug auf Ausdehnung und Leben. — Ohne diese Annahme wäre die Entstehung des Bewusstseins kaum anders denkbar als durch supranaturalistischen Einfluss“ o. c. str. 228.

³⁾ Der reine oder absolute Materialismus ist gerade so spiritualistisch, wie der reine oder absolute Idealismus. o. c. str. 227.

ne more že več dalje, nego da zavrže materijalizem, pa priskače s trditvijo, da sta materijalizem in idejalizem eno in isto.

Na tem drastičnem vzgledu lahko razvidijo naši bravci, kje je iskati vzroka tako abotnim modroslovskim sestavom, ki nam jih v izobilju navaja zgodovina in ki se nam vzlasti od Kanta sem pojavljajo. Izogniti se je treba „supranaturalističnemu vplivu“. In zato je vse dovoljeno, tudi najbolj budalasta identitetna filozofija, najneumnejše istovetenje biti in ničesar, jaz-a in sveta, mišljenja in materije?

Bernstein se upa na temelju svojih sklepov še več. Po materijalističnih načelih je vse duševno delovanje samo mehanično ali kemično delo v možganih in živcih. Naš junak taji to in pravi, da razpoloženje v človeških glavah ni nobena tako mehanična stvar, da bi jo vodile le gospodarske razmere.¹⁾

Pogumen je, da se upa celo Marks u naravnost deliti zaušnice. Njegov stavek je resničen, a po ti poti, ki jo je on nastopil, ga ne more nikdar dokazati. — Da se pa nekoliko zavaruje proti socializmu, o katerih živi, navaja Engelsove besede iz pisma, ki ga je pisal Konradu Schmidt²⁾ v katerih pravi, da ideologično naziranje nujno mora živeti tako dolgo, dokler popolnoma ne zmaga zavest, da so vsi нравni in pravni pojmi samo odsvit gospodarskih razmer.

To kar Bernstein, trdi tudi že omenjeni surovi ateist Bax,³⁾ če je mogoče, še bolj nedosledno. Letos je poskusil⁴⁾ M. Cunow v sestavku „Socialpolitische Irrgänge“ proti prof. Stammlerju dokazati materijalistično zgodovinsko naziranje, a drugega ne vé, nego da potrebuje to vprašanje še mnogo študij. Nam je to všeč, samo žal nam bo, če ne bodo te študije imele drugega uspeha, nego obnovljene poskuse kakega bedastega panteizma.

6. Kot zadnjo zanimivost navajamo socialnega demokrata Charles Bonnier-a. V svojem spisu „Wissenschaft, Kunst, Religion“⁵⁾ pravi ta mož, da vernemu človeku nobeden ni tako blizu, kakor materijalist, anti-

¹⁾ Aller historische Materialismus hilft über die Tatsache nicht hinweg, dass es die Menschen sind, die ihre Geschichte machen, dass die Menschen Köpfe haben und dass die Disposition der Köpfe keine so mechanische Sache ist, um lediglich durch die Wirtschaftslage regiert zu werden.

²⁾ Ta Konrad Schmidt je socialni demokrat. Peča se vzlasti z modroslovskimi vprašanji in se naslanja pri tem na Kanta. S Kantovega stališča pobija Marksov in Engelsov materijalizem. Prezmeden je, da bi se podrobnejše pečali z njim. Par njegovih spisov, tičočih se našega predmeta, navajamo: „Ein neues Buch über die materialistische Geschichtsauffassung“ v „Socialistischer Akademiker“ 1896 (za julij in avgust) in članek o Kronenbergovi knjigi „Kant, sein Leben und seine Lehre“ v „Vorwärts“ 17. okt. 1897.

³⁾ Die Bedeutung der wirtschaftlichen Grundlage für die geschichtliche Entwicklung leugnet kein Mensch, aber zu behaupten, sie einzig und allein sei so zu sagen die automatische Triebfeder der Geschichte, widerspricht dem ganzen Gang der historischen That-sachen. — Synthetische contra neumarxistische Geschichtsauffassung. N. Z. 1896/9, št. 6 str. 173. V tem sestavku pravi n. pr., da je nemogoče samo iz gospodarskih razmer dokazati razvoj v filozofiji ali husitizmu.

⁴⁾ N. Z. št. 35, str. 257—268.

⁵⁾ N. Z. 1897/8, št. 37, str. 329 nasl.

klerikalec in ateist.¹⁾ Vidi se mu, da zajemata z Bernsteinom iz ene sklede, Bonnier se naravnost sklicuje na Hegla in imenuje njegovo razvojno načelo, po katerem se po negaciji negacije istovetita nič in nekaj, „Pendelschwingungen des Gedankens“. Zanimivo pa je pri Bonnier-u to, da ima nekaj prijaznih besedi za cerkev in njeno kulturno delo. Njegove besede navajamo doslovno: Nur ein Freidenker oder Geschichtsforscher vom Schlage des Paul Bert und Yves Guyot kann die Dienste leugnen, welche die Kirche der Gesellschaft geleistet hat. Wir dürfen nicht vergessen, dass die Kirche auf eine glänzende Renaissance im 12. Jahrhunderte verweisen kann und dass im Grossen und Ganzen auf ihren Besitzungen, so besonders in Burgund und in der Normandie, die Leibeigenen glücklicher waren, als unsere modernen, freien Arbeiter“.

Vpliv krščanske omike omenja, dasi ga ne imenuje naravnost, tudi Bernstein, trdč, da je uvaževanje osebnih pravic in vrednost človeškega življenja pridobitev omike.²⁾ Zato se nam ni čuditi, če žid Bernstein krščansko vzgojenemu Baxu očita sovraštvo proti religiji sploh in krščanstvu posebej.³⁾

V kratkih potezah smo podali tu — sodimo — jasno sliko, kako se ruši temelj marksizmu. Njegovo materijalistično zgodovinsko naziranje ima čim dalje več nasprotnikov med socijalnimi demokrati samimi. Toliko protislovij so že razkrili v tem sestavu, da lahko z mirno vestjo njim samim prepustimo njegov pogreb. Marksisti imajo edino oporo v nedoslednosti svojih nasprotnikov. Bax tako-le riše marksiste:

Die extremen Marxisten sind wie die Aale; sie sind schwer zu fassen, jetzt entpuppen sie sich als Vertreter eines ganz harmlosen Gemeinplatzes, dann wieder als Vorkämpfer einer spekulativen Theorie, die so gewagt erscheint in ihrer Einfachheit, dass man kaum glauben kann, sie sei ernst gemeint.⁴⁾

Toda po vsi pravici trdimo ravno to o nasprotnikih marksizma. Za nas je dovolj veselo znamenje, da so si socijalno-demokratski duševni voditelji z ozirom na temelj navskriž. Bojevniki za in proti Marksu nam med socijalnimi demokrati spričujejo resnico Bernsteinovih besedi: Es gibt Don Quixotes des Umsturzes, wie es solche der Legitimität gibt.⁵⁾

¹⁾ Niemand steht dem Gläubigen näher als der Materialist, der Antiklerikale oder der Atheist.

²⁾ Vor allen Dingen gehört zu den Errungenschaften dieser Kultur eine Wertschätzung der Rechte der Persönlichkeit, des menschlichen Lebens. — Der Kampf der Socialdem. o. c. str. 490.

³⁾ Bei genauer Betrachtung finden wir, dass der Socialismus des Herrn Bax sehr bekannte Züge trägt. Ueberspannter Hass gegen das Christenthum und die Religion überhaupt, Uebertreibung der Wichtigkeit der Regierungsform, Spekulation auf einen grossen Krach, der womöglich mit einem Schwunge ins gelobte socialistische Land hinüberführt, — das sind alles Merkmale des guten, alten Blanquismus.

⁴⁾ Synth. c. neumarx. Geschichtsauffassung, o. c. str. 173.

⁵⁾ Der Kampf der Socialisten. o. c. str. 485.

Ali se drži „Slovenski Narod“ res tesno in brezpogojno načel katoliške vere?

Ne bojte se! Nič ne bomo „ne klevetali, ne zabavljali“. Toda če:

„... res je res: resnico samo
vselej piši vestni zgodovinar!
ne na levo gledaj, ne na desno,
kaj vrstniki porekó, ne baraj!
kaj potomci porekó, ne maraj!“ —

koliko bolj mora klicati in pisati resnico, kdor vidi, da se zajeda v narod zmota, zlosrečno seme duševne in npravne propasti? Če to ni zvanje katoliškega pisatelja, potem ne vemo, kakšno zvanje še ima! Leon XIII., vrhovni glavar katoliške cerkve, je jasno začrtal smoter katoliškim časnikarjem: braniti jim je resnico in pravico, in sosebno dandanašnji, ko „toliko časnikov navlaš izpodbija resnična in pravična načela, kleveta in mrzi cerkev Kristusovo ter širi najpogubnejše nauke!“¹⁾ Leon XIII. sodi, da so veliko zla in bede, ki preplavlja človeško družbo, krivi uprav časniki.²⁾ „Ker je torej poglavitno orodje, katero rabijo neprijatelji, tisk, zato treba, da katoličani postavijo proti slabemu tisku dober tisk v obrambo resnice, vere in pravic svete cerkve. Naloga katoliškega tiska je razkrinkati brezvestne nakane sekt, podpirati škofe, braniti in pospeševati katoliška dela.“³⁾

Če je tako, mora biti naša prva misel obramba resnice in pravice, obramba cerkve in nje oblasti.

Da, posebno cerkvene oblasti! Veliko zla je v naši dōbi. Zlò je, da jih toliko že dvomi o temeljnih resnicah človeške družbe; zlò je, da drzni duhovi tajé že vsako postavno oblast; zlò je, da so mnogi tako zatopljeni v bežno uživanje; zlò je, da se razleza vsebolj v organizem človeške družbe neka pogubna bolezen, neki drhtavi nemir, neka občna nezadovoljnost, predhodno znamenje hude krize, morda strašne katastrofe. A pravi vir in prava kal temu zlu, pravi Leon XIII., je v tem, da so narodi zavrgli sveto oblast cerkve, ki v božjem imenu vodi človeštvo, ki je varihinja vsake postavne oblasti. Zato, ker sovražniki to dobro vedó, zato tako drzno napadajo katoliško cerkev, zato jo grde, češ da je nasprotna pravi kulturi, zato izpodkopujejo njeno oblast, zato rujejo zoper vrhovno oblast rimskega papeža. Odtod je prezir zoper škofe, odtod razbrzdana sv. bodomiselnost v uku in pismu.⁴⁾

¹⁾ Cr. Ingenti sane laetitiae. 22. febr. 1879

²⁾ ib.: „A vero non admodum videtur abesse quisquis malorum colluvium et miseriam, ad quam devenimus, rerum temporumque conditionem in ephemeridum vitium magna ex parte refundat.“

³⁾ Enc. Dall' alto del apostolico seggio. 15. okt. 1890.

⁴⁾ Enc. Inscrutabili 21. aprila 1878.

In prav to oblast sv. cerkve javno in odločno vpričo vse slovenske inteligence taji „Slovenski Narod“.

Znano je, in ni nam treba zopet obnavljati, kaj je že pisal „Slovenski Narod“ zoper vero, zoper cerkev, zoper papeža, zoper škofe. Pisal je stvari, katere mora obsojati vsak še tako miroljubni katoličan. Vemo tudi, da jih obsojajo mnogi, ki so sicer vsled nesrečne nedoslednosti še vedno pristali „Narodovi“. „Slovenski Narod“ pa se za to prav nič ne opravičuje. Nasprotno! „Slovenski Narod“ jasno in javno trdi: „Naš list ni še nikdar grešil proti načelom katoliške vere!“ (L. 1898, šte. 250.)

Odkod ta čudni pojav? Odtod, ker „Slovenski Narod“ taji oblast katoliške cerkve. „Slovenski Narod“ priznava le etična načela krščanstva, (če jih res še priznava). A da je Kristus krščanstvo položil v katoliško cerkev; da je katoliška cerkev mistični Kristus; da ima katoliška cerkev od Boga oblast učiti in voditi človeštvo, tega „Narod“ ne priznava več. „Načela katoliške vere, to je njegovo slovesno veroizpovedanje, so etični nauki katoliške vere, s temi nauki pa nimajo indeks, cerkvena šola in cerkvena vzgoja prav ničesar opraviti... Etična načela nam nikakor ne branijo, da bi ne smeli po naših nazorih pisati o cerkveno-političnih stvaréh, da bi o njih ne smeli izraževati svojega mnenja, in nikdar in nikoli si ne bomo dali utesniti svobode, da smemo priobčevati spise filozofične ali zgodovinske ali naravoslovne vsebine, tudi če se ne strinjajo s cerkvenimi željami in zahtevami.

Mimogredé omenimo, kakšno prekoslovje je v tej slovesni izpovedi „Slovenskega Naroda“. „Načela katoliške vere, njena etična načela“, pravi „Slovenski Narod“, „so bila vedno naše ravnilo pri vsem delovanju in nehanju“, a takoj potem dostavlja, da si ne dá utesniti svobode priobčevati kakoršnekoli spise, „tudi če se ne strinjajo s cerkvenimi željami in zahtevami“. Ali mar to ni etično načelo katoliške vere, da moramo slušati cerkvene zahteve? Ali Kristus, početnik krščanstva, ni dejal: „Če pa (tvoj brat) cerkve ne posluša, naj ti bo kakor nevernik in očitni grešnik?“ Ali ni torej nemogoče in prekoslovno: ravnati se v vsem po etičnih načelih katoliške vere, a ne meniti se za cerkvene zahteve?

Toda, to le mimogredé. Brez ozira na to prekoslovje je nauk „Slovenskega Naroda“ zmota. „Slovenski Narod“ odreka katoliški cerkvi pokorščino ali v vsem, ali pa jo vsaj samovoljno tako omejuje, kakor je katoličan omejevati ne smé!

Prva zmota »Slovenskega Naroda«: Načela katoliške vere so etična načela — in le etična načela.

Ko bi „Slovenski Narod“ dejal le to: „Načela katoliške vere so etični nauki“, bi mi odgovorili: da in ne; načela katoliške vere so tudi etični nauki, da; so samo etični nauki, ne. Toda tega razločevanja ni treba, ker je iz stika razvidno, da priznava „Slovenski Narod“ le etična načela za načela katoliške vere. Očitali smo mu namreč, da je tajil Boga in resnico krščanstva; da je

imenoval dogme trhleno ograjo formul proti pritisku duševnega napredka; da se je potajno rogal dogmi o včlovečenju. „Slovenski Narod“ je na to odgovoril: „Naš list ni še nikdar grešil proti načelom katoliške vere. Načela so etični nauki katoliške vere.“ „Slovenski Narod“ torej od vsega krščanstva priznava le še etična načela.

In to je korenita zmota.

Žalostno je, da moramo tudi že v Slovencih dokazovati take reči!

Katoliška religija obsega dvojna načela: verska načela in npravna (etična) načela. Obojna načela imajo svoj izvor v istem Bogu; obojna načela nam je prinesel Kristus; obojna načela nam morajo biti sveta in nedotakljiva.

Ni dovolj, da vzprejmemo to, kar obsega krščanstvo „večno človeškega“, da vzprejmemo nauk o človekoljubju, o bratovstvu vseh narodov, o enakosti vseh po človečanstvu; to ni dovolj. To pač trdi krivi humanizem, ki bi rad odtrgal človeštvo od Kristusove cerkve; to pač trdi framasonstvo, ki bi rado vsililo človeštvu namesto krščanstva religijo „človečanstva“; to pač trdi ateizem, ki bi rad razširil svojo „lajško etiko“, t. j. etiko brez Boga, etiko brez Kristusa, etiko brez cerkve, etiko brez dolžnosti. To je Masarykovo krščanstvo, ali recimo jasneje, to je „krščanstvo fraz“, to so fraze, ki so si samo zato nadele ime krščanstva, da bi lažje slepile brezskrbne in preproste ljudi!

Ne, ni dovolj za katoličana, da priznava etična načela. Priznavati mu je etična načela, a ne tajiti verskih načel. Etična načela mu pravijo, kako mu je ravnati in delati in živeti; verska načela mu pravijo, kaj mu je izpovedovati in verovati. „Kdorkoli želi biti zveličan“, tako molimo v Atanizijevi veroizpovedi, „treba je pred vsem, da se drži katoliške vere. Kdor ne ohrani te vse in brezmadežne, ta se bo nedvomno na veke pogubil. Vera katoliška pa je ta: da častimo enega Boga v Trojici in Trojico v enoti, ne mešajoči oseb, ne ločeči podstati... A potrebno je tudi za večno zveličanje, da verujemo včlovečenje Gospoda našega Jezusa Kristusa..., ki je trpel za naše rešenje, šel pred peklo, tretji dan vstal od mrtvih, šel v nebesa, sedi na desnici Boga Očeta vsemogočnega, ki bo od onod prišel soditi žive in mrtve. In ob njegovem prihodu bodo vsi ljudje vstali s svojimi telesi in dali bodo odgovor za svoja dela: in kateri so delali dobro, bodo šli v večno življenje; kateri pa slabo, v večni ogenj. To je vera katoliška, in če se te kdo ne drži zvesto in trdno, ne bo zveličan!“

To so verska načela, in verovati jih mora „dobra mamica v gorski vasi“, kakor pravi „Slovenski Narod“, in verovati jih moramo mi, in verovati jih mora „vsa inteligencija“! To je „krščanska podlaga“, na kateri se snuje krščansko mišljenje in čuvstvovanje. Kdor zavrže ta načela, zavrže krščanstvo.

O tem ni mogoč noben dvom. Saj je znano, kaj je bilo izza apostolskih časov „regula fidei“, pravec vere, da je bilo to, kar še vedno izpovedamo katoličani, ko molimo „apostolsko vero“. Znano je, kaj so bile herezije, proti katerim se je cerkev bojevala z božjo močjo, da so bile izvečine potvare verskih načel.

Etična načela brez verskih načel tudi nimajo nobene trdnosti in obveznosti. Lepa beseda je „bratoljubje“. Toda če kdo ne veruje, da je vse ustvaril en Bog; če ne veruje, da je duša brezsmrtna; če ne veruje, da vsi pridemo pred sodbo; bo nosil bratoljubje na ustnicah, a dejansko bratoljubje bo ohranil v borbah življenja malokdo, ali recimo rajši nihče! Ne bratoljubje, ampak samoljubje bo vsa njegova etika! Lepa beseda je „čista človečnost“. Toda če kdo ne veruje dogme o izvirnem grehu; če ne veruje verskih resnic o včlovečenju in odrešenju; če ne veruje naukov o milosti in zakramentih; ne bo nikdar imel pravega pojma o „čisti človečnosti“, o vzgoji in kulturi. In zopet so lepe besede — etična in verska načela. A če kdo ne veruje svete katoliške cerkve, ne bo imel največkrat v dvomih nobenega nezmotljivega pravca za svoje mišljenje in čuvstvovanje.

Vemo, zakaj „Slovenski Narod“ taji verske resnice. Nравne resnice, ki jih „Narod“ priznava, človek nekako čuti. Odmevajo mu v srcu, pravi nekje „Narod“. Ne tako vse verske resnice. Zato meni „Narod“, da jih sme tajiti, dokler jih sam ne najde. „Visokošolci“, tako je pisal nedavno (št. 191.), „kateri resnice ne iščejo, ampak si jo dajo diktirati, kateri si dajo ukazovati, po kakih principih bodo uravnavali vse svoje delovanje in nehanje, tisti akademične svobode niti vredni niso.“ Toda v tem se „Slovenski Narod“ izvestno moti. „Slovenski Narod“ vso stvar presoja s popolnoma napačnega stališča. Iskati je treba resnice, katera še ni odkrita. Ukazovati in diktirati si ne smemo dati od njega, ki nima oblasti in ni verodostojen. A vsa resnica je odkrita Bogu. Bog je vse vere dostojen. Bog ima tudi vrhovno oblast nad človekom. Bog torej pač more in sme poučiti človeka, če je v zmoti. In ker Bog hoče, da bodi človek kdaj srečen, a zmota vodi v pogubo, zato Bog more in sme človeku tudi ukazati, tudi „diktirati“ resnico, če jo človek sam le težko najde. Tudi more in sme Bog razodeti resnice, ki presegajo doumnost človeško in terjati od človeka vero, dokler mu jih po sklepu svoje modrosti in dobrote ne odkrije, kakoršne so. Tega pač pameten nasprotnik ne bo lahko utajil. Zato je po pravici izrekel vaticanski zbor: „Si quis dixerit, rationem humanam ita independentem esse, ut fides ei a Deo imperari non possit, anathema sit! Če kdo poreče, da je človeški um tako svoboden, da mu Bog ne more ukazati vere, bodi izobčen!“¹⁾

Oj kako smo kritični nasproti Bogu, a lučki človeškega uma, ki jo je prižgal isti Bog, tako zelo zaupamo in verujemo! Radi bi pronikli v neskončnost božjega solnca, preden verujemo Bogu, a dosti nam je medlo svetlucanje človeške pameti, da verujemo človeku. „Slovenski Narod“ bi moral svetovati akademikom nekaj drugega. So po visokih šolah profesorji, ki tako prezirljivo govoré o krščanstvu, katerega resnica blišči svetu že malo ne dva tisoč let, a tako drzno in ošabno pruhče s svojimi trditvami, ki so se porodile v njih glavi včeraj ter izginejo jutri — „opinionum commenta delet dies“, je dejal modro Cicero — če že od rojstva ne nosijo na čelu

¹⁾ Const. Conc. Vatic. de fide catholica. can. de fide 1.

pečata laži! „Dogme brezverstva“, pravi Schell,¹⁾ „so res trditve brez dokaza.“ Haecckel reče: „le razlaga sveta iz mehaničnih vzrokov je znanstvena, in akademiki morajo verovati.“²⁾ To se pravi „diktirati“, žal, da ne resnice, ampak zmoto in laž!

Prva trditev „Slovenskega Naroda“ je torej osodna zmota. Kdor se drži tesno in brezpogojno načel katoliške vere, mora izpovedati vso razodeto resnico, ne le etičnih in vseh etičnih načel, ampak pred vsem tudi verska načela!

Druga zmota »Slovenskega Naroda«: Z nauki katoliške vere nimajo indeks, cerkvena šola in cerkvena vsvoja prav ničesar opraviti.

Druga zmota! Zmota rodi zmoto. „Slovenski Narod“ je trdil, da se drži tesno in brezpogojno načel katoliške vere, če kdo le priznava etična načela. Zato le dosledno v vsem drugem odreka pokorščino.

Toda dejali smo že, da katoličan mora izpovedati poleg etičnih načel tudi verska načela. Versko načelo pa je tudi, da je katoliška cerkev božja ustanova. Versko načelo je, da je Kristus dal katoliški cerkvi oblast učiti vse narode in voditi jih k sreči. Versko načelo je, da je dolžnost katoličanov slušati cerkev. „Če kdo poreče“, pravi sveti tridentinski zbor, „da krščeniki niso dolžni izpolnovati vseh zapovedi svete cerkve, naj so pisane ali ne, ampak samo če se jim poljubi, anathema sit!“³⁾

Katoliška cerkev seveda terja pokorščino najprej gledé na stvari, ki so razodete. Cerkev ima od Boga oblast čuvati, hraniti in braniti, razlagati in tolmačiti razodete nauke. Prav z isto božjo oblastjo torej tudi terja od kristjanov pokorščino. „Kar je namreč obseženega v božjem razodetju, to“, pravi Leon XIII.,⁴⁾ „se tiče nekoliko Boga, nekoliko človeka in nekoliko stvari, ki so potrebne za večno rešenje človekovo. Dvojna vrsta razodetih nauk je torej: namreč kaj moramo verovati in kaj delati. Gledé na obojno pa cerkev z božjo oblastjo zapoveduje in v cerkvi papež. Zatorej mora papež z oblastjo soditi, kaj hrani božje razodetje, kaj se z razodetjem sklada, a kaj mu nasprotuje; kazati mora prav tako, kaj je dobro, a kaj zlo; kaj treba storiti, a česa se ogniti, da se človek reši pogube; zakaj sicer bi papež ne bil človeštvu niti verodostojen tolmač v spoznanju božjega razodetja, niti veren voditelj v življenju.“

S tem pa je že tudi rečeno, da ni dovolj, če se katoličan tesno in brezpogojno drži le dogem, ki jih uči sveta cerkev. Ne! Kakor katoliška cerkev nima le pravice učiti, ampak tudi tolmačiti, razlagati, braniti resnico, in odkrivati, kazati, ožigosati zmote, tako tudi katoličani niso le dolžni vero-

¹⁾ Dr. Schell: „Der Katholicismus als Princip des Fortschrittes.“ Würzburg. Göbel. 1897. 26.

²⁾ Schell: „Gott und Geist.“ Paderborn, Schöningh. 1895. I. 202.

³⁾ Concil. Trid. can. 8. de bapt.

⁴⁾ Encycl. Sapientiae christianae 1. jan. 1890.

vati dogem, ampak morajo tudi obsojati in zametati zmote in „laži-vedo“.¹⁾ In zopet kakor katoliška cerkev nima le oblasti voditi katoličane k sreči, ampak tudi oblast in dolžnost prepovedovati jim krive steze in blodna pota, tako so tudi katoličani dolžni slušati nje glas, nje ukaze in prepovedi.

Zato sklepa Leon XIII.: „Nihče naj ne misli, da so katoličani dolžni pokorščine pastirjem in se posebno rimskemu papežu samo v tem, kar je dogma in česar brez greha herezije zametati ne morejo. Ne! Ni celo dovolj, verno in trdno pristajati na nauke, katerih cerkev ni slovesno proglasila za razodete, ki jih pa vendar splošno in redno uči kot razodete. Ampak to je poleg tega dolžnost katoličanov, da se voljno dajo voditi od škofov in zlasti od prvopastirja na sveti apostolski stolici.“²⁾

Ni torej dovolj, da kdo veruje dogme in zameta herezije, ampak je dolžan držati se tudi odločb svete cerkve, ki ž njimi katoliška cerkev obsoja zmote bolj ali manj približujoče se hereziji. „Ni dovolj“, je izrekel vaticanski zbor, „da se kdo ogiblje herezij, ampak ogibati se mora skrbno tudi zmot, ki se bolj ali manj bližajo hereziji; zato vse opominjamo, da so dolžni držati se tudi tistih odločb, ki je ž njimi sveta stolica obsodila take zmote.“³⁾

Zato so vsi katoličani dolžni s pokorščino vzprejeti tudi Pija IX. „Syllabus“. Zakaj, kakor pravi Leon XIII. v okrožnici „Immortale Dei“ v njem je „Pij IX. označil zmote, ki so se začele najbolj širiti, da bi katoličani v toliki povodnji zmot vedeli, česa se brez nevarnosti lahko držé.“

Prav tako ni dovolj, če se kdo ravna po cerkvenih ukazih, kadar se ukazi tičejo dogem, ampak katoličani so dolžni pokorščino tudi odločbam svete cerkve, ki se tičejo obče blaginje svete cerkve, njenih pravic in nje discipline. „Ne moremo zamolčati,“ je dejal Pij IX. v okrožnici „Quanta cura“, „ne moremo zamolčati, kako drzno in krivo nekateri trdijo, da smejo katoličani brez greha in brez nobene škode katoliškega veroizpovedanja odreči pokorščino razsodbam in odlokom apostolske stolice, kadar določi kaj v občo blaginjo svete cerkve, gledé na nje pravice ali disciplino, da se odloki le ne tičejo dogem vere ali nravi. Kdo ne vidi in ne ume, kako to nasprotuje katoliški dogmi o polni oblasti rimskega papeža, dani mu od Kristusa, da pase, vlada in vodi vseobčno cerkev!“

A sedaj pogledjmo trditev „Slovenskega Naroda“! „Z nauki katoliške vere nimajo indeks, cerkvena šola in cerkvena vzgoja prav nič opraviti.“ Ko bi bila ta trditev brez stika, bi zopet razločevali: da in ne; indeks, cerkvena šola in cerkvena vzgoja se ne tičejo dogem, to je nekoliko res; katoličan ni dolžan pokorščine tudi naukom cerkve o indeksu, šoli in vzgoji, to pa je zmota. Toda „Slovenski Narod“ umeva trditev v drugem zmislu, zakaj njegov namen je dokazati, da se je držal vsekdar tesno in brezpogojno načel katoliške vere, četudi je imenoval indeks „sesalko klerikalnega polipa, ki duš in morí povsod na svetu vsako pravo umetnost in vsako svobodo-

¹⁾ Conc. Vatic. constit. de fide cathol. c. 4.: „falsi nominis scientiam“ ...

²⁾ Encycl. Sapientiae christianae.

³⁾ Concil. Vatic. constit. de fide cath. post can.

miselnost,“ četudi je trdil, da je zahteva papeža in škofov za versko šolo „zavraten napad klerikalizma na novodobno šolo“; četudi je učil, da cerkvenoverska vzgoja „mehanizuje duha npravnosti in razjeda ljudsko moralo“. V tem zmislu pa je trditev „Slovenskega Naroda“ očita zmota.

Katoličani, ki se tesno in brezpogojno držé načel katoliške vere, so dolžni pokorščino tudi naukom cerkve o indeksu, šoli in vzgoji.

Kar se tiče najprej indeksa, smo o njem že pisali v „Katoliškem Obzorniku“.¹⁾ Sem denimo le besede Gregorija XVI.: „Lažniv, drzovit, zločinski zoper apostolsko stolico in poguben za krščansko ljudstvo je nauk onih, ki ne zametajo le prepovedi knjig kot nekaj pretežkega in nadležnega, ampak ki so tako zlobni, da odrekajo cerkvi celo oblast obsojati in prepovedovati knjige.“ Odredbe indeksa so občni cerkveni zakoni, ki obvezujejo vse katoličane pod smrtnim grehom. Tudi dandanašnji še velja, kar je dejal Leon V.: „Nec inter catholicos censeatur, quisquis utitur scriptis ab Ecclesia damnatis. Ni pravi katoličan, kdor rabi knjige, prepovedane od cerkve!“

Gledé na šolo in vzgojo pa denimo sem le zmote, katere je označil Pij IX.

Prva zmota (Syll. XLV.): „Vse šolstvo, izimši po nekoliko le bogoslovna učilišča, pristoji svetni oblasti, in sicer tako, da nobena druga oblast nima nobene oblasti in besede gledé na šolsko disciplino, učni red, podelitev akademskih časti, gledé na izbor in potrditev učiteljev.“

Druga zmota (Syll. XLVII.): „Dobra državna ustava terja, da se javne in splošne ljudske šole in sploh javni zavodi, namenjeni pouku in vzgoji mladine, odtegnejo vsaki cerkveni oblasti, nje vodstvu in vsakršnemu vmešavanju, ter se popolnoma podvržejo svetni in politični oblasti, prav kakor hoče vlada in javno časovno mnenje.“

Tretja zmota (Syll. XLVIII.): „Katoličani so lahko zadovoljni z mladinsko vzgojo, ki je ločena od katoliške vere in cerkvene oblasti, ki se ozira le na prirodne vede, ter ima izključno ali pa vsaj prvotno skrb le za smotre zemskega, družabnega življenja.“

To naj presodi resen nasprotnik, potem pa naj preuči šolske razmere v Avstriji in pové naj „Slovenskemu Narodu“, je li se res drži tesno in brezpogojno načel katoliške vere, ali res ni grešil proti naukom katoliške vere, ko je drzno in nesramno napadal avstrijske škofove, ker so zahtevali versko šolo! Ali ni prav zadnje dni neki učiteljski list dal prvo vprašanje in prvi odgovor novega katekizma: „Kateri nauk je najpotrebnejši nauk? — najpotrebnejši nauk je nauk o katoliški veri“, zadaj v „Heitere Ecke“, šolnikom in vzgojiteljem v porogo in zasmeh?²⁾ Kaj torej hoče vedni izgovor, da so na Slovenskem šole dobre? Ali so mar avstrijski škofje kazali na Kranjsko? Ali izven Kranjske ni Avstrije? In če je, ali je mogoče drugod zatreti veliko zlò brez zložnega dela vseh? Ena dežela državnih zakonov ne more premeniti. Vse dežele so sodelovale, ko so se snovali šolski zakoni; vse dežele so odgovorne za posledice; vse dežele so

¹⁾ L. 1898. št. 3, pg. 230 ss.

²⁾ „Vaterland“ 21. nov. 1898.

dolžne truditi se za drugačne zakone, če so ti v verskem in nravnem oziru po nekaterih krajinah obrodili tako žalostne sadove! Če je pri nas bolje, če je pri nas res dobro, hvalimo Boga, a vedimo, da se je to zgodilo vkljub zakonom! Nikakor pa ni katoliško, če deželni poslanci zapusté zbornico, ko jih kliče cerkev, ko jih kličejo škofje, ko jih kliče Avstrija, ko jih kličejo druge dežele na pomoč zoper „leges abominabiles“. A storili so to poslanci narodne stranke v kranjskem deželnem zboru! Niti slišati niso hoteli o verski šoli!

Tretja zmota »Slovenskega Naroda«: Svoboda priobčevati spise, tudi če se ne strinjajo s cerkvenimi nauki.

„Slovenski Narod“ trdi, da nikdar ni grešil proti naukom katoliške vere, no da se jih je vedno tesno in brezpogojno držal . . . „seveda“, dostavlja, „nikdar in nikoli si ne bomo dali utesniti svobode, da smemo priobčevati spise filozofične ali zgodovinske ali naravoslovne vsebine, tudi če se ne strinjajo s cerkvenimi željami in zahtevami“. Jako pripravna „klavzula“! Prav, kakor da bi kdo rekel: Še nikdar nisem grešil proti načelom etike, seveda nikdar in nikoli si ne bom dal utesniti svobode delati, kar se mi ljubi! Človeku sili v pero gorjupa beseda — toda bodi! Sarkazem ni argument, in mi smo dejali, da se bomo bojevali le z razlogi!

Zmota je reči, da je svobodno priznati karkoli, tudi če se ne strinja s cerkvenimi zahtevami.

Cerkev marsikaj zahteva, kar ukazujejo splošno že krščanska etična načela, katera priznava „Narod“ za pravec vsega delovanja in nehanja. A tudi če kaj zahteva in ukazuje, česar razodeta etična načela naravnost ne terjajo, je vendar katoliški časnikar dolžan pokorščino, saj je tudi to krščansko etično načelo, da moramo slušati cerkev. Katoliški časnikar — če je res katoliški — torej nikakor ne more in ne sme reči, da si ne dá utesniti svobode pisati karkoli, tudi če se ne strinja s cerkvenimi zahtevami. Nikakor tega ne sme reči, a še manj sme ravnati se po tem. Zato je po pravici pisal Leon XIII.: „Nikakor ni trpeti, da bi lajiki, po veroizpovedanju katoličani, drzno si prisvajali celó svobodo, javno v časnikih soditi in govoriti o komerkoli, tudi o škofih, prav kakor bi se jim ljubilo; da bi si drzno lastili svobodo, o vsem misliti tako, kakor se jim ljubi, če le ni verska resnica, in v vsem ravnati po svoji glavi.“¹⁾

Ko je napisal „Slovenski Narod“ v svojo obrambo rečene vrste, je računil z besedo „svoboda“. S svobodo, je sodil, se dá vse opravičiti. Toda ni se spomnil, da je svoboda tudi lahko nevarna reč. Ni še bogvekaj dni preteklo, ko je „Slovenski Narod“ sam pisal: „Svoboda je lepa in dragocena stvar, ali tudi svoboda mora imeti svoje meje, tudi svoboda mora jenjati tam, kjer postane nevarna občni varnosti.“²⁾

¹⁾ ep. archiep. Turon. de observantia episcopis a laicis debita.

²⁾ „Sl. N.“ 1898, št. 208.

Dà, svoboda, ki je nevarna občni varnosti, in le recimo tudi, svoboda, ki je nevarna občni blaginji, ni prava svoboda. „Svoboda brez mej“, je dejal že Shakespeare, „je sila. Kakor podgane hotno pogoltajo tudi strup, tako — kjer je svoboda brez mej — človeška srca žejno pijejo greh, in pijača jim je smrt!“

Lepa je svoboda, pravi po pravici Leon XIII., a mnogi so, ki posnemajo Luciferja, čigar geslo je bilo „non serviam“, ter jim je svoboda le brez-pametna razbrzdanost. Taki so oni, ki se po svobodi imenujejo svobodomiselne — „qui se ducto a libertate nomine, Liberales appellari volunt.“¹⁾

Toda taka svobodomiselnost, pravi dalje Leon XIII., ni opravičena svoboda, ampak pogubna svoboda. Kdo bo trdil, da imata resnica in laž, poštenje in grehota isto pravico, in da naj imata torej tudi isto svobodo? Svoboda mora biti človeku v hasek in usovršenje, a ne v pogubo. A usovršiti človeka moreta le resnica in blagonravje, a nikdar ne zmota in nenravnost. Tudi princip zdravega napredka moreta biti človeku le resnica in blagonravje, a zmota in nenravnost le princip pogube. Svoboda naj torej pristoji le resnici in kreposti, a nikdar in nikoli ne zmoti in laži, tej kugi zdravega razuma, nikdar in nikoli ne nenravnosti, ki je otrov za dušo in srce. Nikdar torej ne more biti svobodno vse pisati, karkoli bi se komu ljubilo. To še posebno zato ne, ker neizkušena množica, dà, večina, ne more lahko ubraniti se prevari in spoznati sofizem, zlasti če se laskajo človeškim strastem. Ko bi bilo svobodno pisati karkoli, bi ne ostalo nič več svetega in nedotakljivega; dà, sveta in nedotakljiva bi ne bila več niti prva načela, ki so skupna naravna last človeškega rodu. Tako bi končno teme pokrile resnico in zavladatale bi na vseh straneh pogubne zmote.²⁾

To so tehtoviti argumenti Leona XIII., tehtoviti po svoji vsebini, ne gledé na njega, ki jih je zamislil in zapisal krščanstvu za vodilo in ravnilo! A kdo ne vidi, da je s temi nauki v popolni opreki trditev „Slovenskega Naroda“, da si nikdar in nikoli ne bo dal utesniti svobode priobčevati spise kakoršnekoli vsebine, tudi če se ne strinjajo s cerkvenimi zahtevami?

To so torej tri temeljne in neutajne zmote „Slovenskega Naroda“. Tri zmote so tri trditve, ki jih je „Slovenski Narod“ zapisal ne mimogredé, ampak namenoma in s premiselkom kot nekako svoje veroizpovedanje. Kljub temu je „Slovenski Narod“ v isti številki, na isti strani, dà, kot tezo postavil trditev, da še nikdar ni grešil proti načelom katoliške vere.

Ali se „Slovenski Narod“ nevedé in nehoté moti, ali pa vedé in hoté druge zavaja v zmoto. Če je prvo, naj se pouči in naj prav tako slovesno izpové resnico, kakor je v veliko kvar slovenskega

¹⁾ Encycl. „Libertas, praestantissimum naturae donum“. 20. jan. 1888.

²⁾ Encycl. „Libertas . . . — cf. encycl. „Immortale Dei“. 1. nov. 1885.

naroda izpovedaval zmoto — in mir bo med nami! Če pa je drugo, se bomo ravnali po geslu, ki ga je postavil katoliškemu časopisju Leon XIII.: „Dolžnost katoliškega časopisja je, odkrivati brezvestne nakane sekt — dolžnost katoličanov pa je, podpirati katoliško časopisje, a zanikati ali odtegniti vsako pomoč in dobrohotnost slabemu časopisju!“

To je naša dilema — in sodimo, da je resnična in pravična!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Kaj bi bilo vzrok moderni novi struji pa P. L. Goloma in njegov realizem.

(F. S. Finžgar.)

Nova struja je sad nove dōbe. Novi dōbi nedostaje idej, visokih idej. Teh nima dosledno zato, ker nima vere; z vero gine prepričanje o Bogu in duši. V tej se porajajo ideje, in ker prvo zanikajo, potekajo jim druge. Kakor je nova dōba — dōba mehanike v obrtu, kakor je v zdravilstvu dōba noža in anatomije, tako je tudi umetnost postala samo gola dekla oči in čutnosti. Kar se vidi, kar doseže uho, kar se čuti, to se naslika, to se opiše in oriše anatomsno natančno povsod in vse: od muckovega repka, podganjega smrčka pa do ustec, ram, bokov in meč kake moderne Venere. Kdor je v slikanju in opisovanju teh in takih predmetov boljši portretér, kdor zna pikantneje popisavati izrezane srajčke, napete nogavice, slonokoščene golroke, tisti je veljak, tisti talent, tisti vlada, tisti je pravi in edini umetnik moderne. — Mimogredé omenjamo samo, da vse te talente slikarske in pisateljske sijajno nadkriljuje dober aparat, mrtvi fotografični aparat, ki brez dvombe zadene mnogo natančnejše in naravnejše vse take slike, kot najboljši slikarski moderni čopič in najbolj spretno pero. Zakaj, če je umetnost samo reprodukcija zunanjega odsvita materije, tedaj je umotvor brez duhá. Če pa duha nima, ni duhovit, če ni duhovit, pa ni u m o t v o r, ampak gola kopija. Slava kopije — nobena slava!

Zakaj je kljub temu v moderni umetnik že vsak, če je dober portreter? Zato, ker to šegače bralčevo polt in draži od uživanja utrjene živce ter razburja otrovano domišljijo tako, da objema v romanu opisane junakinje ter čuti njih gorkoto, njih polt — vso mesenost. In to je sedanji na živcih bolni, onemogli, izmozgani in v kalužah poltnosti do grla nasičeni moderni družbi všeč, to ji dopada, to ugaja. Ob sliki, ob popisu, povesti, pri kateri zardi in vztrepeta neskvarjeno srce, take stvari so za moderno družbo še prepobožne, naivne, otročje. Pri njih ostanejo njih otopeli živci mirni. Zato

hočejo več, zahtevajo gorjega in proderó do najpodlejših stvari, da se ganejo, da oživé, da dobé nov bič, ki jih dvigne in požene dalje na poti v razkošje in razuzdanost. Ob tem dobé neki užitek, ki jim dopada. Kar pa dopada, je lepo. Saj pravi celo Akvinec: *Pulchrum, quod visum placet*. Torej ima moderna čisto prav. Take prizore vidi, doživi, všeč so ji, ugajajo, torej so lepi, tako slikanje in opevanje — lepa umetnost.

Da, prav bi imeli novostrujarji, ako bi oni modroslovski „visum“ umevali. „Visum“ moramo in smemo prevesti le z „spoznamo“, torej tisto čemur je človeški trezni duh prodril do dna. Ali ta človeški duh ni v spoznavanju vselej popolnoma svoboden; opovirajo ga strasti. In zopet trdi Aristotel, da čuvstvovanje silno vpliva na sodbo človeškega uma. Zato pravi po pravici pregovor. *Non è bello, quell' ch'è è bello, ma é bello, quell' che piace*. Ta pregovor je zajet iz praktičnega življenja, ter potrjuje, da mnovega preslepi srce (strast), da zaljubi to, kar vsi trezno in mirno sodeči duhovi zovejo grdo.

Potemtakem ne smemo iskati vzroka moderni v umu tega ali onega posameznika, ampak v pokvarjenih sreih, v razburjenih in gojenih nizkih strasteh — in vsled teh v pokvarjenem okusu. Zato trdimo, da je nova struja samo nujna posledica pokvarjenega okusa.

Materijalizem, panteizem, ateizem je obožil „*το εγω*“. Jaz je pri njem bog, norma, morala, filozofija, dogma, — v vsem vse — pravi duševni despotizem, ego volo, ego iubeo. In kakor se je ta „jaz“ izolikal, kakor se je zasnovalo njegovo duševno obzorje, kakor je bilo to drevo cepljeno, take sadove rodi. In ker nova dóba začenja vzgajati, šolati in gojiti mlada srca v brezverstvu, v prosti ljubezni, ker ona pestuje in doji strasti ter jih opravičuje in zagovarja, celo obožava in veliča, — tedaj se ni čuditi, da so sadovi moderni tako otrovni in morilni. Vsi taki imajo pokvarjen okus. Po tem okusu presoajo, po tem okusu pišejo, ta okus zagovarjajo.

Lahko bi kdo ugovarjal in trdil: Od nekdanj velja: *Quot capita, tot sensus*, in še bolj: *de gustibus non est disputandum*. Da sta ta dva pregovora praktično resnična, potrjam; da sta formalno neresnična, dokažem.

Plato navaja v nekem dijalogu to-le refleksijo: Nekdo razpiše tekmovanje, ne da bi določil, kako, v kaki stroki se bo tekmovalo. Pravi pa, da tisti, ki vzbudi največ estetičnega užitka, tisti bo venčan. K tekmovanju pridejo različni umetniki: Ta bere epičen spev, kateremu je vzor Homer, drugi brenka na kitaro in peva ljubavne stihe, tretji spiše tragedijo, četrti predava burko in nazadnje pride celo glumač, ki uganja burke in preobrača kozolce. Na to odgovarja Platonu Krečan Klinijant, da se zdi njemu nemogoče, komu bi prisodil lavorov venec, zakaj epika bi poslušali starci, liriku bi ploskale deklice in mladeniči, tragedija bi zanimala može, burkar in glumač bi pa žela pri večini ljudstva burno pohvalo. Plato ni zadovoljen s tem odgovorom. On trdi, da bi se lahko določilo, kdo je zmagal: Tisti namreč, kateremu bi mi prisodili venec. Naša sodba je utrjena in trezna, da prekaša vso mladino in neuki narod.

In temu Platonu bi danes rekli, da je tiran, da mu umetnost ni suverena, da jo vklepa v jarem sodnosti modrih mož, ki še pojma nimajo, kaj je svo-

bodna umetnost. In vendar je zapisal Herman Lotze stavek: „Kdor trdi, da je okus različen (formalno seveda), tisti prisega na stavek, s katerim se prekuene in onemogoči vsa estetika.“ (Lotze, pg. 86.) Pojem okus v estetičnem oziru je izposojen od okusa, kateri pomenja v živalskem življenju tisti čut, s katerim poedinec loči jed od jedi, ugodne od neugodne, koristno od škodljive. Ta čut ima nalogo, da ohranja organizem, dovažuje telesu samo koristno hrano. Okus pa in užitek, kateri nam določuje estetično vrednost stvari, ima namen, da vzbuja v nas ljubezen do notranje vrednosti stvari. Torej je prav, da se ta užitek pozna po okusu v estetičnem smislu. Ta estetični okus pa ni v svoji prvini nič drugega, kakor naravna pamet. Saj pamet je poznavanje, ki je po nepremenljivih zakonih večnega uma določeno in hkrati gnano, da naravno hrepeni po popolnem in ljubi estetično dobro ter estetično lepo. Zato je v vseh ljudeh okus taisti, nerazviti okus in potentia. Toisto priznava Crassus prašajoč, zakaj ploska neuka množica enemu govorniku, drugemu zabavlja in se mu smeja? Ni se učila retorike, ne govorniškega sloga, ne ritma, ne jezika, in vendar sodi prav. Govornik in množica sta gledé stvarjajoče sile tako silno daleč narazen, gledé sodbe pa tako blizu. — Vzrok tega je naravni okus, ki biva hkrati s pametjo v vsakem človeku. Toda vsak dar se mora gojiti, z vsakim talentom je treba kupčije, da ne zarjavi. Kupčija je pa lahko srečna ali nesrečna, kakor je kupec previden ali ni. K peterim talentom pridobi novih pet ali pa napravi bankrot.

Človeška, vzgojena pamet je torej okus. Tedaj kakoršna vzgoja, tak okus. Tedaj ima prav la Bruyère: „Pojdi v gledišče in slišal boš na desni hvalo, na levi grajo!“ Prav pa nima, ker trdi dalje: Zato piši in umotvori kar in kakor ti drago; nekaj te jih bo hvalilo, nekaj grajalo. Ko bi bil namen umetnosti ljudska hvala ali graja, ne pa blaženje strasti po Sokratu, potem ima la Bruyère seveda prav. Ali vsaka umetnost, da je človeška, da je duhovita, mora imeti namen, in sicer dober namen. Inako bi ne bila lepa umetnost, kot zlo, hudo ni lepo. In s tega tira, da bi umetnost podajala estetične užitke, s tega tira je spravila lepo vedo nova dōba.

Če vemo, da je v Berolinu prvi kip pri vratih nacijske galerije na panterju zleknjena ženska, o kateri trdi Reichensperger, da so klasične Venere pravecati angelci v primeri s to bahantinjo; če vzbuja moderni Prometej občno zanimanje, ker je posnetek klasičnega Laokoona, samo da ima mesto dečkov ob rebri dve v strasti se vijoči najadi, če nova struja obožava Zolo, kateri slika pogosto stvari, ob katerih bi se s studom in gnjevom napolnila celo barbarska duša (n. pr. o trilogiji, ki naj bi bila v prvi vrsti neka verska, oziroma brezverska romanapologija, v trilogiji Lurd, Rim, Pariz, kjer opisuje najostudnejšo sceno divjega zakona — in ta zakon blagoslavlja duhovnik), če svet takim vije lavorov venec, tedaj pač lahko vzdihnemo: ubi gentium versamur? Da, ubi gentium — inter gentes — pa ne med barbari, med tistimi kulturnimi narodi smo zopet, katerim je odpovedala vsa duševna moč in krepost, ves polet, med tistimi narodi, ki so verna družeta propadajočega, v mehkužnosti se topečega, s kalužah bohotnosti se valjajočega rimskega naroda. In če je

kreпки narod železne volje in jeklene roke izmozgala ostudnost in brezverstvo, ne bodo se protivili propadu tudi sedanji kulturni narodi; saj jih med njimi že sedi in jeca na tisoče kakor blebetajoča deteta v prahu na cesti, katera si dražijo in zadovoljujejo ščegetajočo polt — s cestnim blatom.

In kdo je vsega tega kriv? Brezvestna, brezverska šola — šola proste ljubezni. Vsi zastopniki in učenci te dóbe zanikavajo večno, absolutno resnico. Ti v obče trdijo, da krščanska véda ne zagovarja resnice kot take, ampak zagovarja jo, ker je to njeno rokodelstvo. In prav tako rokodelstvo je ateistov, materijalistov i. t. d.

Torej absolutne resnice sploh ni. Vsak ima prav. S takimi glavami je pravda seveda nemogoča.

Umevno je pa tudi, da to naziranje ugaja sedanji skvarjeni družbi. Sedanje družbe pečat je vetrnjaštvo. Trsti so, katere giblje vsak vetrič, kamor mu drago. Od cveta do cveta, od ljubezni do ljubezni, od užitka do užitka frlé omočeni in pijani kot večje krog luči. Da bi bila na svetu kaka postava, zakon, ki bi omejil to življenje in ga potisnil za ograjo, tega si ne morejo misliti: svobodni hočejo biti. A pri tem nihče ne pomisli, da so zaslužjeni, da jih najmanj strast zmora, da ji sledi brez misli, instinktivno kot zajec v deteljo in vrabec v proso, ki ne prša nikdar, čigavo je, ali se sme ali ne. Meni to ugaja — ergo, moram tja. Taki ne vedó, da imajo mesto deset zapovedi na stotine gorjih zahtev skvarjenih živcev in omehkuženega života.

Vse dosedanje umovanje bi bilo splošno. Da bi pa imel spis še praktično vrednost in da ne bi kdo napačno umeval zapisanih stavkov, omenjam, da slovenska literatura še ni nikakor na tistih strašno umazanih tleh, kot mnogo drugih.

Da pa že cika, prav močno cika na ono smer, tega ne more utajiti nihče. Dekadente je v IX. št. „Zvon“ obsodil pritegnivši kritiku H. Ströbelu, le da je „Zvon“, kakor trdi, mnogo liberalnejši. Za geslo si je pa „Zvon“ izvolil krilati stavek: „Mi smo realisti.“ Ta stavek je resumé vseh zagovorov, najhujši udarec za vse protikritike. Nato bi si drznil zapisati to le misel: Bodimo realisti! Tako je prav! Slika naj se življenje kakor je v resnici, a riše naj se tako, vzlasti za mladino, da to, kar je v življenju grdega, da se to ne pocukra, ne olepi z zlato peno. Zdi se to tako, kakor bi kdo gnojnico nastlal z lepim cvetjem in trdil, sedaj se ne bo nihče oblatil, kdor stopi vanjo; saj je cvetje na vrhu. Torej bodimo realisti in sicer faktični in istiniti realisti, ne pa hinavci, ki bi drobili strup med narod, pa ga zavijali v bonbončke. Kar je strupa, naj nosi jasno lice, kot lekarske steklenice mrtvaško glavo. Samo to bi hotel zapisati in mesto opisovanja in dokazovanja, kaj je in kaj ni pravi realizem, navajam P. L. Colome roman: „Lapalije.“

V tem romanu nam pisatelj dvigne zaveso, da gledamo naravnost, realno, brez barvanega stekla v žitje in bitje madridske salonske družbe. V tem romanu se snuje, goji in cvete življenje, kakor je istinito v višjih plemenitaskih krogih: Brez opovir in fraz nam slika kovarstvo, ljubezenske spletke, frivolnost, brezbožnost, podlost, hinavstvo, sleparstvo, zakonsko nezvestobo, prešuštvo, zanemarjeno vzgojo otrok, slika nam svetske nazore o malen-

kostih à la sleparstvo, dvoboj, zahrbtnje prepovedane zveze. A pokaže nam tudi krepost in čednost, moške in ženske vrline. Vse to je združeno v tako harmonično celoto, da človek bere in študira, pa zopet študira in bere, ter ima ob tem užitek, ki ga nasiti, zadovolji, užitek, ki ga navduši za dobro, lepo in blago, a navdá s studom do tolike moralne propalosti. In kako to doseže? Morda pridiguje, moralizuje in se trudi, da se sam poti, bralec pa jezi in dolgočasi? Ne. En stavek na pravem mestu, ena luč ob pravem času in učinek je dosežen: blato — dasi mojsterski opisano — ostane blato, pred katerim nas je sram, zlato pa je zlato, katerega se nam ljubi — vedno in povsodi. Če bi vsi realisti tako pisali, dosegel bi realizem tisti smoter, kateri mu podtikajo vsi realisti, smoter namreč, da vzbudi v človeku stud nad grdim, pa ljubezen do lepega.

Učimo se pri takih realistih, ne samo pri enostranskih. Prav je, da se spoznava in bere oboje. Pri tem si hranimo dobro zrno, ljuljko pustimo.

Sklepajoč to črtico trdimo, da ne smemo toliko obsojati novostrujarjev samih, kot studenec, iz katerega so napojeni, omamljeni in imajo pokvarjen okus — obsojati moramo v prsti vrsti temelj, na kateri zida nova šola in vzgoja. Na ta strupeni koren naj se nastavi sekira — in celo drevo bo padlo samo ob sebi.

Ljubljansko vseučilišče.

Zgodovinska črtica.

Najnovejši čas se je zopet vzbudila misel, da bi ustanovili v Ljubljani vseučilišče. „Zopet“ pravim, zakaj že preje so mislili domoljubi večkrat na to. Ne le leta 1848. se je razpravljalo o tem vprašanju, ne le ob francoski vladi na Kranjskem, marveč mnogo preje. Znano je, da so že leta 1787. stanovci vojvodine Kranjske zahtevali osnovo modroslovne fakultete z jako obsežnim poukom. A najbolj živahno se je obravnavalo to vprašanje pred dve sto leti. Tedaj so ne samo mislili, ampak tudi delali, da bi dobili v Ljubljani prav tak zavod, kakoršno je bilo vseučilišče v Gradcu. Seveda se Ljubljančani niso povzpeli hipoma do te ideje, marveč polagoma, ko so spoznali, da ne bi bilo nemogoče uresničiti tega načrta. Ljubljanski jezuitski gimnazij je bil na dobrem glasu. Do šest sto učencev ga je pohajalo, kar je gotovo mnogo za tisto dobo. Kam pa naj bi šel potem dijak, ko je dovršil domače šole? Doma se ni mogel dalje izobraževati; moral je iti v daljni svet, na kako vseučilišče: v Gradec, na Dunaj, v Ingolstadt, ali pa na italijanska vseučilišča, zlasti v Padovo, Bologno, Perugijo in Rim. Italija je imela pred dve sto leti za naše vseučiliščnike mnogo večjo privlačno silo, nego nemška vseučilišča. Lepo podnebje, slava stare zgodovine, umetnosti, ki so ondi evele, mnogi svetovno znani umetniki in učenjaki so klicali kranjske mladeniče na italijansko vseučilišče.

Naši mladeniči so živeli ondi pod imenom „Nemci“ in so bili deležni mnogih pravic. Ugajala jim je vsa uprava, saj so pogostoma dijaki sami volili rektorja in druge akademične dostojanstvenike, celó profesorje za posamezne stolice, svoje sodnike itd. Pa tudi starišem so bila italijanska vseučilišča bolj priljubljena, ker protestantizem ni našel ondi ugodnih tal, in torej ni bilo nevarnosti, da bi njihovi sinovi v tujini zabredli v krivoverstvo.

Naši mladeniči so se ondi seznanili s strokovno vedo, poleg tega pa so se naučili tudi drugih koristnih predmetov. Seznanili so se igranje in mimogredé z rimskimi starinami, spomeniki, s stavbami, s krasnimi slikami in kipi, s prelepimi cerkvami in z drugimi zgradbami. Kako jih je moralo užalostiti, da doma tega ni najti! Ali ni vsa Italija klicala našim mladeničem: Delajte doma, da se povzdignete na ono višino omike, katera je last mojih sinov! In res, ta klic ni bil brezuspešen. Prihajali so navdušeni mladeniči domov in hoteli izvršiti, česar so se naučili in navzeli v Italiji. Zbrati pa je bilo treba posamezne moči v celoto, v družbo, saj posameznik ne more mnogo doseči.

Že leta 1693. osnujejo prvo društvo z imenom: *Academia operosorum*, ki naj bi združevala vse duševno delujoče moči. Pet let pozneje nastane drugo društvo, namreč juristov, in leta 1701. društvo, ki je imelo namen, gojiti glasbo.

Društvo juristov ali pravoslovcev je skrbelo, da so se udje urili v svoji stroki, in je pripravljalo pot pravoslovnemu oddelku vseučilišča v Ljubljani. Leta 1698. dné 22. maja so se pravoslovci kot društveniki prvič pokazali javno. Obhajali so slovesno spomin sv. Ivona, zavetnika juristov, katerega spomin praznuje cerkev 19. maja. Služba božja z nemškim nagovorom se je vršila v cerkvi sv. Jožefa pri bosonogih avguštincih. Drugo leto in pozneje se je vršila slovesnost v cerkvi sv. Jakoba, včasih tudi v kapeli sv. Rozalije ali v uršulinski cerkvi. Nagovor je bil latinski. Take nagovore so tudi tiskali. P. Marka Pohlin našteva v svoji knjižici „*Bibliotheca Carnioliae*“ tri take govore. Prvi nagovor je barona Berchtolda iz Slovenjega Gradca: „*Effigies aCaDeMici operosI: sive Divus Ivo sibi, atque a'iis apis operosa, quem celebravit coram Inclyto Collegio Juridico Labacensi, in Ecclesia S. Jacobi Collegii Archiducalis S. J. panegyrico Sermone edito typis Labaci per Ioan. Georg. Mayr. 1705.*“ Drugi govor barona Polhograškega (Bilichgratz): „*Syngraphe Eucharistica magno Justitiae Advocato D. Ivoni, Tutelari suo ab Inclyto Collegio Juridico Labacensi demississime oblata, panegyrica dictione celebrata anno qVo InCLYtI CoLLegII IVrIDICI LabaCensIs pletas noVIS DIVo tVtELarI honorIbVs parentaVerat. Labaci ex typographeo Mayriano.*“ Tretji nagovor je Jurija Samnica (Samniz), Tržičana: „*Lucerna ardens super candelabrum posita in medio Advocatorum. Eine kurze Red-Verfassung von dem heil. Advocaten Ivone, welche in dem löbl. Gottes Hauss der Frauen S. Ursulae zu Laybach (als ein löbl. Collegium Juridicum das Fest Ivonis als ihres Schutz-Heiligen feyerlich gehalten) vorgestellt den 11. Juny 1733.*“

Po službi božji so imeli skupno kosilo.

Začetnika in ustanovnika tega pravnškega društva sta bila dr. Florijančič in dr. Janez Andrej Mugerle.¹⁾

Kdo sta bila ta dva moža? O drugem mi življenje ni podrobneje znano, pač pa o prvem. Janez Štefan Florijančič pl. Grienfeld je bil porojen v Ljubljani na sv. Štefana praznik 1663. Očetu je bilo ime Adam, mati Ana Elizabeta je bila rojena Froelich. Že iz mlada je kazal Florijančič duševne vrline; bil je pa bolj resnega značaja. Doma je dovršil latinske šole, potem pa je odšel na vseučilišče v Ingolstadt, odtod v Sieno, kjer je postal dr. juris. Vrnil se je domov in se posvetil radi svoje nenavadne govorniške zmožnosti odvetniškemu stanu. Svoje posle vestno izvršujoč je bil pravi zavetnik vdov in sirot, katere je zastopal brezplačno. Leta 1693. si je izbral za družico življenja Ano, hčer Janeza Antona Kunstl pl. Paumgarten in Ane Uršule roj. Grundlern. Imel je tri sinove in tri hčere. Da je bil ustanovnik pravnškega društva, smo upravar povedali. A sodeloval je tudi pri drugih društvih. „Academia operosorum“ je leta 1701. stopila v javnost. Trebalo je za to priliko izurjenega govornika. Naprosijo Florijančiča, in njegov slavnostni govor je bil poslušalcem jako všeč. Sploh je ostal družbi do smrti stalen podpornik. Pa Florijančič ni bil le imeniten govornik, dober pravnik, brezmadežen značaj, marveč tudi starinoslovec. Doma si je priredil lepo in bogato zbirko knjig in znamenitih starin. Veščak je bil zlasti v numizmatiki. Hranil je denarje rimskih in grških cesarjev, konzulov in druge, bodisi zlate, srebrne ali bakrene, pa tudi več rimskih svetilnic, izkopanih v Ljubljani, posodice za solze, lupine lupinarjev (*animalium testaceorum*), razne okamenine in starinsko drobnjav, torej res mal muzej. Hude bolečine v rebrih, katere je občutil zadnjih petnajst tednov pred smrtjo, je prenašal tako mirno, da so se mu vsi čudili. Umrli je 22. ali 23. junija 1709, star še-le 46 let. Florijančič je bil tudi pisatelj. Izdal je: „Bos in lingua, seu Discursus Academicus de Pecuniis veteronovis. 1695 in Votiva Paraenesis Wolfgango Weichardo Com. a Gallenberg, locumtenenti et praetori adumbrata. 1702. V rokopisu je zapustil tri spise: „De numis idolorum“, „imperatorum“ in „familiarum“. Kot ud „Acad. oper.“ se je imenoval Tinnulus-zveneci.²⁾

Pravniško društvo tudi po Florijančičevi smrti ni zaspalo. Pravniki so pridno delovali. Leta 1710., dné 19. maja so praznovali praznik sv. Ivona v cerkvi sv. Rozalije. Vsa slavnost je bila kaj slovesna. Dné 16. junija pa je pričel J. U. D. Wogathai (Bogataj), profesor državlanskega prava, prvič razlagati pravoslovje.

Isti čas so si prizadevali v Ljubljani tudi za modroslovno fakulteto, katero so tudi ustanovili leta 1703. Ta je obsegala tri letnike s predavanjem iz vseh modroslovnih strok. Tej fakulteti so priklopili tudi cerkveno pravo. Za ustanovitev te fakultete je trebalo denarja. Florijančič je pomagal s 150 gld.; med drugimi so darovali: zatiški opat 2000 gld., Anton baron Codelli 1000 gld., Hugon, prelat bistriški 1000 gld., Janez Daniel pl. Erberg

¹⁾ Annales Urb. Lab. — Thalnitscher.

²⁾ Bibl. Lab. publ. — Rokop.

500 gld., Lorenc pl. Wahl 400 gld., Janez Andrej pl. Edenheim 150 gld., neki Friderik 1000 gld., Janez pl. Wallensburg 150 gld., Janez baron Smledniški 500 gld., neimenovan darovavec 500 gld.

Jezuitski rektor Rudolf Lewenberg, rojen Ljubljančan, je prosil deželne stanove podpore za ustanovitev matematičnega oddelka. (Radič: „Blätter aus Krain“, 1861, p. 184.)

Na lističu v semeniški knjižnici se nahaja Gregorija Dolničarja proračun za vseučilišče v Ljubljani, kjer naj bi se vse to učilo, kar se predava na graškem vseučilišču. Dolničar sam je napravil tri načrte (*Sumptus necessarij pro Neo-Universitate Labacensi erigenda*). Na vsakega profesorja računi mezde po 200 gld., na enem računu celó le 150 gld. Za bogoslovni odderek šteje tri profesorje, katerih prvi bi poučeval zjutraj, drugi popoldan dogmatiko, tretji bi razlagal sv. pismo. Vsak teh bi imel plače 200 ali le 150 gld. Za knjige, katere bi bilo treba kupiti vsako leto, vstavlja 50 gld., za slugo 50 gld., za ubožne dijake, da bi dosegli stopnjo bakalavreja 100 gld. in za stopnjo magistra 200 gld. Dolničar tu pristavlja: „*Lectionem controversiarum fidei tradere posset unus e duobus professoribus theologiae moralis una cum sua ordinaria lectione, ac sic traderentur omnia, ut traduntur in Universitate Graecensi, si capitale deponeretur a 6 p. Cent. 10.000 fl.*“ Nadaljujoč načrt našteva profesorje modroslovnega oddelka, namreč za logiko, fiziko, metafiziko, matematiko in cerkveno pravo. Izmed teh peterih profesorjev naj bi profesor metafizike predaval tudi etiko, profesor matematike tudi hebrejski jezik, in profesor cerkvenega prava naj bi bil dekan tega oddelka. Naš avtor pristavlja: „*Si capitale deponeretur 40.000 fl., cum tamen Clagenfurti pro sola philosophia et canonibus capitale depositum sit 50.000 fl., ex quo 6°/o quotannis census a Provincia Collegio penditur.*“

Vsakdo uvidi, da je bilo tedaj vprašanje o vseučilišču v Ljubljani res živo. Vsote, katere postavlja Dolničar v proračun, so res neznatne, a pozabiti ne smemo, da je imel tedaj denar vso drugo veljavo in pa, da je Dolničar mislil na učitelje-redovnike, ki bi bili zadovoljni tudi z malim zaslužkom.

Tedanja vseučilišča so bila latinska in so se polagoma preosnovala v narodna. Isto bi se nedvomno tudi pri nas zgodilo. Iz neznatnega latinskega vseučilišča bi se bilo razvilo ljubljansko slovensko vseučilišče skoro brez krika in vika. Da se to ni zgodilo, krive so razmere tistega časa. Ljudje so omagali s prispevki, vlada pa ni ničesar storila. Tako je vprašanje zaspalo, a ne zamrlo; sedaj pa se je iz nova prebudilo. Da so pa domoljubi tudi v žalostnih časih še vedno mislili na slovensko omiko, priča delavni, premalo znani, preveč zaničevani P. Marka Pohlin pišoč v naslovu prevoda: „S. Avr. Avguščina Enchiridion, za eno skušno, koku se pusté nauki visokeh šol po kraynsku dopovedati, v lejtü 1781 na kraynske jezik prestavljen.“

Tolstoj o umetnosti.

(Poroča G. F.)

Odkar se je začela v vseh vrstah umetnosti pojavljati „nova struja“ s svojim nemirnim, bolešno-nervoznim in instinktivnim iskanjem novih potov, nove oblike in nove vsebine umetnosti, sili zopet na površje vprašanje o bistvu umetnosti, o njenem predmetu in namenu. V Rusiji se je še pred pojavom nove struje pogosto obravnavalo to vprašanje in mnogo let so se resno, pa tudi strastno med seboj borili zastopniki takozvane čiste umetnosti, umetnosti radi umetnosti, in zastopniki takozvane tendencijozne umetnosti. Pojav nove struje je pa zopet razburil duhove in zopet se je začel boj. Veliki ruski pisatelj grof Lev Nikolajevič Tolstoj, ki se je na stara leta odpovedal leposlovju in se lotil važnih socialnih in kulturnih vprašanj naše dobe, ni prezrl tega važnega prepornega vprašanja. V štirideseti knjigi časopisa „Vprašanja filozofije in psihologije“ (izdanje za november in december l. 1897.) je tiskan prvi del razprave „Kaj je umetnost“, v naslednji knjigi omenjenega časopisa je pa izšel drugi del te razprave.¹⁾ Petnajst let je ženijalni pisatelj premišljeval o tem vprašanju, kakor trdi sam, preden je napisal omenjeno razpravo. Ta razprava je ne samo v Rusiji, ampak v vsi Evropi vzbudila splošno pozornost, ker jo je spisal eden izmed prvih pisateljskih talentov našega stoletja. Vsa Rusija je bila radovedna, kaj bo rekel veliki umetnik o oni umetnosti, kateri je nekdanj služil z nenavadno silo in velikim dostojanstvom. Pa že prvi del njegovega odgovora na to vprašanje, že prvi del razprave je izzval med večino ruskega občinstva poparjenost in razočaranje. Najboljši kritiki razprave niso pozdravili z veseljem in se nikakor ne morejo strinjati z njo: v njej vidijo „abracijo velikega, pa svojeglavnega uma“. Veliki ruski mesečnik „Russkaja Myslj“ je prinesel o tej razpravi kratko, pa jedrnat kritiko. Vem, da se tudi slovensko občinstvo zanima za mnenje ruske kritike o najnovejšem delu Tolstojevem; zato bom v naslednjem poročilu na podlagi omenjene ruske kritike izkušal razložiti in osvetliti glavne misli razprave velikega umetnika.

V vvodu kaže ustvaritelj nesmrtnih umetniških proizvodov z gorečnostjo na ogromno potrato sil, časa, talentov in denarja, ki se zdaj povsodi porablja za podpiranje umetnosti; žalostí ga, da umetnost zahteva toliko življenjskih žrtev in pogosto uničuje ljubezen med ljudmi. Čudno se mu zdi, da kljub vsem žrtvam, prinesenim umetnosti, kljub nenavadno važni ulogi, katero igra umetnost v sodobnem življenju, vendar do sedaj o njej še nimamo stalne,

¹⁾ Razprava je tudi že preložena na nemški jezik. Prvi del ima naslov: Graf Leo Tolstoj: Was ist Kunst? Aus dem Russischen v. Dr. Alexis Markow. Berlin S. W. Verl. H. Steinitz. 1898. — Drugi del: Graf Leo Tolstoj: Gegen die moderne Kunst. Neue Folge zu desselben Verfassers Werk: Was ist Kunst? Deutsch von Wilhem Thal. Berlin. Verlag Steinitz 1898.

neovržne opredelbe in da se ljudje še zdaj niso zedinili v tem, kje je nje bistvo, kakšen je nje namen in nje naloga. L. N. Tolstoj navaja celo vrsto izpiskov iz estetičnih razprav, da bi čitateljem pokazal, koliko je različnih in nasprotujočih si odgovorov na vprašanje o bistvu umetnosti. V tem delu razprave pogrešamo reda in točnosti; veliki misleci so pomešani med malo-važne posnemovavce, ena šola je prepletena z drugo, in vsi ti pisani in utrudljivi citati, iztrgani iz konteksta, ki jim edini daje pravi zmisel, — vsi citati dokazujejo samo to, da je človeški um slab v opredelbah in da se ne dá niti lepota niti umetnost strogo opredeliti. To dokazujejo ti citati, ne pa onega, kar hoče ž njimi podpreti grof Tolstoj. Mnogo je opredelb lepote, mnogo je opredelb umetnosti, toda lepota in umetnost je samo ena in vsi jo občutijo enako, dasi različno prevajajo svoja čustva v slabotni jezik abstraktnih pojmov. Zato bi Tolstoj-evi citati brez škode lahko izostali. Oni tvorijo samo ozadje, izza katerega tem bolj rezko odsevajo njegovi lastni nazori o umetnosti. Umetnost se dá, po njegovem mnenju, opredeliti samo v tem slučaju, ako od nje „ločimo pojem lepote, ki celi stvari zmedo dela“; umetnost ni da bi morala razmotrovana biti kot predmet zabave in užitka, — to misel znameniti pisatelj posebno poudarja in misli, da je mogoče razumeti umetnost brez momenta estetičnega užitka in dosledno brez momenta lepote. Toda pri vsem sočutju, ki ga moremo imeti do asketične borbe proti zabavi in užitku, je treba pomniti, da sta zabava in užitek, katera nam daje umetnost, popolnoma različna od užitkov druge vrste in da torej strele, katere nanj spušča Tolstoj, ne zadevajo cilja. Zakaj bi se pa s svetim strahom zgražali nad užitkom umetniške lepote, ko je vendar ta užitek nesebičen in čist? Ta užitek se faktično ne strinja vedno z npravstveno popolnostjo, ali njegovo bistvo izvira iz kristalnega vira. Grozovit je bil Neron, ko je zažgal Rim, da bi se naslajal nad nenavadnim prizorom; a goreči Rim sam na sebi je bil gotovo veličasten. Vsa strašna krivda Neronova je v tem, da je v svoji skrajno pokvarjeni duši stavil estetiko nad etiko in ni imel nikakih npravstvenih kriterijev. Kadar pride npravnost v nasprotje z užitkom, tedaj se vsekdar uklonimo npravnosti; a ni treba, da bi kar zametali v umetnosti lepoto in užitek. Tolstojeva umetnost brez lepote je čudna zmešnjava, kar logika imenuje *contradictio in adiecto*. To je umetnost brez duha. Za grofa L. N. Tolstoja je umetnost najmogočnejše sredstvo za občevanje med ljudmi. Umetnost je dobra in blagodejna, ker človek s svojim čuvstvom vpliva na drugega (če je pa to čuvstvo grdo?); umetnost je tako važna kakor govor, razlika je samo ta, da „z besedo drug drugemu izražamo svoje misli, z umetnostjo pa čuvstva“ — kakor da beseda ne izraža čuvstev in kakor da umetnost ne izraža misli! Res je, da umetnost zbližuje človeka s človekom; resnica je, da umetnost vpliva na človeka, — toda to so njeni nebstveni znaki, ne pa njeno bistvo. Ona zlata nit, ki združuje v lepo celoto umetnikovo delo, življenje njegovega proizvoda in užitek gledavca ali poslušavca, je lepota. Ker je pa Tolstoj zavrgel lepoto, je že v začetku zašel v blodnjo, ki prevrne vso njegovo teorijo umetnosti, katera stoji neskončno nižje nego njegova nekdanja praktična umetnost.

Toliko o prvem, najvažnejšem delu razprave. V drugem delu razprave govori Tolstoj natančneje o vsebini, obliki in namenu te nove umetnosti.

Pri vsakem narodu je religija podlaga njegovega svetovnega naziranja, zato je religija tudi podlaga za presojevanje človeških čustev, podlaga umetnosti. Tolstoj priznava, da je religija tudi lahko napačna, toda po njegovem mnenju je tudi umetnost, ki izvira iz napačne religije, prava, ker odgovarja verskemu naziranju dotičnega naroda. Kakor se razvija znanost, tako prava, izpopolnjena veda izpodriva krivo in nepopolno, tako se razvijajo tudi čustva (sredstvo umetnosti) in dobra, koristna čustva izprodirajo nižja, manj koristna. Prava umetnost naj bo mednaroda, splošna, podaja naj čustva, ki so pristopna vsem ljudem, izobraženim in neizobraženim. Zato pa mora biti versko čustvo podlaga vsake umetnosti, ker je to čustvo najbolj splošno, najbolj pristopno vsem ljudem. Versko prepričanje našega časa je pa krščansko „v pravem pomenu besede“ (kakor je namreč razlaga Tolstoj); krščanska čustva, mir, čistost, sočutje in ljubezen so torej ideal vsake umetnosti. Dоследno obsoja Tolstoj realizem, ker je premalo mednaroden, in ž njim obsoja večino dosedanje književnosti.

Nova umetnost, kakor si jo v svoji domišljiji predstavlja grof Tolstoj, bo osnovana na novih načelih, ki so popolnoma nasprotna onim, ki so dosedaj vladala v umetnosti. Novi umetniki ne bodo samo navlašč zato izobraženi ljubljenci Muz, temveč vsi nadarjeni ljudje brez ozira na stan in izobraženost. V novi umetnosti ne bo treba one komplicirane in umetne tehnike, ki kazí dosedanje umetnost, temveč zahtevala se bo le jasnost, preprostost in kratkost. Umetniških šol ne bo treba, ker se bo o umetnosti (slikarstvu, godbi itd.) predavalo že v ljudski šoli, kakor se zdaj n. pr. petje in risanje. Tolstoj meni, da se ni bati, da bi radi pomanjkanja specijalnih umetniških šol opešala umetniška tehnika, kar nam priča narodna umetnost (n. pr. narodno pesništvo). Tehnika se bo potem še izpopolnila, kajti znano je, da se pravi umetniki tehnike ne učé v šoli, ampak po obrazcih velikih mojstrov. Nova umetnost bo omogočila, da se je bodo udeleževali nadarjeni, ženijalni ljudje izmed priprostega naroda, ki se sedanje umetnosti ne morejo udeleževati, in ti bodo ustvarili vzorce umetnosti, po katerih se bodo izobraževali drugi umetniki. V novi umetnosti ne bo profesionalnih umetnikov, ki bi delali za denar. Umetnik bodočnosti ne bo umel, kako je mogoče proizvajati umetnine samo za denar. Da je veliko večje važnosti napisati pripoved, zložiti pesem, naslikati sliko, ki bo zanimala vsakega in vse, nego delati samo za nekatere izvoljence, tega ne morejo umeti sedanji umetniki; dobro bo pa to umel umetnik prihodnjosti, ki se bo pečal z umetnostjo samo radi tega, ker ga bo neka notranja sila gnala, da izrazi svoja čustva in jih stori pristopna vsem ljudem.

To so v kratkem glavne misli drugega dela Tolstojeve razprave, ki ne potrebujejo obširnega pojasnjevanja. Navedel sem samo glavne, najizrazitejše misli, podrobnejše raziskavanje bi bilo preobširno. Nekatere misli imajo zdravo jedro, največ je pa sanjarskih, ki se ne bodo nikoli uresničile in ki nasprotujejo treznemu umu. Ker je Tolstoj zavrgel pojem lepote, zato

je tudi zavrgel skoraj vso dosedanjo umetnost (seveda tudi večino svojih umotvorov). Religijozno čuvstvo in ideal npravstvenosti je zamenil z idealom lepote, ki je po njegovem mnenju isto kakor uživanje in naslada. V razpravi se nahajajo tudi nedoslednosti. Tako n. pr. govori, da umetniške kritike ni in je ne more biti, sam pa kritizira nekatera umetniška dela in jih na podlagi umetniške kritike zameta.

Tolstoj se v mnogem ujema z „novo strujo“. „Novostrujci“ sicer niso naravnost zavrgli pojma lepote, vendar so po njih mnenju za umetniško stvarjanje porabna katerasibodi človeška čuvstva in katerisibodi način, kar gotovo večkrat nasprotuje pojmu lepote. Kakor Tolstoj, tako je tudi „novostrujcem“ bistvo umetnosti čuvstvo in izraz čuvstva na tak način, da more še kdo drugi čutiti isto, kar je čutil umetnik in tudi „novostrujci“ zahtevajo vsaj v teoriji preprostost in jasnost forme. Veliko nasprotje pa je med Tolstojem in med „novostrujci“, kar se tiče npravnosti. „Novostrujcem“ je vse npravno, ker ne poznajo nobenih npravnih zakonov, Tolstoj pa zahteva strogo npravstvenost. Naposled naj še omenim, da Tolstoj-evi nazori v mnogem spominjajo Saint-Simonovega „Novega krščanstva“.

Res težko je razložiti razvoj in medsebojno zvezo Tolstojevih nazorov o življenju, o krščanstvu, o morali in naposled o umetnosti. Tudi ruski kritiki ne umejo in ne morejo umeti Tolstoja. Kritik Protopopov, ki je proučil vsa Tolstojeva dela in vse, kar se je v Rusiji napisalo o njih, je prišel do teh-le zaključkov: „Tolstoj se je vedno dal voditi samo s v o j e m u čuvstvu in s v o j e m u mišljenju... Tolstoj je za nas poučen kot samostojen duševni (duhovni) svet, zanimiv kot npravstvena osebnost, hrepeneča in večno težeča, zdaj nezadovoljna skoraj do mej obupa, zdaj zmagoslavna in umirjena skoraj do samooboževanja. Globok psiholog — je obenem kot npravstvena osebnost še globlja psihologična uganka, ne samo za nas, ampak tudi za samega sebe. Neomejen in vserezjedajoč skepticizem se druží z neutešljivo in neupogljivo gorečo vero; spretnost, prodreti v najskrivnejše tajnosti človeške duše je vstric s čudno nedoslednostjo, z najprvotnejšo nelogičnostjo teoretičnih nazorov; nenavaden čut za vse pojave življenja se druží s še bolj navadnim neumenjem in nehotenjem služiti temu življenju. Kako je mogoče razmotati ta vozel, kako razložiti ta globoki in originalni duh, ki je poln najprvotnejših nasprotij!?“

Slovstvo.

Knjige družbe sv. Mohorja za leto 1898. — Clani imajo knjige že v rokah, zato se nam zdi povsem nepotrebno še hvaliti jih. Če kdaj, hvalijo se letos samé. Vsak član je izvestno vesel, da je član take družbe, in kdor še ni član, ga tak dar pač zmore, da utrpi tisti goldinar. Tudi ne bomo naštevali knjig. Sodimo, da „Katoliški Obzornik“ nima brave, ki ne bi bil v vrstah Mohorjeve družbe. Zatoraj želimo le to, da ostani družba zvesta v o j e m u vzoru, a vsak Slovenec zvest družbi!

Anton Hribar Korinjski: Popevčice milemu narodu. V Celji 1898. Tiskal Dragotin Hribar. — To so popevčice, „nabrane iz bajnih glasov milega naroda“, ki jih pesnik zopet vrača rodu. Upamo, da se nam ponudi prilika izpregovoriti o njih kaj več. Sedaj le to rečemo, naj vsi pridno sežejo po lepi zbirki. Hribar ni pesnik „visoke pesni“, ne mračne severne balade, ne vedre južne romance, ne junaške bojne pesni. Kaj pa je? Pesnik popevčic. Priproste so njegove pesni, lahko umevne, zgovorne, kakor bajke, katere pripoveduje ded budnim otrokom o dolgih zimskih večerih. Iz večine so prav v narodnem duhu in narodnem odelu, zato pa so se tudi preprostemu narodu najbolj priljubile. Bolj globokomiseln je Anton Medved, z bolj zvenečimi verzi pesni dr. Mihael Opeka, a najbolj popularen je vendar le Hribar. V tem ga ne dosega nobeden izmed mlajših pesnikov. Omenimo tu le še, da je izšla Hribarjeva „Naša pesem“ prav te dni v zbirki „Glasbene Matice“ s prekrasno skladbo P. Hugolina Sattnerja. — „Popevčice“ menda stanejo z lepim vezom in podobo pesnikovo po knjigarnah 1.50 gld., kar se nam zdi nekoliko obilo, ker je želeti, da bi res „odmevale veselo v slednji vasi.“

Vladimir Jelovšek: Simfonije. MDCCCLXXXVIII. Ne prodaje se. U tiskari Dragutina Benka v Petrinji meseca rujna 1898. tiskano v 333 egzemplara. Prvih devet egzemplara ima sliko autorovu. Zofki. — To zbirko, zaznamovano z brojem 53. smo prejeli od pesnika, naj bi jo „oglasili v svom listu opširnem i objektivnom kritikom“. Nekoliko iznenadila nas je. Velik format, višnjevkast papir, obsega en del z naslovom Ex, drugi z naslovom In. Simbolist, smo si mislili! Prebirali smo pesni. Ni jih mnogo. Sedem pod Ex, in sedem pod In. *Ex*: Uskrs, Memento, Fin-Commencement, Stara bajka, Prvi snijeg, Stara pjesma, Tamjan. *In*: Za bure, U nemoći, U samoći, Za maglovitog jutra, Une vie, Vizija, Nakon smijeha.

Ko smo brali prvo pesen „Uskrs“, menili smo, da bomo simbolista krščanstva. Mogočno, drzno opeva simfonija zmago Kristusovo in ljudske zablode, in se razliva v upanje, da se bode enkrat ves ljudski rod popel „na piramide vječite slobode“. A že v pesni „Fin-Commencement“ se prelevi pesnik v rdečega socijalca. „Ej vi sjajni dvori, palače gospodske“, vi se mi rogate črvu, a prišel bo dan, ko bodete vi po palačah visokih molili in jokali in kleli.

„Al zaludu vaše molbe, suze, kletve!
Kroz dim od pušaka, kroz dim od topova,
Halelujah! naše pohjedno se ori;
I iz krvi mrtvih sviće doba nova: . . .
Gladni jadnik grozno sveti krivde stare!“

V pesni „Tamjan“ je že popoln nedoumen temen simbolist. Poje o duši, ki se je dvigala kviško v eterske višine, kjer odmevajo večni akordi sreče, kamor ne seže ljudska zavist in laž. A demoni so se zbrali na osveto . . . Postavili so žrtvenik „bajovit, krasen, čaroben“ . . . A duša se je dvigala višje in višje, vsa srečna, do sijajne zvezde. Tedaj pa se je privilo do nje tajno mrmranje. Demoni so klicali slavo okoli oltarja nebeški duši. Kadilo

se je dvigalo kviško. Hvala in kadilo sta omamila dušo. Dim je zakril zvezdo, glas egoizma je pošepetal duši, da je le na zemlji kadilo... Začela je omahovati, potem se bliskoma spustila k zemlji in s strtimi krili pala na žrtvenik. Demoni so zmagodobitno zavpili, sežgali dušo, in zaigrali peklenško kolo.... In duše ni bilo več... Izginila je v svetskem plamenu, kakor kaplja bistre rosice v neizmernem stepnem požaru... Ko je pozneje prišlo še strto telo do črnega kopa pepela, je kanila solza z očesa na živi ogelj in ogelj je cvrčel tožno pravil o duši, zvezdi, kadilu....

V drugem delu „Ex“ je pesnik le še bolj drzovit in strasten. Toži se bogovom, da so mu dali srce žarko, plamen nervozne, neukrotne strasti in obkolili ga z ljudstvom praktičnim, treznim in hladnim. Božja slika in prilika, a ves je jaden in slaboten, brez nade, da bo nebotresna želja dosegla cilj. Časih kolne, časih joka, časih ječi v krutih, ostudnih okovih bedne zemlje. Rad bi se dvignil v čiste višine, kjer ni kramarskega smradu in egoistične grabežljivosti, ne glupih ozirov in nizkih strasti; rad bi preživel rajske trenutke v sladkem neznanju, a zemlja ga vleče na-se... Beži v prirodo, vidi kako se od strasti tepó tudi bogovi... Smeje se jim, da imajo iste strasti. A ko vidi v zračnih višavah boginje..., rad bi potresel temelje Olimpa, rad bi uničil vse, naj propadejo bogovi, ki so mu dali iste strasti, a ne istih slasti za iste strasti... A glej, na nebu vidi križ, vidi bajno čarobno mavrico, kakor da prorokuje sijajno bodočnost, in klanja se križu... A zaman! Prevara! „Oh, da imam take barve, kakor so na mavrici“, sliši poleg sebe glas kramarskega barvarja, „silen profit bi vlekkel iz patenta in živel bi zložno, elegantno!“ In spomni ga, da je na zemlji. Prevara izgine, a on le težje nosi zemeljske okove.

Solzi se; solze so v očesu kakor listopadske mlake; gleda, kako je izginil ves nekdanji zanos in nekdanja triumfalna volja. Na čelu se mu je napravilo nekaj kakor rdeča sladka mrvica, in zjutraj so muhe veselo plesale po čelu in ena je zaleгла v tisto rjavo maso drobna belkasta jajčka. Demoni pa so se mu grohotali.

Sedaj zopet hodi po ulici. Smrkav deček se zagleda vanj. Pesnik „blju-tavo“ pljune in divja dalje. Tedaj sreča n'ó, nekdanjo.... A kaj se meni žrebe za cvet, ki ga v besnem poletu pogazi s krutim kopitom! Utrgal je nekdanj nedolžni cvet, naduhal se ga, zmečkal ga ter vrgel na smetišče, kjer mu duhajo sedaj le še gnojni kukci medeno čašo... Pesnik divja dalje, v delavnico „secirat“ belo truplo. (Kakor namreč pravi v privatnem pismu, Aškercu, je pesnik medicinec.) Zvonovi dobre, stare majčice cerkve zvoné on pa secira „s ciničnim smehom modernega veka na ustnah“.

Srce je prazno, prazno... Le časi, v tihi samoti, kakor da se ga dotakne eterična roka mistične sile... Zamrli živci zatrepčejo, in v dioni-zijskem snu zrè nove prostore s starimi znanci in tajnimi prikaznimi. In ves se trese in ves se zataplja v široko, razkošno, neznano strast... Tedaj je bog, ki plava s širokimi, čvrstimi krili in visokim, umnim čelom in močnimi mišicami in brezbrojnimi živci in vsevidnim očesom nad ono nižino, ki se v njej ubijajo in mučijo vsi in on... A plamen v peči zaprasketá,

otrok na cesti zavrišči, in zdrzne se, kakor da se ga je dotaknil plašč ledene usode... A potem gre dalje, in gleda v svet ostro, široko in hladno, in izkuša z ledenim bleskom damaščanskega meča prodreti haljino večne kulture nemirnega človečanstva...

Šel je ž njo v beznico. Nekdaj je bil otročji, sedaj jo gleda z lopovskim očesom. V beznici veselje, razblode, razkošje... Kolnejo Boga in Marijo in svetnike, govore o sestankih in taksah... Alkohol podžiga „seksualne željice“... itd. itd. Pesnik poje o „veliki zverski simfoniji spolnih nagonov, ki jo gode na večnih goslih z zadovoljnim smehom večna grda priroda“. Tudi on je pil, in tudi njega je premagala „zverska, neznana strast“, „nesvestni satanski nagon“, skočil je kot ris z železnimi tacami itd. Ona, ki je mirna, naivno gledala vse, se je tedaj ubranila, postavila predenj kot bled strašan memento, kot inkarnacija duševne supremacije človeka nad blaznim zverskim instinktom, in odšla je ponosno.

Enkrat bi se pesnik še rad zasmijal, zdravo in veselo, da bi imel vsaj spomin na ta smeh, in z mirnim korakom bi stopal naprej, ne trenil bi, in tudi v srcu bi bil mir, vseirski božanski mir vere v zmago! — Finis.

To je skratka vsebina Jelovškove zbirke. Na zadnjo platnico je natisnil še neki nemški citat znanega Hermana Bahra. Pravi, da modernih religija ni ljubezen, ampak moč. V človeštvu ni sreče, ampak srd in sovraštvo. Toda moderni si ne želé drugačnih ljudi, ampak se pruhé s svojo človečnostjo. Le moči hočejo, da bi mirno prenašali vse človeško, da bi gledali svoje žalostne človeške slabosti kakor nekaj igrokaz. „Dies ist unser religiöser Gedanke: die Menschen zu Artisten zu züchten, zu gewaltigen Artisten ihres eigenen Lebens“.

Kaj naj rečemo o tej moderni poeziji? Nalašč smo posneli nekoliko več vsebine, da bi imeli častiti čitatelji majhen zgled dekadentizma. Darovitosti ne bo pesniku nihče odrekal. Bujna domišljija, močna čuvstva, mogočne podobe, krepak jezik... a ni harmonije, ni miru, ni modre umerjenosti. Vse je pretirano; podobe drzovite, čuvstva afektirana, instinkti živalski, moč gigantska, veselje pijano, smeh ciničen, žalost obupna, mir leden... Človek ne ve, ali je pesnik res tak čudak ali se le dela. Toliko je gotovo, da je bravcu mučno, ne lirično in ne tragično, ampak prav fizično mučno. Seveda drugače tudi ni mogoče. Kakor pravi Jelovšek sam v nekem pismu, hoče on „što intimniju poeziju, pa bila ona i idealna i brutalna i strašna i razorna. Spontanost, primarnost — bez obzira, prvi poriv, prva navala vulkana — to je zame iskrena prava poezija.“ In res je njegova poezija vulkansko bljuvanje, ki žari v mraku strašno skozi dim in meglo. Toda nam se to ne zdi prava poezija, in sodimo, da mnogokomu ne. To je že res, da bodi prava poezija iskrena, spontana, primarna, a to ni res, da bi bilo vse, kar je spontano, primarno, izbruhanost, tudi že prava poezija! Jelovšek nam morda tega ne verjame, toda, nekako isto mu je moral reči tudi „Ljubljanski Zvon“. „Kakor titan, piše „Zvon“ (št. 12.), se dviga v pesniškem zanosu v stihih brez mere, brez slika, a včasih se plazi po umazanih tleh vsakdanjih prozajskih fraz in izrazov,

preklinja okove, ki ga vežejo na zemljo, in svojo nemoč, zavrača nasprot-nike, ki so sami razuzdani, ki gazijo v moralnem blatu, pa tudi on sam priznava svoj cinizem, svoje sestanke v beznicah, svoje pohotne napade, in v teh opisih ni kar nič izbirčen z besedami. Tu je najti vsega nekaj: socializma, verizma, naturalizma in tudi pornografije — vse v bombastno donečih, nejasnih besedah, iz katerih jasno odseva samo težnja piščeva za originalnostjo ...“

Skratka: Jelovšek, ako hoče s svojimi darovi zares kaj storiti za poezijo, mora na drugo pot. Kar je sedaj „In“, mora biti „Ex“. In novi „In“ bodi mnogo drugačen. Ako je dejal Masaryk, da se poezija ne dá dresirati, imputirati, je to res. Ako pa je dejal, naj le vsak poet dela po svojem instinktu, pa bode prav, je to zopet res, če bo res delal kot poet. A rado se dogodi, da poet ni samo poet, ampak človek, ki si je v realnem življenju „imputiral“ še raznih drugih instinktov, in tedaj tudi ti instinkti vplivajo na poezijo. Tedaj pa kljub temu, da je poezija delo instinkta, ni več prava čista poezija, ker je tudi delo „zverskega, satanskega instinkta“, kakor ga imenuje Jelovšek, in simfonije niso več simfonije čistih čuvstev poezije, ampak kakor jih zopet imenuje Jelovšek „simfonije spolnih nagonov.“

Iz takih simfonij pa rod ne bode črpal čistega, estetičnega užitka, ampak le tiste strasti, in zato bo potem iskal strastem tudi istih slasti!

A. U.

Drobtinice.

(Odkod življenje.) „Arhiv za patalogično anatomijo in fizijologijo in za klinično medicino“ je v svoji na čast izdajatelju R. Virchowu izdani slavnostni številki podal odlomke iz predavanja, katero je imel ta slavni učenjak pri splošni seji XII. mednarodnega medicinskega shoda v Moskvi. Virchow ostro zavrača materialistični nazor, da je življenje nastalo po praploditvi iz mrtve snovi (generatio aequivoca, Urzeugung). Že l. 1887. je pri shodu naravoslovcev v Wiesbadenu zavrgel ta nazor, sedaj pa pravi: „Še ni dolgo, odkar se je zdelo verjetno, celo potrebno, da smo si mislili živa bitja nastala po praploditvi. ... Sedaj je splošno prepričanje, da je ta podmena napaka. Vsaka živa bit izhaja od prejšnje žive biti ali prvine. Ni drugačnega življenja, kakor dedno.“ Seveda se samo vsiljuje vprašanje: Odkod prvo življenje? Virchow priznava, da je mogoče rešiti to vprašanje samo z dvema odgovoroma: Ali izhaja življenje iz stvaritve ali iz praploditve. O stvaritvi pravi Virchow, „da ni predmet znanstveni preiskavi, ampak veri.“ Potem nadaljuje: „Ugovarjajo, da si moramo misliti

prvo življenje kot nastalo iz samega sebe; ta ugovor je nepobiten.¹⁾ A bil bi pomemben samo, ko bi dokazal istinito vzbujenje življenja. Mogoče, celo verjetno je, da je bilo na zemlji neko prvo življenje; a naravoslovje še ni poklicano, da razpravlja o tej možnosti. Zato ponižno priznajmo, da po naši dosednji vedi na celi zemlji ni znan noben slučaj, v katerem bi bilo nastalo življenje samo iz sebe po praploiditvi. Kar moremo prihodnjemu stoletju izročiti, je trdno prepričanje, da je resničen stavek: vse življenje se plodi drugo iz drugega. Omne vivum ex ovo, ta stavek je trajna, neminljiva pridobitev človeštva. Naša naloga ni, da si izmislimo uredbo sveta, ampak da to, kar se da opazovati, dobro opazujemo in zvesto ohranimo.“ — Tako Virchow. Dokazal je, da naravoslovje ni nasprotno krščanskemu nazoru o stvarjenju, kakor ga uči sveto pismo. Naravoslovci, ki zagovarjajo praploiditev, segajo daleč čez mejo naravoslovja. Iz napačnih modroslovnih premis sklepajo na možnost praploiditve, iz te možnosti pa brez razloga in brez izkustva sklepajo na nje istinitost. Tako je nastala ta „dogma“, v katero verujejo premnogi naravoslovci, in katero Virchow pobija z vso svojo avtoriteto. Kar pravi Virchow o stvaritvi, je dvomno. Res je, da je način stvaritve predmet veri, dejstvo stvaritve pa je predmet tudi znanosti, pač ne naravoslovni, ampak modroslovni znanosti. Virchow naj bi bil le naprej sklepal: Vse življenje se plodi drugo iz drugega; znanost, zlasti pa geologija, pa uči, da se je moralo življenje enkrat na zemlji začeti; torej je moralo priti na zemljo po neki izven zemlje bivajoči živi biti. Ta pa ne more biti nič drugega, nego Aristotelov *primum movens non motum*, ali z drugo besedo — Bog. Ta čisto naravni sklep dela most med vero in znanostjo in ju veže v lepem soglasju.

Evgen Lampe.

Ali so preloge prepovedanih knjig tudi prepovedane? Dvomiti bi utegnil kdo, ker smo v „Tolmaču“ navedli tudi prepovedane romane obeh Dumas ter dostavili, da so prepovedani v kateremkoli jeziku. Ta dostavek je povzet iz starega indeksa, ki pravi, da so prepovedana „*scripta omnia romanensia, quae sub nomine utriusque in lucem edita circumferuntur quocumque idiomate*“. Toda ta stavek ne dodaje ničesar, kar bi veljalo izjemoma samo za te romane, ampak le tolmači splošni zakon. To je še jasnejše po Leonovi konstituciji, ki ima posebno določbo: „Knjige, katere obsodi apostolska stolica, so vsepovsod prepovedane, in naj so preložene na katerikoli jezik.“ Določba je popolnoma bistra. Naj obsodi kako knjigo papež ali pa kongregacija indeksa, vedno jo obsodi apostolska stolica, ker kongregacija le nameščuje papeža. Zato so sploh vse knjige, ki so v indeksu, prepovedane za vso cerkev, in za vso cerkev so prepovedane tudi vse njih preloge, popolnoma pa št. 45. nove konstitucije.

A. U.

¹⁾ Virchow govori samo z naravoslovnega, empiričnega stališča; modroslovec lahko reši ta ugovor.

Plaznanilo.

Občni zbor „Leonove družbe“ je pritrdil misli, da bi bilo prav, ako bi „Leonova družba“ stopila v čekovni promet, ter bi s čeki pobirala udnino. Ker vsi udje „Leonove družbe“ dobivajo tudi „Katoliški Obzornik“, sato se je upravništvo „Katoliškega Obzornika“ dogovorilo s blagajništvom „Leonove družbe“, da bo s istimi čeki pobiralo udnino za „Leonovo družbo“ in naročnino za „Katoliški Obzornik“.

Prosimo torej vse, da blagovolijo porabiti priložene čeke. Ustanovnina „Leonove družbe“ znaša najmanj 50 gld., udnina rednih članov z naročnino za „Katoliški Obzornik“ vred znaša 5 gld., udnina podpornih članov z naročnino vred 3 gld. Naročnina sama za „Katoliški Obzornik“ pa 2.50 gld.

Čeki*) tistih članov „Leonove družbe“ ali naročnikov „Katoliškega Obzornika“, ki še niso plačali za leto 1898. udnine, oziroma naročnine, so zaznamenovani s rdečo številko (po II. a pouka o čekovnem prometu).

*Blagajništvo „Leonove družbe“ in upravništvo
„Katoliškega Obzornika“.*

*) **Opomba.** Na čeke je dovoljeno zapisati kako opazko za blagajništvo „Leonove družbe“ ali upravništvo „Katoliškega Obzornika“ le tedaj, če kdo prilepi zadaj na ček pisemsko marko za 2 kr.